

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2475-2516 : กระแสหลัก

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเป็นผลผลิตทางปัญญาที่เกิดขึ้นอย่างมีปฏิสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม การพิจารณาถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จึงมีความจำเป็นต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้ด้วย

ในวงการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และวงวิชาการในสาขาต่าง ๆ มีการประเมินการเปลี่ยนแปลงการปกครองแตกต่างกัน บ้างประเมินว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นเพียงการรัฐประหาร¹ เปลี่ยนอำนาจการปกครองจากพระมหากษัตริย์มาอยู่ในมือกลุ่มบุคคลหนึ่งเท่านั้น เพราะการเปลี่ยนแปลงไม่ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมหรือมีผลการเปลี่ยนแปลงถึงประชาชนส่วนใหญ่ บ้างว่า การปฏิวัตินี้เปรียบเหมือนการจลาจลครั้งหนึ่งของข้าราชการ ซึ่งเกิดขึ้นอยู่เสมอ² บ้างว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมหาชนไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง

¹ เกียรติชัย พงษ์หาญชัย, ปฏิวัติ 2475 (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2514), หน้า 57-94.

² William J. Siffin, The Thai Bureaucracy, Institutional Change and Development, (Honolulu, 1966), pp. 141-142 อ้างใน ศาววาทย์ โทศิริโอ "การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย" เก็บความโดย ยุพา ชุมจันทร์, ใน ประวัติศาสตร์ : นักประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 95.

แต่เป็นเพียงการใช้กลลวงทางการเมือง(Political bluff)³ บ้างก็มีทัศนะว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงรูปแบบการปกครอง และกลุ่มบุคคลผู้เข้าควบคุมอำนาจรัฐ หรืออย่างมากเป็นการระเบิดความกักคั่นซึ่งสะสมกันมานับตั้งแต่เริ่มรับแนวคิดแบบตะวันตก⁴ บ้างก็ประเมินว่า

..... เหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 เป็นการทำลายอำนาจ ศักดินาอย่างจุกัดมาก แม้จะมีความใฝ่ฝันเป็นประชาธิปไตย ของนายทุน แต่ก็เป็นเพียงการรัฐประหารของพวกขุนนาง ทหาร และพอลๆ เป็นการกระทำของคนส่วนน้อยที่มีใค่นำ ประเทศชาติไปสู่ความเป็นเอกราช และประชาธิปไตยที่สมบูรณ์...⁵

บ้างก็วิเคราะห์เหตุการณ์ครั้งนี้ในเชิงทฤษฎี เช่นสรุปการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ว่า ไม่เข้ากับสูตรการปฏิวัติเลย เพราะมิใช่การเปลี่ยนแปลงที่นำโดยชนชั้นกรรมวิธี ไม่นองเลือด ไม่เปลี่ยนรูปการปกครอง โครงสร้างสังคมและจิตสำนึกทางชนชั้น หากเป็นแต่เพียงการลบลัทธิพิเศษของชนชั้น ไม่ได้เปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เพียงแต่ลดความเข้มงวดลงเท่านั้น⁶

³Thawatt Mekarapong, History of the Thai Revolution : A Study in Political Behaviour, (Bangkok : Chalermmit, 1972), หน้า 69-101.

⁴ชัยอนันต์ สุเมศวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 178-185.

⁵อรุณีย์ พรหมขมพู, ไทยถึงเมืองขึ้น (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 131-134.

⁶วฤทธิ เฒ่าอารยะ, "อะไรคือการปฏิวัติประชาธิปไตยกรรมวิธีในทัศนะมาร์กซ : วิเคราะห์กรณีการปฏิวัติ 2475 และการปฏิวัติ 1-3 เมษายน 2524," ป๋ารายสาร 8 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2524), : 67-68.

ปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในผู้ก่อการคนสำคัญในคณะราษฎร ประเมินในอีกมุมมองหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงผู้นำ แต่เป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการเมือง คือยกเลิกความสัมพันธ์เก่าแบบเจ้าของนากับลูกนา ให้เป็นความสัมพันธ์ใหม่ ผู้ให้เช่ากับผู้เช่าแห่งระบบชนานุภาพ?

กรณีการประเมินการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยทัศนะที่แตกต่างกัน เช่นนี้ อันที่จริงเป็นภาพสะท้อนถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งนี้ ยังไม่มีผลการศึกษาค้นคว้าที่ละเอียดลึกซึ้งพอที่จะหาข้อสรุปยุติเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ในเวลาเดียวกันก็สะท้อนถึงการไขว่คว้าหาแนวคิดที่แตกต่างกันในการศึกษาและการประเมินรวมทั้งการศึกษาการใช้ความหมายตามแนวตะวันตกของคำว่า ปฏิวัติ (Revolution) ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของอีกหลายกรณี เช่น การใช้คำว่า ประชาธิปไตย (Democracy) ตามความหมายของตะวันตก กับการนำมาใช้เพื่อความเข้าใจลักษณะประชาธิปไตยของไทยเรา

สรุปแล้ว อาจแบ่งกลุ่มผู้ประเมินการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ประเมินเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ทำเพียงแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเพียงแต่เปลี่ยนตัวผู้ปกครองเท่านั้น ในขณะที่อีกกลุ่มประเมินการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้สูง เพราะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมไทยอย่างมาก จากความที่ไม่สามารถยุติร่วมกันว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คือการเปลี่ยนแปลงในระดับโลก ในวงวิชาการไทย จึงมักใช้คำเรียกเหตุการณ์ครั้งนี้ต่าง ๆ กันไป บ้างเรียกว่า การปฏิวัติ 2475 บ้างเรียกว่า เป็นรัฐประหาร 2475 บ้างก็เรียกอย่างกลาง ๆ ว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 การประเมินการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 อยู่นอกเหนือขอบข่ายของการวิจัยศึกษานี้ อย่างไรก็ตาม การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในที่นี้ จะมุ่งพิจารณาประเด็นที่จะมีผลกระทบต่อการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นิติเวช, 2513), หน้า 22-23.

มากนัก้อยเพียงใดเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยหลังการเปลี่ยนแปลง 2475

การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางความคิดและภูมิปัญญาจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต้องอาศัยเวลานานที่สุดและมองเห็นได้ยากกว่าการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ เพราะมีลักษณะเป็นนามธรรมมากกว่า ในหลาย ๆ กรณีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมบางส่วนก้าวไปไกลกว่าการเปลี่ยนแปลงทางความคิดมาก เพราะการปรับเปลี่ยนหรือถอนรากโคนทางความคิดที่เกาะกุมความรู้สึกนึกคิดผู้คนมาเป็นเวลานานนั้น ยากที่จะแกะหรือลบรอยให้หลุดออกไปได้ง่าย ๆ เนื่องจากกระบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในที่นี้จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความคิดภูมิปัญญา ซึ่งมีผลกระทบต่อเนื่องการเขียนประวัติศาสตร์ไทยด้วย

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันจะมีผลครอบคลุมถึงโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ในสังคม คือการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพระหว่างรัฐ, ผู้ปกครอง และราษฎร ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นเจ้าชีวิต, เจ้าแผ่นดินสิ้นสุดลง คำประกาศฉบับแรกของคณะราษฎรมีความตอนหนึ่งว่า "...ราษฎรทั้งหลายพึงรู้ไว้เถิดว่า ประเทศของเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาพลองกล่าว...ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกันและมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่..."⁸

⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กรรณสูต, รวบรวม, เอกสารทางการเมือง การปกครองไทย (พ.ศ. 2475-2477) (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518), หน้า 209.

นอกจากนี้คำประกาศของคณะราษฎรยังแสดงออกถึงเจตนารมณ์สำคัญในการยกเลิกโครงสร้างเก่า ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมกันนั้นก็เสนอการสร้างชาติและสังคมใหม่ตามหลัก 6 ประการคือ⁹

1. รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. รักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดลงให้มาก
3. บำรุงความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอพยอก
4. ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน
5. ให้ราษฎรมีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้ว
6. ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

เมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลขึ้นทำการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญแล้ว หากพิจารณาถึงการจัดการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และการดำเนินการเพื่อสร้างประเทศตามหลัก 6 ประการ จะเห็นได้ว่าในเคื่อนกรกฎาคม-พฤศจิกายน 2475 รัฐบาลออกพระราชบัญญัติทางเศรษฐกิจถึง 9 ฉบับ เช่น พรบ.ยกเลิกภาษีสมัตตสร ยกเลิกอากรนาเกลือ และลดอัตราเก็บเงินภาษีไร่อ้อย ไร่ยาสูบ อากรสวนใหญ่ ฯลฯ ด้วยเหตุผลว่า "...ภาษีอากรบางอย่างยังมีที่รឹครักราษฎรผู้ยากจนอยู่มาก...ควรยกเลิกเสีย..ภาษีนาเกลือ ภาษีสมัตตสร เหล่านี้เป็นภาษีที่เก็บจากคนยากจนเป็นส่วนมาก และรายได้จากภาษีเหล่านี้ก็เพียงเล็กน้อย เห็นควรเลิกเสีย... อากรค่านาและรัฐูปการ ก็ทำความเดือดร้อนแก่ราษฎรผู้ยากจน แม้ว่าจะยังเลิกไม่ได้ ก็ควรลดหย่อนลงบ้าง...ลดอากรค่านาลงเหลือไร่ละ 50 สตางค์ รัฐูปการลดเหลือคนละ 2 บาท..."¹⁰

⁹ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 14 ตุลาคม : คณะราษฎร "กบฏบวรเดช" (กรุงเทพมหานคร : ชมรมประวัติศาสตร์ ชุมมนุวิชาการอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517), หน้า 53.

¹⁰สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, บันทึกกรายงานการประชุมคณะกรรมการราษฎร ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2475 (ม.ป.ป.)

และในท้ายที่สุดก็ประกาศยกเลิกอากรค่านาและเงินรัฐูปการ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2482 นอกจากนี้ยังมี ทรบ. ว่าด้วยการยกทรัพย์สินของกสิกร พ.ศ. 2475 เพื่อจำกัดสิทธินายทุน มิให้ใช้สิทธิจนเป็นภัยแก่กสิกร ให้กสิกรสามารถประกอบกิจการรวมต่อไป โดยเพิกถอนสิทธิของเจ้าที่ดินที่เคยได้รับการค้ำประกันจากอำนาจรัฐในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในการยกทรัพย์สินและเครื่องมือ รวมทั้งผลผลิตการผลิตของลูกนาที่เป็นหนี้ได้ จากนั้นไม่นานก็ได้มี ทรบ. ประมวลรัษฎากร พ.ศ. 2482 ซึ่งกำหนดภาษี ขึ้นใหม่ เช่น ภาษีเงินได้ ภาษีโรงค้า ภาษีการธนาคารและประกันภัย อากรแสตมป์ อากรมหรสพ เงินช่วยบำรุงห้องที่ เงินช่วยประถมศึกษา ฯลฯ การกระทำดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าเป็นการปรับการเก็บภาษี จากเดิมที่เก็บจากชาวนาและคนชนบทมาเป็นภาษีที่เก็บจากกลุ่มพ่อค้าและคนในเมืองมากขึ้น¹¹

จากกฎหมายดังกล่าวข้างต้น จะสามารถมองเห็นความพยายามและมุ่งหมายในอันที่จะเลิกพันธนาการ เดิมที่ราษฎร เคยมีพันธะต่อพระมหากษัตริย์ลงเสีย และเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของราษฎร ที่สำคัญที่สุดคือยกเลิกสัมพันธภาพระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชนในระบอบศักดินาเดิมลงเสีย ซึ่งคณะราษฎรเห็นว่า หากเลิกสัมพันธภาพที่เคยผูกมัดคนยากจนเหล่านี้แล้ว จะเป็นการแก้ปัญหาความยากจน โดยพยายามหางานให้ราษฎรทุกคนทำ บำรุงความสุขสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ พระราชบัญญัติหลาย ๆ ฉบับที่ออกมาในช่วงปี 2475 ก็เพื่อบรรลุดูจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ นอกจากนี้ในส่วนของงบประมาณ รัฐบาลก็หุ้มนเงินเข้าแก้ไขช่วยเหลือราษฎร พร้อมกันนั้นก็ตัดทอนรายจ่ายในส่วนพระมหากษัตริย์ลง ซึ่งสามารถมองเห็นการเปลี่ยนแปลงในสองประเด็นนี้ได้อย่างชัดเจน แม้ว่าเค้าโครงเศรษฐกิจของคณะราษฎรที่ร่างโดยปรีดี พนมยงค์ จะถูกคัดค้านและไม่ได้รับการปฏิบัติ แต่จากกฎหมายหลาย ๆ ฉบับที่ออกในระยะ 2475 ก็แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในชีวิตทางเศรษฐกิจของคนไทยทั้งชนชั้นเจ้าและสามัญชน คนยากจนในระดับล่าง ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังการเปลี่ยนแปลง

¹¹ ขวดีศ วายุพัทธร, "การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485" (วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519) หน้า 257-258.

2475 ตามนโยบายของคณะรัฐบาลชุดหลัง ๆ จะได้รับการพิจารณาต่อไปข้างหน้า 12

ในส่วนของการเมือง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ได้ยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ย้ายศูนย์กลางจากสถาบันพระมหากษัตริย์มาอยู่ที่สัญลักษณ์ของศูนย์กลางใหม่ คือ รัฐธรรมนูญ ในกฎหมายสูงสุดคือ ในรัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 ระบุว่า "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย"¹³ จากนั้นรัฐบาลยังได้ออกประกาศหลายฉบับ เพื่อรื้อถอนโครงสร้างระบบอำนาจเดิม เช่น ยุบเลิกองคมนตรี อภิรัฐมนตรี กรมราชเลขาธิการ ทั้งยังประกาศปลดปล่อยเปลี่ยนบุคคลในตำแหน่งสำคัญในระบบราชการรวมทั้งประกาศตั้งและปลดนายกราชบัณฑิตสภา¹⁴ คือ สมเด็จเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาเป็นกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์¹⁵ และปลดเสนาบดีกระทรวงธรรมการ คือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ออกจากตำแหน่งแล้วแต่งตั้ง พระยาประมวลวิชาพูลเป็นรัฐมนตรีแทน¹⁶ ฯลฯ การกระทำนี้เป็นการลดทอนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและภูมิปัญญาของสังคม ค้ำยกการให้คนของคณะราษฎรเข้าไปทำงานเหล่านี้แทน

¹² เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก, พิมพ์ครั้งที่ 2, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 45 : 299.

¹³ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก (พระนคร : ประจักษ์วิทยา, 2511), หน้า 12.

¹⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก, 45 : 176.

¹⁵ ทรงวิทย์ คลประสิทธิ์, "ศรี อมาตยกุล" คือปวงชนธรรม 5 (พฤศจิกายน 2526), : ๑6.

¹⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2475-2507. (พระนคร : กุรุสภา, 2507) หน้า 108.

เมื่อรัฐธรรมนูญคือ สัญลักษณ์ของความเป็นศูนย์กลางใหม่ รัฐบาลจึงใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะรณรงค์ให้ราษฎรรู้จักรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นของปร ๕ ลาคแปลกใหม่สำหรับประชาชนในเวลานั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ก่อตั้งกองโฆษณาการขึ้นเมื่อปี 2475 ซึ่งต่อมาพัฒนามาเป็นกรมโฆษณาการในปี 2482 และขยายวิทยุให้ไค่ยีนทั้งประเทศ ทั้งกลางวันและกลางคืน นอกจากนี้ยังตั้งหน่วยปฏิบัติการจิตวิทยาเคลื่อนที่ เรียกว่าหน่วยปรากฏตา หน่วยนี้ "...ไค่มีการลงภาคอีสานก่อน...เพราะเห็นว่าการมากกว่าที่อื่น...ต้องการคำชี้แจงมากกว่าภาคอื่น...บางแห่งต้องขี่ม้า ท่องไร่เกอียน...ส่วนใหญ่ใช้รถบรรทุก...มีไมโครโฟนหีบเสียง และแผ่นเสียงไปไค่ย มีรูปภาพรัฐธรรมนูญ รวมทั้งหนังสือเล่มเล็ก...อธิบายการปกครองและรัฐธรรมนูญสำหรับชาวบ้านที่พออ่านไค่..."¹⁷ ในปี 2480 มีรายงานว่ไค่แสดงปรากฏตาไปแล้ 37 จังหวัด คิดเป็นจำนวนครั้งก็กราว 451 ครั้ง¹⁸

การปลุกฝังสัญลักษณ์ใหม่ คือรัฐธรรมนูญลงไปในความรับรู้เพื่อสร้างอุดมการณ์ร่วมกัน และดึงความศรัทธาจากประชาชน เพื่อแทนที่อำนาจสูงสุดเดิมคือ พระมหากษัตริย์นั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย รัฐบาลพยายามประโคมโหมโฆษณาอย่างเต็มกำลัง เช่น มีการจัดงานรัฐธรรมนูญทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด มีการฉลองติดต่อกันหลายวัน เช่นในกรุงเทพฯจัดงานถึง 5 วัน 5 คืน วันแรกมีพิธีอัญเชิญรัฐธรรมนูญจำลองเข้าชบวนแห่ ประกอบด้วยข้าราชการ ทอคำ ประชาชน และที่น่สนใจ คือมีพรชหมณ์ ซึ่งเคยประกอบพิธีเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ในราชสำนัก ทำหน้าที่ไปรยข้าวตอกคอกไม้หน้าชบวนแห่ และทำพิธีเบิกแว่นเวียนเทียน ฉลองรัฐธรรมนูญพร้อมกับเจิมรัฐธรรมนูญ¹⁹

¹⁷ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, "ปฏิบัติการทางการเมืองของคณะราษฎร" ในคณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเกริก, 2528), หน้า 14.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ หจข., สร.0201. 16/38 รายงานฉลองรัฐธรรมนูญ ปี 2477 อ่างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

แม้กระทั่งบทสวดที่พิมพ์แจกประชาชน ก็ระบุว่า "สาธุ สาธุ คุณพระ พุทธัง
คุณพระชินมัง คุณพระสังฆัง คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ คุณพระมหากษัตริย์
คุณรัฐธรรมนูญ ขอให้มีความสุขความเจริญเทอญ"²⁰

นอกจากนี้ยังมีพิธีอัญเชิญรัฐธรรมนูญแหมาประดิษฐานเทนิอบุษบกในเรือ
พระที่นั่งสุพรรณหงษ์ ล่องตามลำน้ำเจ้าพระยามาขึ้นที่ท่าราชวรดิษฐ์ ท่ามกลางเสียง
ร้องก่าพยัเหเรือ มีเนื้อหาว่า "ชาติศาสน์กษัตริย์ทั้ง ธรรมนูญ รัฐเออย..."²¹

การจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญมีขื่อน่าสังเกตว่า บางจังหวัดมีการอันเชิญ
พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวมาประดิษฐานคู่กับรัฐธรรมนูญ
แต่บางจังหวัดก็มิแต่รัฐธรรมนูญเพียงอยางเดียว²² อาจเป็นไคว่าเพราะอยู่ในระดับที่มี
การปรับท่าที่คอสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งยังไม่เป็นเอกภาพทั่วทั้งหมค

ตัวอย่างพิธีและการจัดงานดังกล่าวข้างต้น แสดงถึงการพยายามในอันที่จะยก
รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ใหม่นี้ขึ้นมาในฐานะเทียบเท่าสัญลักษณ์เดิมในการปกครอง
จึงปรับรูปแบบต่าง ๆ มาใช้ ในขณะที่เดียวกันก็สะท้อนนโยบายของรัฐบาลในเวลาต่อมา
ว่า รัฐบาลไม่ไคมีนโยบายจะล้มเลิกหรือถอนรากเหง้าสถาบันกษัตริย์ แต่จะยกสถาบันนี้
ไว้ในที่อันควรแก่การเคารพสักการะ²³ ซึ่งเป็นนโยบายที่ลดความแข็งกร้าวลงมาก
หากเทียบกับประกาศของคณะราษฎร ในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ทั้งนี้เป็นเพราะรัฐบาล
ที่จัดตั้งขึ้นในเวลาต่อมา หรืออีกนัยหนึ่งกล่าวไคว่าเป็นการประนีประนอมระหว่างระบอบ
ใหม่ที่กำลังก้าวหน้าของชนชั้นกลางกับอิทธิพลของศักดินาเดิมที่ยังคงดำรงอยู่ มีลักษณะประนี

²⁰ หจข., มท. 5.9/1 ส่องหนังสือให้ประชาชนเลื่อมใสในหลักธรรมแห่ง
พระพุทศาสนา พ.ศ. 2477 อ้างถึงใน อภิญา เพ็องฟูสกุล, "ปฏิบัติกา..." หน้า 16.

²¹ เรื่องเดียวกัน.

²² หจข., มท. 2.213/1 เรื่องจังหวัดต่าง ๆ รายงานการประกอบพิธี
ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 อ้างในเรื่องเดียวกัน.

²³ พระยาประมววิชาพูล, การปกครองของสยาม (พระนคร : โรงพิมพ์
ห้องสมุด 2477), หน้า 59.

ประนอมระหว่างคณะราษฎร และบุคคลชั้นนำในคณะรัฐบาล

จากการประนีประนอมทางการเมืองดังกล่าว เมื่อรัฐบาลหรือหน่วยราชการ รวมทั้งลูกเสือประกอบพิธีก็มักจะลงท้ายด้วยประโยคที่ว่า "ปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ"²⁴ คำขวัญชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญนี้สะท้อนการสร้างสัญลักษณ์ความเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญที่ปรากฏ ในแนวคิดของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ซึ่งเป็นการสะท้อนการสร้างอุดมการณ์ใหม่และการผสมผสานอุดมการณ์ใหม่เข้ากับอุดมการณ์เก่า

การสร้างอุดมการณ์ใหม่ของรัฐกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

การพิจารณาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาของสังคม เพราะประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเป็นการสะท้อนออกของรูปการจิตสำนึกทางปัญญาอย่างหนึ่ง ฉะนั้นการศึกษาถึงความคิดภูมิปัญญาและการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนในสังคม จึงมีความจำเป็นในการนำมาวิเคราะห์เพื่อประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

อุดมการณ์ของรัฐได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในแนวคิดภูมิปัญญาของคนไทยในสังคม รวมทั้งในผลงานการเขียนประวัติศาสตร์ด้วยและเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 มีการเปลี่ยนแปลงในปัญหาแกนกลางของสังคมประการหนึ่ง คือการเปลี่ยนอุดมการณ์ของรัฐ อุดมการณ์ที่รัฐพยายามสร้างและปลูกฝังให้แก่ประชาชนที่สำคัญที่สุด คืออุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งใช้รัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์

การให้คำจำกัดความ ความหมายของคำว่าอุดมการณ์เป็นสิ่งที่จำเป็นในการอธิบายประเด็นนี้ อุดมการณ์ในความหมายอย่างกว้างคือ "สิ่งหรือสภาวะที่มีค่าที่สุด ดีที่สุด น่าพึงปรารถนาที่สุด ในแง่นี้อุดมการณ์หมายถึง จุดมุ่งหมายปลายทางของกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เป็นเป้าหมายที่พึงบรรลุมากกว่าเป้าหมายอื่น"²⁵

²⁵วิทย์ วิศกเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475, หน้า 1.

รัฐยอมเล็งเห็นความสำคัญของการสร้างอุดมการณ์ เพื่อเป้าหมายวิธีการอันหนึ่ง คือการใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์รัฐเข้าไปมีบทบาทควบคุมการศึกษา เพราะรัฐต้องการอบรมเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีลักษณะตามที่รัฐประสงค์ ลักษณะเหล่านี้ย่อมต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของสังคมด้วย²⁶

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อุดมการณ์เป้าหมายที่รัฐและประชาชนต้องการไปได้ถึง คือโลกหน้า ชีวิตที่ดีที่พร้อมในปัจจุบันเพื่อชีวิตในโลกหน้า เช่น การทำบุญ การสร้างวัด การประกอบศาสนกิจ ฯลฯ การที่รัฐบาลจะได้รับความจงรักภักดีจากประชาชน รัฐบาลก็ต้องทำในสิ่งที่เป็นความต้องการของประชาชน เพื่ออำนวยความสะดวกไปสู่โลกหน้าให้ประชาชน ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐถือว่า ทรัพย์สินเป็นกำลังของบ้านเมืองและทรัพย์สินจะเกิดขึ้นได้เพราะความรู้ บ้านเมืองต้องการชีวิตอินยิเนียร์ มีไซไฟน์อาร์ต²⁷ ในยุคสมัยที่รัฐชาติกำลังถือกำเนิดขึ้นนั้น บ้านเมืองและบุคคลมีภารกิจที่จะพยายามสร้างเอกลักษณ์แห่งชาติ ทำให้คนซึ่งเมื่อก่อนไม่ค่อยรู้สึกตัวเรื่องรัฐชาติ ต้องสำนึกในความเป็นคนไทยมากขึ้น ความเป็นคนดีในสังคมไทยเดิม คือการเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ แต่เมื่อถึงยุคที่มนุษย์รู้จักเทคโนโลยีและมีความสามารถ ทั้งทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจ การเป็นคนชาติไทยเริ่มเข้ามีบทบาทต่อการเป็นคนดี และการเป็นพลเมืองดีของรัฐ ความต้องการบรรลุเป้าหมายใดในแต่ละช่วงของประวัติศาสตร์จะมีผลต่อการสร้างอุดมการณ์ที่ต่างกัน ในยุคที่รัฐชาติกำลังก่อตัว อุดมการณ์ที่รัฐต้องการ คือการสร้างความเป็นคนไทย ความเป็นชาติไทยที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เมื่อถึงยุคสมัยของการสร้างประชาธิปไตย อุดมการณ์ประชาธิปไตยจึงเป็นเป้าหมายที่รัฐต้องการสร้างขึ้น การที่จะบรรลุประชาธิปไตยได้ รัฐจะต้องใช้ปฏิบัติการในหลาย ๆ ด้าน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129-131.

รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ได้แสดงให้เห็นว่าใช้ความพยายามและอุปสรรคที่รัฐมีอยู่เกือบทุกส่วนมาสนองการสร้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นการณรงค์ให้ประชาชนรู้จักเข้าใจรัฐธรรมนูญ สัญลักษณ์ที่ขึ้นมาอยู่ในระดับเบื้องต้นของสังคม ควบคู่ไปกับสัญลักษณ์เดิมที่เคยมีอยู่นั้นคือ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ" รัฐต้องพยายามให้การศึกษา ให้ประชาชนได้รับรู้ และเกิดสำนึกถึงบทบาทภาระหน้าที่และสิทธิ ในฐานะประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศ ในเวลาเดียวกันรัฐต้องจัดการปรับเปลี่ยนภาวะทางเศรษฐกิจเดิมที่ชักขวางอุดมการณ์ประชาธิปไตย ภาวะเศรษฐกิจที่เป็นอุปสรรคต่อการแสดงออกถึงสิทธิ เสรีภาพของประชาชน ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างเช่น การออกกฎหมายหลาย ๆ ฉบับบังคับแล้วตอนค้น การใช้กฎหมายสูงสุดคือ รัฐธรรมนูญขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ใหม่และศูนย์กลางอำนาจใหม่แทนที่ศูนย์กลางอำนาจเก่าคือ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ใหม่ที่สามารรถเจาะลึกลงไปในสังคมได้ก็คือระบบการศึกษา ในสมัยการสร้างรัฐชาติแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของรัชกาลที่ 5 รัฐได้อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องกล่อมเกล่าให้ประชาชนเข้าถึงจุดหมายและอุดมการณ์ของรัฐมาแล้ว²⁸ ในรายงานการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 129 มีข้อความพาดพิงการศึกษาของชาติว่า "... โดยเหตุที่รัฐบาลต้องการให้ราษฎรมีความรู้อย่างไร หรือแม่ที่สุคจะให้มันมีดีอย่างไร อำนาจของรัฐบาลอยู่ในการแต่งตั้งโรงเรียนสอนเด็ก..."²⁹ ดังนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่สถานการณ์การเมืองกำลังเปลี่ยนแปลง ความคิดทางการเมืองใหม่ ๆ กำลังท้าทายอำนาจรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และบทบาทของหนังสือพิมพ์กำลังเป็นเวทีแสดงความคิดเห็นทางการเมือง รัฐบาลเห็นความสำคัญในการเผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐมากขึ้น จึงออกกฎหมายบังคับคนเล่าเรียนนั้นคือ การออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 บังคับให้เยาวชนทุกคนที่มีอายุ 7-14 ปี ต้องเข้า

²⁸ วารุณี โอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย 2411-2475," (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 196-200.

²⁹ รายงานการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 129 อ้างในวิทยุ วิชาเวทย์ ปรัญญาการศึกษาไทย 2411-2475, หน้า 21.

เรียนในชั้นประถมศึกษา³⁰

รัฐบาลของคณะราษฎรก็ได้เร่งรัดจัดการศึกษาและให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก โดยกำหนดหน้าที่ของคณะราษฎรในหลัก 6 ประการข้อหนึ่งว่า "จะให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร" ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงสองเดือน คณะราษฎรได้จัดตั้งสภาการศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2475 ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ และได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ระบุสิทธิและอำนาจในการจัดการศึกษาของรัฐว่า "...รัฐย่อมทรงสิทธิในการให้การศึกษาแก่พลเมือง รัฐจึงทรงไว้ซึ่งอำนาจควบคุมอบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาในโรงเรียนของรัฐ โรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนราษฎร..."³¹ นอกจากนี้ ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย คณะราษฎรยังกำหนดเงื่อนไขทางการศึกษาที่จะมาเป็นเงื่อนไขในการพัฒนาระบบของรัฐสภา ว่า

....เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขต ได้สอบไล่ชั้นประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินครึ่งและอย่างขาดไม่เกิน 10 ปี นับตั้งแต่ใช้รัฐธรรมนูญในการปกครองนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป....³²

ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 รัฐบาลจึงใช้ความพยายามในทุกส่วนเพื่อจัดการศึกษาตามอุดมการณ์ที่รัฐต้องการบรรยากาศในการแพร่อุดมการณ์ในโรงเรียนคู่ศึกษากลับมาใหม่ ในการประชุมข้าหลวงจังหวัดครั้งที่ 6 ปี 2479 พระธีรพงศาวิศวกรรม ผู้แทนกระทรวงธรรมการได้แถลงนโยบายว่า

³⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติ กระทรวงศึกษาธิการ 2475-2507, หน้า 265.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 314.

³² "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กรรณสูต, รวบรวม, เอกสารการเมืองการปกครองไทย, หน้า 215.

....ให้มีแบบเรียนที่มีเนื้อเรื่อง ประวัติของผู้กล้าหาญประเทศ
 สยงม...ให้มึคณธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมให้เกิดความรักชาติ
 ...พานักเรียนไปกุสถานที่สำคัญ ๆ ให้เห็นไปในทางกอบกู้และ
 ทรงไว้ซึ่งอิสรภาพของไทย การถูกทำลายหรือถูกข่มเหงจากศัตรู
 เพื่อให้รู้สึกความเป็นไทย...พาไปคูศิลป์ของชาติ...ให้ใค
 สำนึกว่า บรรพบุรุษของเราก็มมีความสามารถ...แสดงว่าเรามี
 รกรากเช่นชาติที่เจริญทั้งหลาย...ผู้พา...ท่องพยายามกล่อมเกล้า
 ให้นักเรียนเห็นซึ่งถึงความมุ่งหมาย...มิใช่แค่เพียงพาไปคูองอิฐ
 หักกากปูน...เมื่อครั้งข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปงานในญี่ปุ่น ก็ได้เคย
 พบหมูนักเรียน...เชิญทางไปกุสถานที่สำคัญของเขา...ท่านยอม
 ทราบคิแล้ววา ชาวญี่ปุ่นเป็นผู้รักชาติอย่างเอกรูเพียงใด...
 ภายในโรงเรียนควรให้...เสาชง...และขอความ... เช่น
 "รักชาติยิ่งชีพ" หรือ "ไครรานไครรุกคาวแคนไทย" "เอกราช
 คือเจคียที่เราบูชา"...จวริกอยู่ในที่เห็นชัด และควรแต่งเพลง
 ร้องสำหรับโรงเรียน ให้เป็นทำนองเพลงปลุกใจให้เกิดความ
 สามัคคีและระลึกถึงชาติ....³³

ในส่วนของครูผู้มีหน้าที่บทบาทสำคัญในการปลุกฝังความคิดอุดมการณ์แก่นักเรียน รัฐบาลจักให้มีการอบรมครูในหมวดวิชา หน้าที่พลเมือง เมื่อ พ.ศ. 2483 ให้อบรมนักเรียนด้านศีลธรรม หน้าที่ต่อครอบครัว สังคม และรัฐ เช่น การเชื่อฟังคำสั่งเจ้าหน้าทีรัฐบาล, การเคารพและปฏิบัติตามรัฐนิยม, การเสียสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อชาติ และการเลือกตั้ง ในหมวดวิชาประวัติศาสตร์ มีการเน้นพระราชประวัติและเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ที่เป็นมหาราชทุกพระองค์ เน้นหัวข้อการเสียกรุง 2 ครั้ง ตลอดจนการเสียดินแดนแก่ต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์³⁴

หลักสูตรและแบบเรียนที่กำหนดให้นักเรียนเรียน รัฐบาลพยายามอธิบายเรื่องของรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสัญลักษณ์ใหม่ในการปกครอง ในฐานะที่รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้อบังคับการปกครองประเทศ และอธิบายความเกี่ยวพันกับการใช้อำนาจ

³³ หจข., ศบ. 39/8 รายงานการประชุมข้าหลวงจังหวัด ครั้งที่ 6 วันที่ 12 พฤษภาคม 2479.

³⁴ หจข., สบ. 2/3 เรื่องกองฝึกหัดครู (2483-2484).

ของพระมหากษัตริย์ว่า "...นักเรียนควรเข้าใจว่า พระราชอำนาจทุกอย่างของพระมหากษัตริย์ตามที่กล่าวมานั้น พระมหากษัตริย์จะใช้โดยลำพังพระองค์เองไม่ได้ รัฐธรรมนูญจำกัดให้พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจในทางปกครองโดยคณะรัฐมนตรี...³⁵ เนื่องจากรัฐธรรมนูญเป็นคำที่เข้าใจยาก กรมตำราจึงทำคู่มือการสอนนักเรียนชั้นประถมในเรื่องรัฐธรรมนูญ โดยเน้นว่า "...ขอให้ครูถือเป็นคำความเท่านั้น เมื่อเวลาจะสอนขอให้ครูเตรียมเรื่องให้ตีให้หาตัวอย่างและอธิบายตามหลักวิชาครูมาอธิบายความที่เหมาะสมแก่วัยของเด็ก เพื่อเด็กจะได้เข้าใจได้ซึมซาบ..."³⁶

สำหรับหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ รัฐบาลกำหนดจุดมุ่งหมายให้เรียนเพื่อ "...รู้จักประเทศไทยดีเยี่ยมพอเป็นการเปิดหูเปิดตา...". ให้รู้จักประวัติศาสตร์โดยย่อของชาติไทยว่า เดิมสืบกันมาแต่ไหน แล้วเปลี่ยนมาเป็นลำดับ จนถึงลงเป็นหลักฐานดังปรากฏเป็นประเทศสยามทุกวันนี้ได้อย่างไร...."³⁷

หลักสูตรดังกล่าวนี้ กำหนดไว้ตามนโยบายหลักของรัฐบาลเกี่ยวกับศึกษาค้นคว้าเพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งที่จริงแล้วก็มิใช่ของใหม่ กระแสการให้ความสนใจและการลงมือปฏิบัติด้วยการค้นคว้า เสนอประวัติความเป็นมาของชนชาติไทย ได้เริ่มก่อนแล้วในยุคสมัยของการสร้างรัฐชาติในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การนำแนวการเขียนหรือแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่รัฐชาติในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จึงเป็นแนวการเขียนที่สืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในที่นี้จึงจำเป็นต้องพิจารณาแนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่รัฐชาติเสียก่อน

³⁵ กระทรวงธรรมการ, แบบสอนหน้าที่ราษฎร, (พระนคร : โรงพิมพ์ช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2479), 2 : 1.

³⁶ หจข., ศธ. 9. 2/253 กรมตำรา เรื่องพิมพ์แบบเรียนของหลวง 12 เมษายน 2475-18 พฤษภาคม 2476.

³⁷ หจข., ศธ. 4.4123 กรมศึกษาธิการ, รายงานการประชุมกรมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมศึกษา, 31 สิงหาคม 2476.

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่รัฐชาติ

ความเข้าใจและความรับรู้เกี่ยวกับรัฐและความเป็นชาติของคนไทยถือเป็นเรื่องใหม่ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นศูนย์กลางต่างจากสัญลักษณ์เดิมที่คนไทยเคยชิน นั่นคือ ความเป็นศูนย์กลางที่พระมหากษัตริย์ สำนักในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยถูกกำหนดโดยทัศนะแนวคิดของความเป็นศูนย์กลางของพระมหากษัตริย์ผู้อาวุศารลงมาปกครองกรุงศรีอยุธยา หรือกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นรัฐราชาอาณาจักร เมื่อสังคมไทยเผชิญหน้ากับอิทธิพลตะวันตก ซึ่งกำลังรุกคืบเข้ามาล่าอาณานิคม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเมืองและการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยของรัชกาลที่ 5 นั้น มิได้เกิดจากแรงกระตุ้นจากปัจจัยภายนอก เพียงประการเดียว หากมีเงื่อนไขภายในเป็นตัวกระตุ้นด้วย

การทำสนธิสัญญาวาวริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2389 และสัญญาในทันทองเดียวกันกับประเทศตะวันตกอีก 14 ประเทศนั้น มีผลจำกัดอธิปไตยส่วนหนึ่งของไทย ทั้งด้านเศรษฐกิจและการศาล การเปิดการค้าเสรีและกำหนดอัตราภาษีสินค้าขาเข้า และชาวออกตายตัวเพียงร้อยละ 3 มีผลกระทบต่อบรรณวัฒนธรรมทางอำนาจภายในสังคมไทย และในวงการเมืองไทย มีผลในค่านิยมอันอำนาจอิทธิพลและรายได้ของกลุ่มขุนนางผู้ใหญ่ การสูญเสียอธิปไตยและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของขุนนาง นำไปสู่การสูญเสียฐานะอิทธิพลการเมืองด้วยเป็นลำดับกลุ่มธุรกิจพ่อค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกพ่อค้าจีนก็จำต้องปรับการสูญเสียอธิปไตยเดิมมาสู่ระบอบการค้าเสรี ซึ่งมีผลกระทบชีวิตเศรษฐกิจไทยอย่างกว้างขวางทั้งการค้าต่างประเทศ การค้าปลีก-ส่ง การค้าข้าว กิจการโรงสี โรงเลื่อย การเงิน การธนาคาร และที่สำคัญคือ ส่งผลต่อการก่อตัวของกลุ่มนายทุนที่อยู่นอกทำเนียบศักดินา และผลกระทบต่ออำนาจส่วนกลางคือ การปรับตัวครั้งใหญ่ของระบบราชการ ซึ่งนับจากจุดนั้นก็จะมีการพัฒนาศักยภาพของระบบราชการควบคู่ไปกับการพัฒนาการของชนชั้นนายทุนใหม่³⁸

³⁸ เสน่ห์ จามริก, การเมืองไทยกับการพัฒนารัฐธรรมนุญ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524), หน้า 69-73.

สภาพการณ์ภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในชีวิตเศรษฐกิจ สังคมการเมืองไทยในช่วงนี้ ผนวกกับภาวะการณ์ที่เครียดในการเผชิญหน้ากับลัทธิล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก เสริมด้วยปัจจัยจากปัญหาความขัดแย้งภายในชนชั้นนำ คือระหว่างพระมหากษัตริย์และขุนนาง และระหว่างพระราชวงศ์ด้วยกันเอง พระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ที่พรรณาสถานะความเป็นยุวกษัตริย์ผู้ไร้อำนาจ สะท้อนสภาพการณ์ตอนนั้นอย่างดีที่สุดว่า "...เหลือที่จะพรรณาดังความทุกข์อันต้องเป็นกำพรว้า ในอายุเพียงเท่านี้ และความหนักของมงกุฏอันเหลือที่คองจะทานไว้ได้ ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเผยรอบข้าง ทั้งภายในภายนอกหมายเอาทั้งในกรุงเองและต่างประเทศ ทั้งโรคร้ายในการเบียดเบียนแสนสาหัส"³⁹

การปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 มีผลในการฟื้นฟูพระราชอำนาจ คืออำนาจจากขุนนางมาอยู่ที่พระมหากษัตริย์ เลิกระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์เดิม ทั้ง 12 กระทรวง จัดการปกครองท้องถิ่นด้วยระบบเทศาภิบาล รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสถาปนารัฐชาติ ซึ่งอำนาจรัฐส่วนกลางเข้าควบคุมหัวเมืองและเขตแดนทั้งหมด ปรับสัมพันธ์ภาพระหว่างไพร่กับมูลนาย มาสู่สัมพันธ์ภาพใหม่ระหว่างราษฎรกับประเทศชาติ ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งหมายถึงความมีอำนาจสูงสุดของกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การสถาปนารัฐชาติดังกล่าวนี้ มีผลกระทบต่อการศึกษาระวัติศาสตร์ไทย การอธิบายประวัติศาสตร์ไทยในกรอบของพงศาวดารเดิม ซึ่งเคยจำเพาะเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ที่สืบสันติววงศ์ลงมาตามแนวที่ว่า "เรื่องกิจการอันใดที่กล่าวในพงศาวดาร เขาประสงค์จะกล่าวประกอบประวัติเป็นไปของพระเจ้าแผ่นดินนั้นว่า สุขทุกข์ร้ายคืออย่างไร

³⁹ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "การเปลี่ยนแปลงและประเพณีไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" หนังสือที่ระลึกครบรอบ 100 ปี แห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและวันเสวยราชย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน, 2511), หน้า 174.

ไม่ได้ตั้งใจที่จะกล่าวถึงประเทศสยามทั่วไป"⁴⁰ หลังจากนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ได้มุ่งสู่ประเด็นการค้นคว้าเรื่องของคนชาติไทย คำว่าชาติไทย หรือคนชาติไทย "เริ่มมีการนำมาเรียกคนชาติไทยครั้งแรก ใน พ.ศ. 2451 เมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสกลับจากยุโรปแล้วเสด็จตรงไปยังเมืองจันทบุรี เพราะเมืองนี้ถูกฝรั่งเศสยึดไปและไทยเพิ่งจะได้รับคืนมา ในโอกาสนี้ทรงกล่าวแสดงความยินดีต้อนรับประชาชนชาวจันทบุรีที่ได้กลับมาเป็นคนชาติไทย"⁴¹

ผลงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในเวลานั้น เริ่มเขียนถึงเรื่องของคนชาติไทย กรอบจำกัดการเขียนประวัติศาสตร์พงศาวดารอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ ได้เปิดและขยายประวัติศาสตร์ไทยให้ยาวออกไปไกลกว่าประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่เคยเริ่มให้ความสนใจกันในรัชกาลที่ 4 กลายเป็นประวัติศาสตร์ชาติไทยที่เริ่มต้นจากการอพยพและตั้งอาณาจักรไทยในจีน เช่น แคว้นเสฉวน น่านเจ้า ฯลฯ เช่น งานของวิลเลียม คอคค็อก (2452)⁴² คับเบิลยู เอ. อาร์. วูด (2467)⁴³ และสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (2467)⁴⁴

⁴⁰ "สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศสยาม : พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2 ธันวาคม ร.ศ. 126" ศิลปากร 12(กรกฎาคม 2511), : 43.

⁴¹ สตีเฟน กรีน, "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" เก็บความโดย ยุกา ชุมจันทร์, จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3(เมษายน-มิถุนายน 2519) : 30.

⁴² วิลเลียม คิลฟตัน คอคค็อก, ชนชาติไทย, แปลโดย หลวงนิเทศนิตรรงค์ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2520), หน้า คำนำ.

⁴³ W.A.R. Wood, A History of Siam, (Bangkok : Chalermmit Bookshop, 1959).

⁴⁴ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2482).

ความหมายของคำว่า รัฐชาติ นั้น อธิบายได้ว่า หมายถึงรัฐที่มีอาณาเขตแน่นอน มีประชาชนซึ่งมีภาษาวัฒนธรรม ประสพการณ์ในอดีตร่วมกัน มีรัฐบาลกลางซึ่งมีอำนาจในการปกครองทุกส่วนของรัฐ นโยบายการสร้างรัฐชาติของอำนาจรัฐไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อธิบายชาติและภคินิยัตริย์ควบคู่กันไปว่า สถาบันภคินิยัตริย์เป็นศูนย์กลางให้คนในชาติยึดถือเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียว การสอนให้รักชาติก่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เพราะการปกครองของพระมหากษัตริย์ชาติไทยจึงเป็นอิสระมาได้⁴⁵

สำหรับคำว่า รัฐชาติ หรือ รัฐประชาชาติ ซึ่งแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Nation State นั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่า รัฐชาติที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังไม่มีความหมายคลุมไปถึงประชาชนในชาติ นัยของการอธิบายถึงรัฐของประชาชนยังไม่เกิดขึ้น นอกจากนี้ลักษณะความเป็นประชาชาติจะหมายรวมถึงประชาชนในชาติชนชาติต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่ชนชาติไทยเท่านั้น แต่รวมเอาชนชาติส่วนน้อยอื่น ๆ เช่น ชนชาติมลายู ช่า เขมร ลาวกระเหรี่ยง ฯลฯ ในฐานะเป็นชนชาติหนึ่งที่เป็นเจ้าของประเทศด้วย ซึ่งนัยนี้ตรงข้ามกับท่าทีที่ศูนย์กลางอำนาจรัฐไทยปฏิบัติ เพราะรัฐบาลไทยมีนโยบายแยกแยะเอาคนชาติอื่นออกไปพร้อม ๆ กับคุกคามชนชาติอื่นให้เป็นชนชาติไทย อีกทั้งการอธิบายรัฐชาติก็ปรับเอนเข้ามาควบคู่ไปกับสถาบันภคินิยัตริย์ ดังกล่าวแล้วข้างต้น ผู้เขียนจึงเลือกใช้คำว่ารัฐชาติแทนคำว่ารัฐประชาชาติดังที่นักวิชาการหลายท่านใช้กัน

ประวัติศาสตร์ไทยในแบบแผนของจารีตพงศาวดาร ถูกจำกัดให้รับรู้กันในหมู่ชนชั้นนำของสังคม ได้เริ่มเปิดเผยออกมาสู่ประชาชนในสมัยรัชกาลที่ 4, 5 เป็นต้นมา เนื่องจากการเผยแพร่หนังสือและหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นผลจากการนำแท่นพิมพ์เข้ามาใช้ ทัศนคติ ความรู้ วิทยาการที่ได้รับจากตะวันตก กระตุ้นความอยากรู้อยากศึกษาของคนไทย ในขณะเดียวกันการปฏิรูปประเทศและการสถาปนารัฐชาติขึ้น สร้างความจำเป็นในการต้องศึกษาค้นคว้าเพื่ออธิบายความเป็นมาของคนชาติไทย เพื่อสร้างเอกภาพความเป็นอันเดียวกันของคนในสังคม และเพื่อสร้างพลังความเป็นชาติเพื่อเผชิญหน้ากับลัทธิล่าอาณานิคมของตะวันตก เหตุผลและเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์จำเป็นต้องออกมาขยายบทบาทต่อสังคมวงกว้างนอกพระราชสำนัก

⁴⁵วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475, หน้า 11.

เมื่อมีการจัดปฏิรูปการศึกษา ตั้งโรงเรียนและการศึกษาแบบใหม่ขึ้นแล้ว รัฐบาลก็ได้วางหลักสูตรสำหรับนักเรียน ฉะนั้นใน พ.ศ. 2438 หนังสือพระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ก็ได้รับการบรรจุเป็นหนังสืออ่านประกอบในชั้นประถม⁴⁶ ส่วนในชั้นมัธยม หรือที่เรียกว่า โรงเรียนไทยเบื่องกลาง ก็มีวิชาพงศาวดาร และวิชาอื่น ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ คณิตวิชา เรียงความ เป็นต้น⁴⁷

บทบาทของประวัติศาสตร์ที่มีต่อการสร้างความรู้ลึกเป็นเอกภาพร่วมกันของ ประชาชนได้รับการพิจารณาถึง เพราะจุดมุ่งหมายของวิชาพงศาวดาร คือปลุกฝังให้เกิด ความรักชาติ และสำนึกในความเป็นไทย โดยมีนโยบายในการสร้างชาติโดยมีสถาบัน องค์กรเป็นศูนย์กลางให้คนในชาติยึดถือเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสอนให้รัก ชาติก่อให้เกิดรักภักดีต่อองค์กร ค้ำชูเหตุผลที่ว่ารัฐเป็นอิสระมาได้ก็เพราะการปกครอง ขององค์กร⁴⁸ ยิ่งกว่านี้เพื่อบรรลุนโยบายการสร้างชาติให้ประชาชนได้รับรู้และสำนึก รัฐบาลกำหนดเนื้อหาวิชาภูมิศาสตร์ขึ้นในปี 2435 เพื่ออธิบายให้รู้ว่าเมืองไทยตั้งอยู่ ที่ใด มีอาณาเขตแค่ไหน เป็นส่วนหนึ่งของโลกอย่างไร⁴⁹

รัฐบาลมีท่าทีต่อการเผยแพร่ความรู้พงศาวดารแตกต่างจากสมัยก่อนปฏิรูป การศึกษา เพราะในจารีตสังคมไทยแต่เดิมพงศาวดารเป็นของต้องห้ามสำหรับคนสามัญ แต่เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ท่านมีพระราชดำริเมื่อไปรคเกล้าฯ ให้เจ้าพระยา

⁴⁶ David K Wyatt, The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn, (Bangkok : Thai Wattana Panich, 2512), p.172

⁴⁷ เอกสารเรื่องจัดการศึกษา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว. (พระนคร : คณะกรรมการจัดงานฉลองเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2511), หน้า 212.

⁴⁸ วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475, หน้า 32-33.

⁴⁹ คับเบิดยู. ยี. ยอนสัน, ภูมิศาสตร์ของประเทศเรา, (กระทรวงธรรมการ, ร.ศ. 212), บทที่ 1,7.

ทิพากรวงศ์แต่งพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า "...ทุกวันนี้ การเล่าเรียนแพร่หลายไปพลูดยิ่งขึ้นในพระราชอาณาจักร เป็นอันมาก และความรู้ทางพงศาวดารบ้านเมือง ย่อมนับว่าเป็นคุณอันสำคัญในการเล่าเรียนอย่างหนึ่ง...."⁵⁰

นอกจากในระดับนักเรียนชั้นประถม มัธยมแล้ว คนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นนำของสังคมนับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมา ได้ให้ความสำคัญกับการสืบค้นและการเขียนประวัติศาสตร์ไทยอย่างมาก รัชกาลที่ 4 และพระอนุชา คือ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท "กำลังพยายามตระเตรียมตั้งตำานานกรุงสยามอันถูกต้อง จำเคิม แต่สร้างกรุงศรีอยุธยาโบราณเป็นราชธานี เมื่อปี พ.ศ. 2350 นั้น กับทั้งพงศาวดารพระราชวงศ์ของเราให้พิสดารยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงมาให้ท่านคราวนี้"⁵¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวินิจฉัยพงศาวดารเหนือ (2420) ซึ่งมีขอบเขตเนื้อหาและรูปแบบแตกต่างออกไปจากประวัติศาสตร์พงศาวดาร และพระองค์ยังทรงขยายประวัติศาสตร์ออกไปโดยถือเอาพระร่วงเมืองสุโขทัยเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม⁵²

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระนิพนธ์ "ตำนานประเทศไทย" 2441 โดย "...ใคร่ควมรู้ปฐมบรรพบุรุษ ภาษาที่พูด ภูมิประเทศ และขนบธรรมเนียม สอดกับตำนานต่างประเทศแล้วก็เห็นถนัดได้ว่า (ไทยเรา) มีกำเนิด

⁵⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประวัติการตั้งพระมหาอุปราชา (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายพงษ์เจริญ สังศิริ, 2516), หน้า 2.

⁵¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (พระนคร : คุรุสภา, 2503), หน้า 1.

⁵² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พิมพ์ในงานครบรอบ 84 ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2521), หน้า 308.

ร่วมกับพวกสยามเหล่านี้ ๆ ข้างฝ่ายเหนือ"⁵³

การสร้างเอกภาพด้วยสัญลักษณ์ความเป็นชาติเดียวกันนี้ เริ่มก่อสำนึกและนำไปสู่ความคิดชาตินิยมในเวลาต่อมา คือในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงพยายามกระตุ้นความรู้สึกนี้ด้วยผลงานพระราชนิพนธ์ เช่น ทรงกล่าวว่ "การที่จะตัดสินว่าผู้ใดเป็นชาติได้โดยแท้จริงนั้น ต้องพิจารณาว่าผู้นั้นมีความจงรักภักดีต่อใคร ถ้าเขาจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เขาจึงจะเป็นไทยแท้"⁵⁴ นอกจากนั้นยังสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยทรงหยิบยืมวิธีการมาจาก "พระผู้เป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศ" (God, King and Country) ของตะวันตกคืออังกฤษมาใช้ ความจงรักภักดีต่อชาติหมายถึงความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ ถ้าประชาชนคนใดไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ก็เท่ากับว่าคนนั้นไม่มีชาติ⁵⁵

แนวการอธิบายของรัชกาลที่ 6 ที่ทรงอธิบายให้ชาติและพระมหากษัตริย์ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ เป็นข้อสรุปที่ชัดเจนที่สุดในการเข้าใจความหมายของ รัฐชาติที่มีนัยของความเป็นศูนย์กลางของสถาบันพระมหากษัตริย์รวมอยู่ด้วย

งานพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ราชานุภาพคือ แสดง บรรยายพงศาวดารสยาม ซึ่งทรงบรรยายที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2467 แสดงให้เห็นถึงแนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบรัฐชาติ ที่เน้น ความเป็นศูนย์กลางของชาติและความเป็นศูนย์กลางของสถาบันกษัตริย์ อีกทั้งยังมองเห็น ลักษณะความเป็นประวัติศาสตร์การเมือง และการให้ความสำคัญกับความเจริญและความ

⁵³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประวัติศาสตร์-โบราณคดี, (พระนคร : ศิวพร, 2514), หน้า 16.

⁵⁴ อัครพาทู, "ความเป็นชาติโดยแท้จริง"; ใน พระราชนิพนธ์ที่นำรู้ ของฉันทะเกล้าฯ รัชกาลที่ 6. (พระนคร : รวมสาส์น, 2506), หน้า 141.

⁵⁵ สตีเฟน กรีน, "พระบรมราชาไชยา....," หน้า 28-29.

เลื่อมของศูนย์กลางอำนาจรัฐ ซึ่งสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนจากเค้าโครงเรื่องดังนี้⁵⁶

กัมพูชาที่ 1

- ตอนที่ 1 สยามประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง
- " 2 ว่าด้วยเรื่องไทยได้ปกครองประเทศสยาม
- " 3 พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเจริญ
- " 4 พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเลื่อม

กัมพูชาที่ 2

- ตอนที่ 1 เรื่องตั้งกรุงศรีอยุธยา
- " 2 สมัยเมื่อกองศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร
- " 3 สมัยกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร

กัมพูชาที่ 3

- ตอนที่ 4 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

กัมพูชาที่ 4

- ตอนที่ 4 สมัยเมื่อกองศรีอยุธยาเกิดมหายุทธสงครามภาคกลาง ภายหลัง

จากนั้นมาแนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่วางอยู่บนพื้นฐานการอธิบายตามแนวของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด เช่น ในหลักสูตรการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งปรากฏในพระราชกฤษฎีกา พ.ศ. 2479 ระบุ หลักสูตรในการสอบไล่เพื่อรับปริญญา สำหรับแผนกวิชาต่าง ๆ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่น ประวัติศาสตร์สยามมีเนื้อหา ดังนี้⁵⁷

⁵⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม, หน้าสารบาญ.

⁵⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก,

1. สยามก่อนไทยยกลงมาตั้งราชอาณาจักร
2. สยามสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี
3. สยามสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
4. ความเสื่อมของกรุงศรีอยุธยา
5. สยามสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี
6. สยามสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
7. สยามสมัยปัจจุบัน

แนวการเขียนประวัติไทยยุคต่อ ๆ มา ก็ยังคงกำหนดเนื้อหาใกล้เคียงกันนี้ เช่น ในผลงานของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย เป็นต้น ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

สรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าแนวการเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางของรัฐชาตินี้ เกิดขึ้นในเงื่อนไขที่มีความจำเป็นต้องอธิบายความเป็นชาติ เมื่อความจำเป็นนี้ ลดความสำคัญลง การอธิบายประวัติศาสตร์ที่เน้นรัฐชาติก็จะขยายมาสู่การอธิบายความเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่มีประวัติยาวนาน ดังปรากฏในแนวการอธิบายประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่ชาตินิยมในเวลาต่อมา

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแบบชาตินิยม

การเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เน้นความเป็นศูนย์กลางของความเป็นชาติ ได้พัฒนามาสู่การเขียนประวัติศาสตร์ชาตินิยม ซึ่งรุนแรงและพุ่งสู่กระแสสูงสุดในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.

การอธิบายความหมายของชาตินิยม (Nationalism) ในบทนี้ ผู้เขียน จะเลือกใช้คำว่าชาตินิยม ในฐานะความหมายกลาง ๆ คือ หมายถึงความนิยมชมชื่นในความเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์และความเจริญมายาวนาน เพราะหากพิจารณาให้ละเอียดลงไปแล้ว ยังมีคำที่สามารถสื่อความรู้สึกชาตินิยมของคนในชาติได้อีกหลายคำ และมีระดับของความหมายที่แตกต่างกัน เช่น สหรักรักษา (Patriotism) ซึ่งมักใช้ในความหมายแคบๆ การแสดงความรักชาติ รักความ มีเอกราชของชาติ รักเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมความเป็นชาติ มีความหมายในเชิงสร้างสรรค์ ในขณะที่มีคำที่แสดงความ

หมายถึงในทางลบ เช่น ลัทธิเชื้อชาตินิยม (Racism) ที่แสดงออกในระดับถึงการเอาประโยชน์ของเชื้อชาติตนเป็นใหญ่กว่าส่วนรวม ความเห็นแก่ตัวในเฉพาะกลุ่มจะมีผลให้การรักชาติโดยส่วนรวมลดน้อยลง ในสังคมที่ประกอบด้วยหลายเชื้อชาติ การเห็นแก่เชื้อชาติใหญ่ของตนโดยไม่คำนึงเชื้อชาติอื่น จะแสดงลักษณะเชื้อชาตินิยมออกมา⁵⁸ ในขณะเดียวกันยังมีลัทธิคัสชาติ (Chauvinism) เป็นการคัสชาติหรือหลงชาติอย่างไม่มีเหตุผล มีที่มาจากประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส โดยนายทหารชื่อ **Nicholas Chauvin** ซึ่งเข้าร่วมในสงครามปฏิวัติฝรั่งเศส และสงครามนโปเลียนแสดงออกถึงการหลงชาติ หุมโถมตัวเข้าทำสงคราม ต่อมาคำนี้ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายของชาตินิยมรุนแรงที่แสดงออกโดยการใช้กำลังของทหารด้วย⁵⁹

ผู้เขียนเลือกใช้ความหมายกลาง ๆ คือ ลัทธิชาตินิยมกับแนวคิดที่แสดงออกในผลงานประวัติศาสตร์ของหลาย ๆ ท่าน เช่น ชุนวิจิตรมาตรา, พระยาอนุมาราชชน, มานิต วัลลิโกดม ฯลฯ สำหรับกรณีหลวงวิจิตรวาทการ และจอมพล ป. ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า ลัทธิชาตินิยมรุนแรง เพราะมีระดับของการแสดงในชาตินิยมไปในทางรุนแรงกว่า

เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทย ได้ก่อตัวเป็นกระแสการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบชาตินิยมที่คงรูปต่อเนื่องมาหลายปี เพื่อให้มองเห็นแนวการเขียนประวัติศาสตร์นี้ชัดเจน ผู้เขียนจึงขอพิจารณาเรื่องนี้เป็นกรณีเฉพาะ โดยจับเอาผลงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์ไทยเป็นหลัก ซึ่งจะทำให้มองเห็นแนวการเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่ชาตินิยมได้ชัดเจนขึ้น

⁵⁸ ปรอคตุรายละเอียดยใน ปริทัศน์ พนมยงค์, ชาติคงมีอยู่ (กรุงเทพมหานคร : มงครกการพิมพ์, 2518), หน้า 12-20.

⁵⁹ ปรอคตุ Encyclopaedia Britanica (Chicago, 1970), 5 : 360.

การเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทย : จากประวัติศาสตร์รัฐชาติสู่ประวัติศาสตร์ชาตินิยม

ความสนใจในการอธิบายเรื่องของชาติไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นับได้ว่าเป็นกระแสต่อเนื่องของความพยายามในการอธิบายเรื่องของชาติไทยที่เกิดขึ้นมาแล้วในยุคก่อนหน้านี้ กล่าวได้ว่า เงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการกำหนดประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เน้นเกี่ยวกับเรื่องชาติเป็นผลมาจากความสำนึกถึงความจำเป็นที่จะต้องมียุทธวิธีที่เป็นเอกภาพ มีอำนาจรวมศูนย์ และขอบเขตแห่งรัฐที่แน่นอน สำนึกดังกล่าวเป็นปฏิกริยาตอบโต้กับการรุกรานจากจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีผลพลอยให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์นี้เริ่มสนใจแสวงหาและอธิบายที่มาและความเป็นชาติเพิ่มมากขึ้น เช่น พระนิพนธ์ ของสมเด็จเจ้ากรมพระยาคำรงราชานุภาพในงานแสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (พ.ศ. 2467) พงศาวดารโยนก (รวมเล่มตีพิมพ์ พ.ศ. 2450) ของพระยาประชาธิปไตยจักร เที่ยว เมืองพระร่วง (พ.ศ. 2432) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะทรงดำรงฐานะสยามมกุฎราชกุมาร กล่าวโดยสรุป งานเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นกำเนิดและที่มาของรัฐที่มีเอกภาพภายใต้ศูนย์กลางอำนาจ และยังคงเป็นกระแสสำคัญของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ที่อธิบายเรื่องชาติไทยสืบเนื่องกันมาจนถึงทศวรรษ 2470

กล่าวได้ว่า การเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทยที่เน้นเอกภาพภายใต้ศูนย์กลาง คือ ษัตริย์และเมืองหลวง ที่เริ่มขึ้นเมื่อสองทศวรรษก่อนหน้านี้ จะได้รับการเสริมต่อคำอธิบายเพิ่มขึ้นนับแต่ต้นทศวรรษ 2470 เป็นต้นไป จากเดิมการอธิบายชาติไทยเพียงแค่ประเด็นรัฐชาติที่เป็นเอกภาพ มีศูนย์กลางอำนาจที่แน่นอนที่ษัตริย์และเมืองหลวง ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในทศวรรษ 2470 ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศผ่านพ้นจากวิกฤติการณ์ความเข้มข้นของการรุกรานจากลัทธิล่าอาณานิคม และนักประวัติศาสตร์ไทยค้นพบรัฐชาติไทยแล้วนั้น ก็จะเริ่มขยายภาพของชาติไทยให้ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะกรณีการเน้นเรื่องความต่อเนื่องในความรุ่งเรืองของชาติและแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของชาติไทยโดยแสดงผ่านความเป็นเจ้าของสิ่งต่าง ๆ ของชาติไทย เมื่อถึงระยะนี้กล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเกี่ยวกับการอธิบายเรื่องความเป็นมาของชาติ ถูกอธิบายโดยผ่านกระแสความคิดชาตินิยมผนวกเข้ามา

ผ่านกระแสความคิดชาตินิยมผนวกเข้าไปด้วยอย่างเด่นชัด

การเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทยในทศวรรษ 2470 เริ่มต้นด้วยงานของ ชุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) เรื่อง หลักไทย ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2471 งานชิ้นดังกล่าว อาศัยแนวคิดของนักวิชาการต่างประเทศสองคน คือ วิลเลียม คลิฟตัน คอคค็อก (William Clifton Dodd) ในงานเรื่อง The Tai Race : The Elder Brother of the Chinese (พ.ศ. 2452) และ W.A.R. Wood ในงานเรื่อง A History of Siam (พ.ศ. 2467)⁶⁰ มาทำการขยายความ ชุนวิจิตรมาตรา ได้สำแดงให้คนไทยเห็นและตระหนักถึงความยิ่งใหญ่ของคนไทย สรุปแล้ว งานเรื่องหลักไทย เสนอว่า ไทยเป็นเชื้อชาติมองโกล อันเป็นมนุษย์ชนเผ่าแรก ๆ ที่เจริญขึ้นในโลก คนไทยเหล่านี้ ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณเทือกเขาอัลไต และระยะต่อมา ก็พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนเกษตรกรรมอยู่ที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเหลือง (ฮวงโห) กับลุ่มน้ำยั้งจื่อ (ยางจีเคียง) เกิดเป็นนครรัฐที่สำคัญ 3 นครรัฐคือ นครลุง นครปา นครเงี้ยว อันแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าของคนไทย ซึ่งถ้าจะเทียบเคียงความเจริญก็คงจะใกล้เคียงกับอารยธรรมลุ่มน้ำไนล์นั่นเอง ในขณะที่คนไทยพัฒนาความเจริญก้าวหน้ามาถึงขั้นนี้ คนจีนยังคงล่าหลังเป็นเพียงพวกชุมชนเร่ร่อนเท่านั้นเอง และชาวจีนเองดูเหมือนจะรับรู้ความจริงข้อนี้ หลักฐานก็คือ คำที่ชาวจีนเรียกชาวไทยอย่างยกย่องว่า "ไต" หรือ "ไท" อันหมายถึงผู้ที่ยิ่งใหญ่ หรือมหาอำนาจ. อย่างไรก็ตาม อาณาจักรของคนไทยรุ่นแรก ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำทั้งสองก็ดำรงอยู่ได้ไม่ตลอด โดยเฉพาะเมื่อนครลุงต้องเสียหายแก่จีนในราว 300 ปี ก่อน พ.ศ. อันนับว่าเป็นประวัติศาสตร์อันสำคัญของชาติไทย⁶¹ นั่นคือ เป็นการเริ่มขบวนการ "อพยพลงใต้" เป็นครั้งแรกของคนไทย นับจากนั้นเป็นต้นมา ประวัติศาสตร์ไทยชาติของชุนวิจิตรมาตรา ก็ดำเนินมาในลักษณะเดียวกันคือ เล่าเรื่องการอพยพภัยเพื่อหนีการรุกรานของจีนลงมาทางตอนใต้ การสร้างอาณาจักรใหม่ของไทยและเผชิญการรุกรานของจีนเป็นระยะ ๆ ทำให้ไทยต้องถอยร่นลงใต้มาเรื่อย

⁶⁰ กาญจนี ละอองศรี, "ดินกำเนิดของไทย : พรหมแดนแห่งความรู้" วารสารธรรมศาสตร์. 10 (มิถุนายน 2524), : 12.

⁶¹ ชุนวิจิตรมาตรา, หลักไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5, (พระนคร : สำนัสนวนรงค์, 2510), หน้า 3-10. และ หน้า 20.

จนกระทั่งมาตั้งมั่นอยู่ในสยามสุวรรณภูมิทางตอนเหนือในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13⁶² แล้วสืบต่ออาณาจักรไทยเรื่อยลงมาถึงปัจจุบัน

การเสนอประวัติศาสตร์ชาติไทยของขุนวิจิตรมาตรา นั้น มีลักษณะอย่าง ที่ สมเกียรติ วันทะนะ เรียกว่า เป็นวิวัฒนาการแบบสายเคี้ยว (linear history) โดยพยายามทำให้ประวัติศาสตร์ของชาติไทยไม่ขาดตอน แต่มีวิวัฒนาการสืบเนื่องกันมา เป็นลำดับ ขุนวิจิตรมาตราอธิบายถึงนี้ผ่านองค์ประกอบสำคัญสององค์ประกอบ คือ ประวัติศาสตร์การก่อตั้งอาณาจักรของคนไทยและกษัตริย์ราชวงศ์ต่าง ๆ ในลักษณะ มหาบุรุษที่สามารถดำรงรักษาชาติไทยไว้ได้เป็นลำดับ

การอธิบายเรื่องชาติไทยของขุนวิจิตรมาตรา ปฏิเสธไม่ได้ว่าเกิดจากความ รู้สึกชาตินิยม อย่างน้อยที่สุดก็คือ ความพยายามที่จะประกาศถึงความยิ่งใหญ่ของชนชาติ ไทย นอกเหนือจากความรู้สึกชาตินิยมอันอาจจะเป็นกระแสตอบโต้การ เมืองภายนอก โดยเฉพาะอาจหมายถึงชาวจีน หรือมหาอำนาจอื่นที่ขุนวิจิตรมาตรา กล่าวว่า "...เข้ามาใน ประเทศทางใต้ประดุจกระแสคลื่นในมหาสมุทรมากเข้าทุกขณะ..."⁶⁴ ฉะนั้นไทยจึงจำเป็นต้อง แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของชาติ นอกจากจะเป็นการตอบโต้กระแสการ เมืองภายนอก แล้ว หนังสือหลักไทยก็ควรที่จะเป็นกระแสการตอบโต้การ เมืองภายในอยู่ด้วย แม้จะ ไม่เด่นชัดมากเท่ากับการประกาศความตึกชาตินิยม โดยเฉพาะการตอบโต้กับการเคลื่อนไหว เรื่องประชาธิปไตย ชื่อหนังสือ หลักไทย ถ้าจะลองแปลความหมาย ก็คือ หลักในการช่วยกู้จุนความดำรงอยู่ของชาติไทย ในแง่นี้ดูเหมือนอุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งสามองค์ประกอบมีความสัมพันธ์กันและเป็นหลักของชาติไทย โดยมี ศูนย์กลางอยู่ที่พระมหากษัตริย์ เพราะ "...พระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้ารวมมณูย์ชาติไทย ตั้งเป็นปึกแผ่นขึ้นในยุคโบราณประวัติ...และเมื่อชาติไทยตั้งมั่นลงได้ในแคว้นสุวรรณภูมิแล้ว

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 98-99.

⁶³ สมเกียรติ วันทะนะ และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การศึกษาประวัติศาสตร์ ชาติไทย (ม.ป.ป., ม.ป.ท.), หน้า 17.

⁶⁴ ขุนวิจิตรมาตรา, หลักไทย, หน้า 265.

อิสรภาพของชนชาติไทยได้สลายไปหลายครั้ง แต่มีพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้ากู้ได้เสมอ..."⁶⁵
 นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนา และทำให้ไทยสยามเป็นหัวหน้า
 พระพุทธศาสนา เพราะเป็นประเทศอิสระประเทศเดียวที่ถือศาสนาพุทธ⁶⁶ ค้วยเหตุดังนี้
 ชุนวิจิตรมาตรา จึงยืนยันว่า พระมหากษัตริย์เป็นของจำเป็นสำหรับชาติเพราะ "...
 พระเจ้าแผ่นดินยอมเป็นสง่าของชาติ ทำให้ชาติมีอำนาจเป็นที่นับถือและยำเกรงของชาติ
 อื่น⁶⁷ และท้ายที่สุด "...ขอเตือนไทยถึงความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพราะ
 ความรักยอมมีผลไปถึงความมั่นคงชาติไทย..."⁶⁸

อาจจะ เป็นค้วยคุณสมบัติเด่นของหนังสือเล่มนี้ ที่มุ่งย้ำความยิ่งใหญ่ของชาติไทย
 และการเชิดชูสถาบันอันสำคัญของชาติ ซึ่งขณะนั้นกำลังเผชิญกับการทำลาย จึงทำให้
 หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือประวัติศาสตร์ที่ใ้รับพระราชทานรางวัลของพระบาทสมเด็จพระ
 พระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับประกาศนียบัตรวรรณคดีราชบัณฑิต
 สถานใน พ.ศ. 2471⁶⁹ และได้รับการตีพิมพ์ถึง 7 ครั้ง ครั้งล่าสุดใน พ.ศ. 2521

หลังจากงานของชุนวิจิตรมาตราตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2471 ในช่วงปลายทศวรรษนี้
 ก็มีงานค้นคว้าเรื่องชาติไทยในทำนองเดียวกันออกมาหลายเล่ม คือ งานของหลวง
 โกะษากรณวิจารณ์ (บุญศรี ประภาศิริ) เรื่อง วิเคราะห์เรื่องเมืองไทยเดิม ภาค 1
 ใน พ.ศ. 2478 งานเรื่องเมืองทองหรือสุวรรณภูมิ ของชุนศิริวัฒนาอาณาทร (ผล
 ศิริวัฒนกุล) ซึ่งปรับปรุงจากคำบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงสถานีวิทยุไทยในปลายปี 2478
 และตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2479⁷⁰ งานของหลวงวิจิตรวาทการ เรื่องสยามกับสุวรรณภูมิ

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 255.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 198-199 และ หน้า 249.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 263.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 264.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

⁷⁰ ชุนศิริวัฒนาอาณาทร, เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ (พระนคร : โรงพิมพ์
 ทรงธรรม, 2479), หน้าคำนำ.

ใน พ.ศ. 2476 งานของพระยาอนุমানราชชน เรื่อง เรื่องของชนชาติไทย ใน พ.ศ. 2483 นอกจากการอธิบายเรื่องของชนชาติไทยและชาติไทย นอกจากจะปรากฏในงานเขียนแล้ว ในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2481-2487) การเผยแพร่เรื่องของชาติไทยยังปรากฏในรูปของเพลงดนตรีประวัติศาสตร์และบทละครประวัติศาสตร์ เพื่อปลุกเร้าความรู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ของชาติไทย โดยมีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้รับผิดชอบอีกด้วย⁷¹

กล่าวในส่วนของงานเขียน แนวโน้มของการอธิบายเรื่องของชาติไทย ยังคงเป็นลักษณะเดียวกันกับงานของขุนวิจิตรมาตรา คือ ยังคงยืนยันความยิ่งใหญ่ของคนไทย นับตั้งแต่ตั้งรกรากอยู่ในประเทศจีน แม้ว่า งานที่ออกมาในช่วงนี้ จะให้สมมุติฐานเกี่ยวกับถิ่นฐานของไทยเดิมแตกต่างกัน เช่น ขุนวิจิตรมาตราว่า ถิ่นเดิมของไทยอยู่ที่เอเซียอัลไต แต่หลวงวิจิตรวาทการว่าอยู่บริเวณมณฑลเสฉวน แต่ทั้งสองสมมุติฐานก็ได้ขัดแย้งกันแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามกลับช่วยเสริมภาพความเกรียงไกรของไทยให้ยิ่งใหญ่อขึ้นไปอีก เพราะทฤษฎีที่เอเซียอัลไตให้อำนาจของไทยในจีน เขยิบสูงขึ้นไปด้วย

แนวโน้มที่น่าสนใจในงานเขียนช่วงนี้ อยู่ที่ความรู้สึกชาตินิยมอันรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นค้วนโยบายของรัฐบาลหรืออิทธิพลจากกระแสการ เมืองของโลกก่อนหน้า สงครามโลกครั้งที่สองก็ตาม ความรู้สึกชาตินิยมขณะนี้ได้ขยายออกเป็นความรู้สึกที่ปรีดี พนมยงค์ เรียกว่า เชื่อชาตินิยม⁷² นั่นคือ ความพยายามของนักเขียนไทยที่จะอ้างความเป็นเจ้าของ บรรดาสิ่งต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ขึ้นไปจนถึงบริเวณที่เชื่อว่าเป็นถิ่นฐานของไทยในจีน ว่าเป็นของชนชาติไทย หรือชาติไทยไปเสียทั้งหมด งานเขียนหลายชิ้นในช่วงนี้ เขียนขึ้นเพื่อจะพิสูจน์ "ความเป็นเจ้าของ" ของชาติไทยในสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะบรรดาดินแดน แคว้นแคว้น อาณาจักรต่าง ๆ ในแหลมทอง ในงานเรื่อง เมืองทอง หรือ สุวรรณภูมิ ของขุนศิริวิเศษอำมาตย์ นอกจากจะยืนยันเรื่องความเป็นใหญ่ของชาติไทยแล้ว จุดมุ่งหมายสำคัญยิ่งของหนังสือคือ การพิสูจน์ว่าเมืองไทยเป็นเจ้าของดินแดนสุวรรณภูมิอันเป็นดินแดนสำคัญของการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช

⁷¹ กานูจณี ละอองศรี, "ถิ่นกำเนิดของไทย...", : 4-25.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

แห่งอินเดีย ชุนศิริวัฒนอาณาทรใช้เอกสารประเภทต่าง ๆ ทั้งตำนานทางศาสนา จดหมายเหตุ บันทึกลง และงานกวีของทั้งชาวไทย จีน กรีก โรมัน มาเพื่อพิสูจน์ความเป็นเจ้าของดินแดนดังกล่าวของไทย และอ้างว่าโดยเหตุผลตามเส้นทางการค้า ตามหลักฐานการเผยแพร่ศาสนาและโบราณวัตถุ ตามเส้นทางของการอพยพ และการตามเรื่องปรัมปราและภูมิฐานบ้านเมือง สุวรรณภูมิอยู่ในประเทศบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา⁷³ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครปฐม⁷³ ข้อพิสูจน์ดังกล่าวทำให้ชอกกล่าวอ้างของมอญหรือพม่า ที่จะอ้างเอาดินแดนสุวรรณภูมิว่าอยู่ในดินแดนของตนนั้นเป็นเหตุผลที่ฟังไม่ขึ้น⁷⁴ และโดยที่เมืองไทยเป็นที่ตั้งของสุวรรณภูมิ อันเป็นดินแดนที่รับพระพุทธศาสนาจากอินเดียโดยตรง นครปฐมในฐานะศูนย์กลางของสุวรรณภูมิ จึงกลายเป็นศูนย์กลางของการเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ รวมทั้งมอญและพม่าก็รับเอาความเจริญทางพุทธศาสนาไปจากนครปฐม เช่น สมัยพระเจ้าอโนรธามังฉอของพม่าในสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 ที่รับความเจริญพุทธศาสนานั้นรับไปจากไทยไม่ใช่มอญ⁷⁵

งานที่มีท่วงทำนองเดียวกันนี้อีกเล่มหนึ่งคือ งานของพระยาอนุমানราชชน เรื่อง เรื่องของชาติไทย ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2483 ในบทแรกของหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนกล่าวถึงความในใจประการหนึ่ง เมื่อคราวขึ้นไปท่องเที่ยวทางภาคเหนือ และยืนอยู่ที่แม่น้ำกั้นเขตแดนไทย-พม่า ว่า "บรรพบุรุษของเราพากันอพยพข้ามแม่น้ำโขงมา แล้วสร้างบ้านแปลงเมืองอยู่แถวนี้ คือ เมืองเชียงแสนหลวง...ทำไมบรรพบุรุษของเราจึงยกข้ามแม่น้ำโขงมา มีเหตุการณ์อะไรหรือ เหลียวแลข้ามฝากไปโน้นนั่นก็คนไทย โนนก็คนไทย ถัดขึ้นไปอีกก็คนไทย...."⁷⁶

⁷³ ชุนศิริวัฒนอาณาทร, เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ, หน้า 96, 117 และ 177.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114 และ 137.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 147-149.

⁷⁶ เสรีบุรโกเศศ, เรื่องของชาติไทย, (ธนบุรี : บรรณาการ, 2515),

ด้วยเหตุนี้ ในงานเรื่องของชาติไทย พระยาอนุমানราชชน จึงได้สืบสาวราวเรื่องของชาติไทยนับแต่อยู่ในจีน และเล่าถึงแว่นแคว้นต่าง ๆ ที่ "เป็นของคนไทย" นับลงมาตั้งแต่ต้นครรัฐแถบลุ่มแม่น้ำเหลือง ถอยร่นลงมาเป็นอาณาจักรอ้ายลาว น่านเจ้า ลิบสองจุไทย ล้านช้าง ลงมาถึงบริเวณภาคเหนือของไทย สร้างอาณาจักรโยนกเชียงแสน และลานนา อันเป็นอาณาจักรแรกของไทยในดินแดนประเทศไทย⁷⁷ ดินแดนแถบนี้ตั้งแต่แคว้นยูนนานใต้ ลิบสองปันนา ลิบสองจุไทย หลวงพระบาง รัฐฉาน และลานนา ถ้าไม่พูดถึงการแบ่งอาณาเขตประเทศทางการ เมืองแล้วก็ยังเป็นแดนดินเดียวกันตลอด⁷⁸ คนไทยได้อพยพเข้ามาสร้างอาณาจักรหรือแว่นแคว้นต่าง ๆ ทั้งโดยการแทรกซึมลงไปกับชนเจ้าของดินเดิม เช่น พวกมอญ ละว้า ข่า หรือโดยการสู้รบประกาศเอกราช หรือการสร้างบ้านแปลงเมือง เช่น เรื่องของขุนบรมที่ส่งโอรส 7 องค์ไปสร้างบ้านเมืองต่าง ๆ รวมทั้งโยนกด้วย⁷⁹ เรื่องของพระเจ้าพรหมที่ขับไลพวกขอมคำออกไปจากโยนกได้⁸⁰ รวมทั้งเรื่องของพระร่วงหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผู้ประกาศเอกราชจากขอมและสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น⁸¹ เป็นต้น

ในงานเรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ศีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2497 พระยาอนุমানราชชน ได้อธิบายประวัติแว่นแคว้นต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน แม้ว่าหนังสือเล่มนี้ จะมีเนื้อหาต่างจากเรื่องของชาติไทย ในลักษณะที่เสนอพัฒนาการของแว่นแคว้นต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน โดยคนพื้นเมืองที่มีใช้คนไทย เช่น อาณาจักรพูนัน อาณาจักรศรีเกษคร แต่เนื้อหาโดยรวมของหนังสือเล่มนี้ ก็สอดคล้องได้กับเรื่องของชนชาติไทย ตรงที่พยายามอธิบายให้เห็นว่า พัฒนาการของอาณาจักรเหล่านี้ เกิดขึ้นและสิ้นสุดอย่างไรและยังคงวนเวียนอยู่กับการประกาศความเป็นเจ้าของและความยิ่งใหญ่ของชาติไทย เช่น

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 228-230.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 192

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 258.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 361.

ข้อถกเถียงว่าใคร เป็นเจ้าของอาณาจักรทวารวดี ระหว่างมอญกับไทย ซึ่งพระยาอนุมานราชชนนสรุปว่า "...ตามข้อสันนิษฐานของ คร.ควอริช เวลส์ ว่า พวกทวารวดีเห็นจะปะปนกันทั้งไทย มอญ เขมร จนถึงเสมือนเป็นชาติเดียวกัน เมื่อรวมกันทั้งหมดไม่พูดถึงเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ก็เป็นไทยนั่นเองไม่แปลกอะไร"⁸² หรือเช่นเรื่องการสลายตัวของอาณาจักรศรีวิชัย ใน พ.ศ. 1836 เพราะการทำสงครามขยายอาณาเขตลงไปในแหลมมลายูของพระเจ้ารามคำแหง เป็นต้น⁸³

การเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่อธิบายเรื่องของชาติไทยแบบชาตินิยม นั้น แม้เนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นที่การสร้างภาพของชาติไทยให้ยิ่งใหญ่และแสดงความรุ่งเรืองของชาติอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก็นับว่ามีผลต่อเนื้อหาประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับชาติไทยอยู่ไม่น้อย เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบงานที่แพร่หลายในระยะต้นทศวรรษ 2470 กับระยะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แล้ว พบว่า งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทย ได้พยายามที่จะปรับเปลี่ยนเนื้อหา โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการอธิบายสถาบันหลักเป็นศูนย์กลางของรัฐชาติไทย ในขณะที่ยาน หลักไทย ของขุนวิจิตรมาตราในปี 2471 ยังคงยกย่องเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ ในฐานะสถาบันอันสำคัญของรัฐชาติไทยดังกล่าวมาแล้ว การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 พร้อมกับอุดมการณ์รัฐแบบประชาธิปไตยที่ยกย่องเชิดชูรัฐธรรมนูญ มีผลให้งานเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทยช่วงหลังปี 2475 หันมาพูดถึงรัฐชาติไทยในมุมมองใหม่ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่พระมหากษัตริย์ควบคู่กับรัฐธรรมนูญ แบบเรียนประวัติศาสตร์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาหลังปี 2475 ได้แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ซึ่งเคยมีอำนาจสูงสุดนั้น ได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองการปกครองลงแล้ว แม้แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงอยู่ภายใต้บังคับของรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจโดยลำพังพระองค์เองมิได้ เพราะรัฐธรรมนูญจำกัดให้พระองค์ทรงใช้พระราช

⁸² เสฐียรโกเศศ, เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ, (พระนคร : คลังวิทยา, 2497), หน้า 297.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 344.

อำนาจในทางการปกครองโดยคณะรัฐมนตรี⁸⁴ งานเขียนของท่านนี้ ยังปรากฏอยู่ในงานเขียนของท่านอื่น ๆ เช่น การปกครองของสยามของพระยาประมวดีวิชาพูล (พ.ศ. 2477) หรืองานของ ม.ร.ว. ทรงสุจริต นวรัตน์ ในงานเขียนเรื่องสยามรัฐปฏิวัติ (พ.ศ. 2479) เป็นต้น ครั้งเมื่อจอมพล ป. ได้ก้าวขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองนับแต่ปี 2481 เป็นต้นไป ประวัติศาสตร์ชาตินิยมจะยิ่งเข้มข้นมากขึ้น นั่นคือ ความคิดเกี่ยวกับรัฐชาติไทยที่เน้นความสำคัญของชาติไทยที่เข้มแข็ง ยิ่งใหญ่ควบคู่ไปกับตัวผู้นำคือ จอมพล ป. เอง การปรากฏของประวัติศาสตร์นิพนธ์เช่นนี้ เช่น งานของสังข์ พิธินิตย์ ที่เขียนขึ้นในช่วง 2481-2487 ในฐานะข้าราชการกรมโฆษณาการ เสนออุดมการณ์ชาตินิยมแบบเน้นผู้นำอย่างเด่นชัด อาทิ งานเขียนเรื่องบุคคลตัวอย่างของไทย บุคคลตัวอย่างของโลก สึกไทยในร้อยปี หรืองานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ อันถือเป็นตัวแทนอันสมบูรณ์ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเรื่องรัฐชาติไทยแบบชาตินิยมที่พัฒนาขึ้นไป ถึงระดับลัทธิชาตินิยมรุนแรง ซึ่งจะได้แยกไปพิจารณาเป็นพิเศษต่างหาก

เมื่อถึงปลายทศวรรษ 2490 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเกี่ยวกับเรื่องรัฐชาติไทยกระแสชาตินิยมที่มีสองลักษณะคือ การเน้นความยิ่งใหญ่ของชาติ และการเสนอสถาบันใหม่ที่เป็นหลักของชาติในสังคมอันเป็นการปรับเปลี่ยนสถาบันใหม่-เก่าเข้ามาอยู่ในประวัติศาสตร์รัฐชาติ นั่นคือ รัฐธรรมนูญกับกษัตริย์ ลักษณะเช่นนี้ ขยายตัวเพิ่มขึ้น เมื่อมานิต วัลลโภคม เขียนบทความต่าง ๆ อธิบายความเป็นมาของชาติไทย และแวนแคว้นต่าง ๆ ของไทย (บทความเหล่านี้ตีพิมพ์ราว พ.ศ. 2521 ชื่อ สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน) การอธิบายเรื่องชาติไทยของมานิต มีลักษณะเด่นสองประการคือ

⁸⁴ กระทรวงธรรมการ, แบบสอบอ่านหน้าที่ราษฎร. (พระนคร : โรงพิมพ์ช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2524), 2 : 12.

ประการแรก ยังคงอธิบายเรื่องชาติไทยในแนวทางเดียวกับกลุ่มชาตินิยม นั่นคือ สืบเสาะค้นหาประวัติศาสตร์ชาวไทยย้อนกลับไปถึงจีนและให้ข้อสรุปว่าชนชาติไทย เดิมนี้มีถิ่นฐานอยู่แถบลุ่มแม่น้ำฮวงโห และยางจื่อเกียง กับในมณฑลยูนนานในคอนไคของ จีนและควยการรุกรานของจีนหรืออารที่ไม่อยากอยู่ภายใต้การครอบงำของจีน ชนชาติไทย หรืออ้ายลาว หรือ ลาว ก็ค่อย ๆ กระจายเคลื่อนย้ายลงมายังแหลมทองและมีความ สัมพันธ์กับหมู่ชนบางเผ่า และผสมกับทั้งภาษาวัฒนธรรม ประเพณีกันและกัน⁸⁵ และควย การอธิบายเช่นนี้ มานิต จึงสืบเสาะค้นพบว่า อาณาจักรน่านเจ้า และเวียคนาม เคย เป็นอาณาจักรของคนไทยมาก่อน

ประการที่สอง การอธิบายเรื่องชาติไทยของมานิต วัลลิโภคม นั้น หัน กลับมาเน้นชาติไทยในบริเวณที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันอย่างจริงจังมากขึ้น โดยพยายาม จะพิสูจน์ความเป็นเจ้าของดินแดนไทยของคนไทย มานิตจึงเน้นพัฒนาการของประวัติศาสตร์ ไทย โดยกลุ่มชนชาติไทยในบริเวณนี้มากเป็นพิเศษ และโดยอาศัยพื้นฐานของนักโบราณคดี การพิสูจน์เรื่องของชาติไทย จึงใช้วิธีการทางโบราณคดีโดยเฉพาะการตรวจสอบทาง โบราณวัตถุสถานควบคู่กับการศึกษาหลักฐานประเภทเอกสาร เช่น คำานาน เพื่ออธิบาย ประวัติศาสตร์ของคนไทยในบริเวณประเทศไทยอย่างจริงจัง อันอาจจะนับได้ว่าเป็นจุด เน้นที่ต่างจากการอธิบายของท่านอื่น ๆ ในกลุ่มนี้

ควยวิธีการดังกล่าวมาแล้ว คำอธิบายเรื่องชาติไทยของมานิต วัลลิโภคม จึงให้ข้อเสนอที่แตกต่างจากท่านอื่น กล่าวคือ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยในดินแดน ประเทศไทยแบ่งออกเป็นสองช่วง คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งคงเริ่มต้นในราวพุทธศตวรรษที่ 3 หรือ 5 เป็นอย่างช้า⁸⁶ การตั้งอาณาจักร ของ

⁸⁵มานิต วัลลิโภคม, สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน (กรุงเทพมหานคร : การเวก, 2521), หน้า 77-78, 83-85, 244 และ 383.

⁸⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 205.

คนไทยในบริเวณประเทศไทย ดูเหมือนจะไม่มีข้อคิดลึกลับที่ชี้ชัดว่าเป็นวิธีการอพยพลงมาตั้ง อาณาจักรใหม่หรือการแทรกซึม และที่นับว่าต่างจากการอธิบายชาติไทยที่ผ่าน ๆ มา ก็คือ โดยอาศัยตรวจสอบทางโบราณคดีและสภาพภูมิศาสตร์ การเติบโตของประวัติศาสตร์ไทย เริ่มขึ้นมาจากภาคใต้ แถบบริเวณอาณาจักรเสียม (สยาม) ชวกะ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ นครศรีธรรมราช อาณาจักรดังกล่าวพัฒนาขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 โดยกลุ่มคนไทยที่ เดินทางมาจากชายจากจีน⁸⁷ จากนั้นอำนาจของคนไทยทางตอนใต้ จึงค่อย ๆ ขยาย ขึ้นมายังภาคกลางของประเทศและเข้าสัมพันธ์กับอำนาจของอาณาจักรของไทยสยามอีก แห่งหนึ่งในที่ราบลุ่มภาคกลาง คือ อาณาจักรสามรัฐ ซึ่งมีศูนย์กลางในระยะแรกอยู่ที่ นครชัยศรี และครอบคลุมถึงละโว้ด้วย ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 15 การรวมกันของอาณาจักรดังกล่าวนี้เอง ที่เป็นเหตุให้จีนในพุทธศตวรรษที่ 16 บันทึก เรื่องราวของอาณาจักรไทยไว้ว่า เป็นอาณาจักรเสียนหลอกก (เสียม นครศรีธรรมราช ละโว้หลอกก)⁸⁸

นอกจากนี้ บทความต่าง ๆ ใน สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ยังพยายามทำความเข้าใจกับแว่นแคว้นอื่น ๆ ในบริเวณประเทศไทย พร้อม ๆ กับการพิสูจน์เรื่องของ ชาติไทยตามแนวทางชาตินิยม เช่น การถกเถียงเรื่องเจ้าของอาณาจักรของคนไทย ที่มีอำนาจกว้างขวาง ซึ่งตรงข้ามกับข้อเสนอของนักวิชาการตะวันตกในขณะนั้นที่เห็นว่า ทวารวดี รวมทั้งขอบเขตอำนาจของอาณาจักรดังกล่าว ซึ่งมานิต ยังคงยืนยันว่าเป็น อาณาจักร เป็นเพียงเขตทางวัฒนธรรมที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองที่แท้จริง⁸⁹ หรือ บทพิสูจน์เรื่องกัมโพชรัฐ คือ ละโว้ ไม่ใช่กัมพูชา และแคว้นนี้ก่อตั้งมาตั้งแต่พุทธศตวรรษ ที่ 5 แล้ว⁹⁰ นอกจากนี้ ในดินแดนประเทศไทย ยังประกอบด้วยแว่นแคว้นไทยอื่น ๆ

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119-122.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97 และ 174-175.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15 และ 22.

นอกจากเสียมขวากะ และนครชัยศรี คือ แคว้นสุวรรณภูมิ ซึ่งภายหลังตกอยู่ที่ไต้หวัน นครชัยศรี แคว้นสุวรรณโคมคำ แถบลุ่มน้ำกก แคว้นอโยธยา ก่อนการปรากฏของ กรุงศรีอยุธยา แคว้นละโว้ หรือลวรัฐหรือกัมโพชรัฐ แคว้นโยนกของไทยเมათอพยพหนี การรุกรานของจีนมา

กล่าวโดยสรุป ข้อเสนอที่น่าสนใจเกี่ยวกับการอธิบายเรื่องของชาติไทย ของมานิต วัลลิโภคม คือการเสนอให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวก่อตัวของคนไทยใน บริเวณประเทศไทย ก่อนการตั้งอาณาจักรสุโขทัย ที่ว่า ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรนี้ใน พุทธศตวรรษที่ 18 คนไทยกระจายออกไปรอบ ๆ พื้นที่ที่เป็นประเทศไทยและมีการ ก่อตั้งแคว้นแคว้นของคนไทยขึ้นแล้ว⁹¹ ข้อเสนอนี้ ดูเหมือนว่าจะกลายเป็นรากฐานสำคัญ ต่อมาของการถกเถียงทางประวัติศาสตร์ไทย ที่ว่า สุโขทัยไม่ใช่อาณาจักรแรกของคนไทย และแม้ว่าในประเด็นเรื่องที่มาของคนไทย มานิต ยังไม่ได้ตัดขาดออกจากเรื่องการ เคลื่อนย้ายจากจีนตามแนวทางเหนือลงไป แต่ข้อเสนอเรื่องอาณาจักรต่าง ๆ ของไทย ก่อนสุโขทัยก็ดูเหมือนจะมีส่วนช่วยจุดประเด็นการถกเถียงเรื่องถิ่นกำเนิดของไทย ว่าอยู่ ในประเทศไทยในระยะต่อมาด้วย ในระยะที่อาจารย์มานิต วัลลิโภคม กำลังศึกษาเรื่อง ของไทยอยู่นี้ นายแพทย์สุก แสงวิเชียร เสนอว่าคนไทยอยู่ในประเทศไทยนี้มาแต่ยุคหิน แล้ว⁹² ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการตรวจสอบค่านโบราณคดี ร่วมกับการพิสูจน์ทางการแพทย์ โดยการตรวจสอบโครมโซมมนุษย์

เมื่อมองภาพรวม การอธิบายเรื่องของชาติไทยโดยกลุ่มชาตินิยมในช่วง ทศวรรษ 2470 ถึง ทศวรรษ 2490 จากตัวอย่างผลงานที่ยกมาจะเห็นว่า ได้มีการ เสนอแนวทางในการอธิบายเรื่องชาติไทยในกรอบใหญ่ที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ในเรื่อง ที่มาของคนไทยนั้น มีคำตอบตรงกันคือ มาจากจีน ถิ่นเดิมของชาวไทยอยู่ในจีน แม้จะมี

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 294.

⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 96-97.

ความแตกต่างกันในรายละเอียดว่ามาจากส่วนไหนของจีน เช่น จากบริเวณภูเขาอัลไต จากมณฑลเสฉวน หรือจากยูนนาน หลังจากนั้น ก็อธิบายการก่อตัวของอาณาจักรของคนไทยขึ้นตามที่ต่าง ๆ ตามแนวทางการอพยพเคลื่อนย้ายลงไป เพื่อหลีกเลี่ยงการรุกรานของจีน เป็นผลให้เกิดแคว้นแคว้นของชนชาติไทยขึ้นตามที่ต่าง ๆ นับแต่แคว้นยูนนานลงไป จนถึงแหลมมลายู การอธิบายเหล่านี้ เป็นความพยายามที่จะสืบชาติไทยนับอดีตอันไกลโพ้น มาจนถึงปัจจุบัน ภาพหลังการเกิดของอาณาจักร ซึ่งเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของไทยโดยเฉพาะสุโขทัย อโยธยา เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงกระแสต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ชาติไทย การอธิบายเช่นนี้ หลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการที่จะต้องแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของชาติไทย ไม่ว่าจะในแง่ของการมีอาณาจักรของชาวไทยมากมายกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ หรือการที่ชาติไทย เป็นชาติอารยะเป็นผู้ให้กำเนิด หรือศูนย์กลางของความเจริญต่าง ๆ หรือความพยายามที่จะอ้างเอาบุคคลผู้มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ว่าเป็นชาติไทย ข้อกล่าวอ้างดังกล่าวปรากฏชัดในงานเขียนทุกชิ้นที่บทความนี้นำมาพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นข้ออ้างเรื่องสุวรรณภูมิอยู่ในประเทศไทย ของ ชุนศิริวัฒนอาภาทร และของมานิต วัลลิโภคม ข้ออ้างเรื่องอาณาจักรน่านเจ้าเป็นอาณาจักรของไทยในงานเขียนทุกเรื่องที่ยกมา วิเคราะห์ หรือการอ้างเอาความเจริญต่าง ๆ ว่าเกิดและแพร่หลายโดยชาติไทย เช่น การแพร่หลายของอักษรขอมในภาคพื้นทวีป ก็มีต้นกำเนิดอยู่ที่เสียม-ชวะกะหรือนครศรีธรรมราช พระเจ้าอนุรุธผู้มีบุญจิตจตุศักราชเป็นกษัตริย์ชาวไทย⁹³ หรือข้ออ้างเรื่องความเจริญของพุทธศาสนาหินยานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาคพื้นทวีป ก็ว่ามีศูนย์กลางอยู่ในเมืองไทย⁹⁴ เป็นต้น

ข้อนำสังเกตุอีกประการหนึ่งของการอธิบายในแนวนี้ก็คือ ชาติในฐานะ หน่วยทางการเมือง กับชนชาติ ไม่ได้มีความแตกต่างกัน ดังนั้น การอธิบายของกลุ่มนี้จึงยกย่องชนชาติไทยให้สูงเกิน และเป็นเหตุให้ละเลยที่จะอธิบายถึงชนชาติอื่น ๆ ในอาณา

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104 และ 173.

⁹⁴ ชุนศิริวัฒนอาภาทร, เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ, หน้า 137, 141 และ 143.

บริเวณนี้อย่างจริงจัง หรือถ้าอธิบายก็จะเป็นเพียงว่าท้ายที่สุดชนชาติอื่น ๆ ในบริเวณนี้ ก็ต้องตกเป็นรองชนชาติไทย และการอธิบายของกลุ่มชาตินิยมนี้ แทบทั้งหมดเป็นการนำเอาคำอธิบายของนักวิชาการตะวันตกมาทำการอธิบายขยายความ เช่น งานของคลิฟตัน คอคค์ คีบีเบิลยู. เอ. อาร์. วูก หรือ เซเคส์ หรือไม ก็เป็นการสืบต่อการอธิบายเรื่อง ของชาติไทย นับแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จนกระทั่งถึงมานิต วัลลิโภคม ในงานสุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ที่การอธิบายเรื่องชาติไทย จะเริ่มปฏิเสธคำอธิบายบางประการ เกี่ยวกับชาติไทย คั้งที่เคยกล่าวมาแล้วว่า แม้มานิต วัลลิโภคม จะยังคงอธิบายเรื่อง ชาติไทย ตามแนวทางชาตินิยม แต่ข้อเสนอหลายประการของท่านก็เป็นการปฏิเสธข้อเสนอ เคิม และหันมาอธิบายประวัติศาสตร์ชาติไทยในประเทศไทยอย่างจริงจังขึ้น เช่น การ ปฏิเสธข้อเสนอเรื่องพระเจ้าอู่ทองเสด็จหนีโรคระบาศจากอู่ทองเคิมไปสร้างกรุงศรีอยุธยา เพราะบ้านเมืองอู่ทองนั้นร้างไปก่อนสมัยพระเจ้าอู่ทองกว่า 200 ปี⁹⁵ ข้อเสนอดังกล่าว ทำให้เกิดการสานต่อความคิดเรื่องอยุธยา (ศรีรามเทพนคร) ในระยะต่อมา⁹⁶ และ สานต่อกับความคิดเรื่องพัฒนาการของคนไทยที่ตั้งมั่นอยู่ในบริเวณนี้หรือมีถิ่นกำเนิดอยู่ใน ประเทศไทยด้วย นอกจากนี้ ข้อเสนอของมานิตเองก็ขัดแย้งกับข้อเสนอในกลุ่มชาตินิยม เองด้วยกันหลายประการในเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องภูมิศาสตร์นครศรีธรรมราช ซึ่งท่าน เห็นว่ามีสภาพเป็นเกาะสองเกาะ แยกกับแหลมมลายู และเรียกว่า สุวรรณทวีป อันตรง ข้ามกับข้อเสนอของขุนศิริวิธานอาภากร ที่เห็นว่านครศรีธรรมราชเป็นส่วนเดียวกับภาคพื้นทวีป หรือข้อเสนอว่าศูนย์กลางของสุวรรณภูมิอยู่ที่อู่ทอง มีไชยครปฐม อันขัดแย้งกับข้อเสนอของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และข้อเสนอของขุนศิริวิธานอาภากร⁹⁷ เป็นต้น

⁹⁵มานิต วัลลิโภคม, สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน, หน้า 93-94.

⁹⁶รายละเอียดศึกษาจากนิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ, ศรีรามเทพนคร.
(กรุงเทพมหานคร : ศิลปวัฒนธรรม, 2527),

⁹⁷มานิต วัลลิโภคม, สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน, หน้า 34 และ 58, ขุนศิริวิธานอาภากร, เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ, หน้า 175.

ดูเหมือนว่า คำอธิบายเรื่องชาติไทยตามแนวทางของกลุ่มชาตินิยมจะกลายเป็นกระแสหลักของการให้บรรดาอธิบายความเป็นมาของชาติและชนชาติไทย ในช่วงทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา อันที่จริงการอธิบายในแนวทางดังกล่าว นับเป็นกระแสที่ต่อเนื่องกันมานับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และดูเหมือนจะไม่เคยขาดตอนเลย มีหน้าซ้ำยังเพิ่มความเข้มข้นในการอธิบายสูงขึ้นเป็นลำดับ

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เกี่ยวกับเรื่องชาติไทย ได้เริ่มพัฒนาขึ้นในยุคที่ไทยต้องเผชิญกับการรุกรานของลัทธิล่าอาณานิคมในยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุให้นักประวัติศาสตร์จำต้องค้นหาความเป็นมาของชาติไทย สถาปนาความคิดเกี่ยวกับเรื่องรัฐชาติที่มีเอกภาพ ขณะเดียวกัน กระแสการเมืองภายในที่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่คณาธิปไตยในวงกว้างขึ้น ก็ผลักดันให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับชาติในระยะเริ่มต้นหันกลับไปเน้นความสำคัญของศูนย์อำนาจของรัฐชาติมากขึ้น นั่นคือ เน้นสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่จุดนี้ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแบบรัฐชาติที่เน้นศูนย์กลาง คือพระมหากษัตริย์ จึงถือกำเนิดขึ้น และสืบกระแสต่อเนื่องมาจนกระทั่งทศวรรษ 2470

อย่างไรก็ตาม กระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่หันมาเน้นอุดมการณ์รัฐชาติแบบประชาธิปไตย ได้ส่งผลต่อแนวการเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาติไทยอยู่ไม่น้อย ในระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง งานประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องชาติไทย ได้พยายามที่จะเสนออุดมคติของรัฐชาติแบบใหม่ ที่หันเหจุดศูนย์กลางจากสถาบันกษัตริย์มาเป็นรัฐธรรมนูญ แม้จะทำอย่างประนีประนอมที่สุด คือ การนำสถาบันเก่าและสถาบันใหม่มาสถาปนาเป็นสัญลักษณ์คู่กันของชาติ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ดังที่ปรากฏในพิธีฉลองรัฐธรรมนูญใน พ.ศ. 2477⁹⁸ จนล่วงเลยมาถึงการพยายามลดบทบาทของกษัตริย์ในระยะต่อมา เช่น

⁹⁸ อภิญา เพ็ญพสุกุล, "ปฏิบัติการทางการเมืองของคณะราษฎร", ใน คณะราษฎรในประวัติศาสตร์, หน้า 15-16.

คำอธิบายในหนังสือแบบเรียนของกระทรวงธรรมการในปี 2477 หรือในสยามรัฐปฏิบัติ
ของ ม.ร.ว. ทรงสุจริต นวรัตน์ คังกล่าวแล้ว

ครั้นมาถึงยุคสมัยจอมพล ป. ก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรก
ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องของชาติ ก็ยังคงถูกกระแสแห่งความรู้ลึกชาตินิยม
ครอบงำในการนำเสนอ พร้อมกับสถาบันศูนย์กลางเดิมของราชอาณาจักรที่มีมาแต่เดิมก็ถูกถ่าย
เทไปสู่ที่ใหม่ คือตัวจอมพล ป. เอง คังที่จอมพลผู้นี้ได้แสดงความเห็นไว้ว่า

... มีปู่นมีเครื่องยึดมั่นอยู่คือ พระเจ้าแผ่นดินของเราไม่มีอะไรเป็น
เครื่องยึดมั่นนอนที่มีอยู่คือ ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ
ชาติก็ยังไม่มีความสำคัญ ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่น พระมหากษัตริย์ก็
ยังเป็นเด็กเห็นแก่รูป รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือ เวลาบานเมืองคับขันจะ
เอาอะไร เป็นเครื่องยึดมั่นได้ผมจึงใจหาคามนายกรัฐมนตรี...⁹⁹

งานตามแนวทางคังกล่าวของจอมพล ป. จะปรากฏเด่นชัดในงานประวัติศาสตร์
ของหลวงวิจิตรวาทการผู้รับเอาอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเชื่อนำมาแปรรูปเป็นงานเขียน
ทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก

ในท้ายที่สุด จอมพล ป. พ้นวาระการบริหารงานในสมัยแรก ในปี 2487
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เกี่ยวกับชาติที่เน้นผู้นำที่เคยโคกเค่นได้ลบลบบาทหลง แต่สิ่งหนึ่ง
ที่ยังคงอยู่สืบเนื่องมา ก็คือ กระแสการเขียนประวัติศาสตร์ชาตินิยม คังเช่นที่ปรากฏใน
งานของมานิต วัลลิโภคม คังกล่าวมาแล้ว

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการอธิบายเรื่องชาติไทยในระยะนี้ก็คือ แม้ว่าจะได้
เริ่มมีการพูดกันถึงชาติแล้วก็ตาม แต่จากการที่ชาติในประวัติศาสตร์นิพนธ์ช่วงนี้ผูกติดอยู่
กับศูนย์กลาง ซึ่งคลี่คลายจากกษัตริย์ไปเป็นรัฐธรรมนูญแล้วเลยไปถึงผู้นำ จึงทำให้

⁹⁹ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, "รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 20/
2485, 25 เมษายน 2485". (พิมพ์คัด).

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเกี่ยวกับชาติในระยะนี้ละเลยที่จะอธิบายชาติในลักษณะของสังคมที่มีสภาพหนึ่ง และทำให้การอธิบายเรื่องชาติกลายเป็นเพียงการอธิบายผ่านการเมืองหรือผู้นำทางการเมืองที่ศูนย์กลาง แม้ว่าประวัติศาสตร์จะเริ่มมีนักประวัติศาสตร์สามัญชน เช่น ชัย เรื่องศิลป์ ก็พยายามเสนอประวัติศาสตร์ชาติไทยในฐานะประวัติศาสตร์สังคมในงานเขียนเรื่อง ประวัติศาสตร์ชาติไทย ใน พ.ศ. 2478 แต่ข้อเสนอของเขาก็ไม่เด่นชัดหรือได้รับการศึกษาต่ออย่างเป็นจริงเป็นจัง ไปจนกระทั่งปลายทศวรรษ 2480 ที่นักประวัติศาสตร์จะเริ่มหันมาสนใจการอธิบายชาติไทยในวงกว้างขึ้น เช่น งานของพระยาอนุমানราชชน ที่พยายามจะอธิบายชาติไทยในลักษณะสังคมและวัฒนธรรม แต่กระนั้นก็ยังคงเป็นภาพที่ยังมิได้เคลื่อนไหว และยังคงตกอยู่ภายใต้กรอบโครงของชาตินิยมอยู่นั่นเอง

สรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า แนวการเขียนประวัติศาสตร์ชาตินิยมได้แสดงให้เห็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่ชาตินิยม สัมพันธ์ภาพระหว่างแนวคิดชาตินิยม ซึ่งเป็นแนวคิดหลักกับเนื้อหาที่มุ่งคนคว่ำเพื่ออธิบายประวัติศาสตร์อันสืบเนื่องยาวนาน และเป็นประวัติศาสตร์ที่แสดงความยิ่งใหญ่เจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตไกลโพ้นนั้น มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนวิธีการในการศึกษา นักประวัติศาสตร์รุ่นนี้เป็นผลผลิตของนักประวัติศาสตร์รุ่นสมเด็จเจ้ากรมพระยาคำรงราชานุภาพ นับว่าเป็นรุ่นศิษย์ของพระองค์ท่านกว่าได้ เพราะนักประวัติศาสตร์รุ่นนี้ยังคงใช้หลักฐานผลงานคนคว่ำของท่านและคนยุคเดียวกับท่านเป็นหลัก และใช้เอกสารและผลงานคนคว่ำของชาวต่างประเทศมาสอบค้นการวิเคราะห์วิจารณ์ตรวจสอบหลักฐาน ไม่มีอะไรใหม่ ผลสรุปของงานคนคว่ำยุติลงด้วยคำตอบเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน นั่นคือ ประวัติศาสตร์ชาติไทย มีประวัติศาสตร์อันยาวนานสืบต่อกันมาจากจีน และสามารถตั้งศูนย์กลางอาณาจักรคนไทยขึ้นมาได้ในแผ่นดินที่เป็นไทยในปัจจุบัน

เงื่อนไขทางสังคมที่มีผลต่อการสร้างชาตินิยมรุนแรง

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แม้คณะราษฎรจะพยายามสร้างสังคมไทยขึ้นมาใหม่ตามนโยบายและหลักการของคณะราษฎรด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่การดำเนินการในหลาย ๆ เรื่องต้องประสบปัญหาและอุปสรรค ซึ่งเป็นอุปสรรคจากปฏิกิริยาคัดค้านของกลุ่มชนชั้นนำเดิมที่ยังมีรากความคิดและผลประโยชน์จากระบบสังคมแบบศักดินาเดิม และอุปสรรคจากความขัดแย้งในหมู่คณะราษฎรด้วยกันเอง ระบบเศรษฐกิจใหม่ตามเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ ถูกคัดค้านและล้มไปในที่สุด การแก้ปัญหาเศรษฐกิจเพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจใหม่ และแก้ปัญหาความยากจน ความค้อยการศึกษาของคนส่วนใหญ่ยังไม่อาจดำเนินไปสู่เป้าหมายได้ ความตื่นตัวด้านจิตสำนึกของประชาชนก็มีใช้ว่าจะปลูกสร้างขึ้นมาได้ง่ายในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปี ระบบรัฐสภาประสบปัญหาจากการขัดแย้งแก่งแย่งอำนาจกันหลายครั้ง รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาไม่สามารถบริหารประเทศตามนโยบายที่วางไว้ได้ ความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลเปิดโอกาสให้กลุ่มนายทหารหนุ่มมีบทบาทในทางการเมืองมากขึ้นทุกที ประกอบกับเหตุการณ์ของโลกทวีความวิกฤตขึ้นมีผลต่อการเปิดช่องทางให้การใช้อำนาจเผด็จการทหาร ภาวะดังกล่าวทำให้จอมพล ป. ขึ้นมามีอำนาจในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ระยะที่จอมพล ป. ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรก (2481-2487) จอมพล ป. มีความปรารถนาแรงกล้าในการสร้างชาติ "เพื่อนำไทยไปสู่ความเป็นมหาอำนาจทัดเทียมอารยประเทศ" มีการประกาศนโยบายนี้อย่างเปิดเผย โดยจอมพล ป. เห็นว่า เงื่อนไขของระบบสังคมเด่ายังเป็นอุปสรรคต่อนโยบายนี้มาก จำเป็นต้องปรับปรุงด้านวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายสร้างชาติ รวมทั้งกรณีการขยายอิทธิพลของผู้ป่วนเข้ามายังประเทศไทยทั้งทางด้านการทหาร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ก็นับเป็นตัวเร่งนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. อีกทางหนึ่ง¹⁰⁰

¹⁰⁰ ประจัน รักพงศ์, "การศึกษาบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหาร และรัฐบาลพลเรือนในประเทศไทย (2481-2500)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 122.

นโยบายทางด้านการพัฒนาของจอมพล ป. แตกต่างกับนโยบายที่รัฐบาล
พระยาพหลพลพยุหเสนาสร้างและสนับสนุนศิลปวัฒนธรรมและการปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่
ด้วยการเน้นด้านการศึกษาภายในองค์กรของรัฐ เช่นกระทรวงศึกษาธิการ หรือโดย
เฉพาะอย่างยิ่งคือ กรมศิลปากร ในสมัยจอมพล ป. ใช้วิธีการสร้างศิลปวัฒนธรรม
ด้วยวิธี "รัฐนิยม" โดยชี้แจงเหตุผลว่า

...จำเดิมซึ่งได้ทำปฏิวัติซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน 2475
เป็นต้นมา รัฐบาลไทยพยายามสร้างความถาวรให้สำเร็จลุล่วงไปได้
หลายประการ เป็นอันว่า ได้แก้ไขสนธิสัญญา ได้รับอิสรภาพในการเมือง
การค้า และการเศรษฐกิจ ได้ก่อสร้างกำลังป้องกันชาติให้แข็งแรง
ยิ่งขึ้น เพิ่มพูนความมั่นคงในทางการคลัง การเกษตร และการพิทักษ์
สันติสุข และอนามัยของประชาชนต่างงานอื่น ๆ หลายอย่างอันเป็นปัจจัย
แห่งความถาวร แต่ชาติจะดำรงอยู่อย่างถาวรโดยปราศจากความวัฒนาการ
นั้นไม่ได้...แต่การสร้างความถาวรกับความวัฒนานั้น วิธีการไม่เหมือนกัน
การสร้างความถาวรอาจอาศัยกฎหมายบังคับได้ แต่การสร้างความวัฒนา
นั้น ไม่สะดวกที่จะใช้กฎหมาย รัฐบาลจึงได้จัดให้มีระเบียบอันหนึ่งขึ้น
เรียกว่า รัฐนิยม... 101

การสร้างชาติด้วยวิธีรัฐนิยมนี้ เห็นได้ชัดว่า จอมพล ป. และหลวงวิจิตร
วาทการ ได้ร่วมกันวางหลักและนโยบาย หลวงวิจิตรฯ ได้เสนอความเห็นต่อจอมพล ป.
ว่า วิธีการสร้างศิลปวัฒนธรรมใหม่ของรัฐบาลชุดก่อน ๆ โดยผ่านทางศึกษานั้นซ้ำ

101 หจข. ศธ. 0701.29/6 ร่างประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องชี้แจง
ความหมายของรัฐนิยม.

"กว่าจะได้ผลต้องใช้ระยะเวลา แต่วิธีการรัฐนิยมจะให้ผลเร็วทันใจกว่า" ¹⁰² ในเวลาเดียวกัน จอมพล ป. ก็เห็นว่า "อันวิถีทางที่จะทำให้ประชาชนปฏิบัติสิ่งที่ดีที่ชอบนั้นมีอยู่หลายทาง เริ่มด้วยแนะนำสั่งสอน ชักชวนและในที่สุดก็ถึงขั้นบังคับ" ¹⁰³

ในระยะแรก คือ พ.ศ. 2481-2485 รัฐบาลได้ใช้ท่าทีในการสร้างศิลปวัฒนธรรมใหม่ด้วยการชักชวน เช่น สนับสนุนให้มีการจัดงานแสดงศิลปกรรม ชักชวนให้คนไทยใช้เวลาว่างตอนกลางคืนด้วยการไปเที่ยวงานวัด ประกวคแผ่นโฆษณา เพื่อส่งเสริมศิลปกรรมและหัตถกรรมในครัวเรือน ¹⁰⁴

นอกจากนี้ รัฐบาลยังประกาศรัฐนิยมในเรื่องต่าง ๆ ปกติย่อย เช่น ชักชวนให้ประชาชนสละทรัพย์เพื่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเช่น ชักชวนการสร้างสำนึกเพื่อความเป็นไทย เช่น ประกาศเรื่องเพลงชาติไทย เปลี่ยนชื่อประเทศและเรียกประชาชนว่า ไทย ประกาศชักชวนเรื่องกิจประจำวันของคนไทย เป็นต้น

ขั้นที่สอง เป็นระยะที่รัฐบาลเปลี่ยนวิธีการจากชักชวนมาเป็นบังคับในช่วง พ.ศ. 2485-2487 มีการออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ซึ่งแบ่งงานออกเป็น 5 หน่วย คือ สภาวัฒนธรรมทางศิลปกรรม ทางจิตใจ ทางระเบียบประเพณี ทางวรรณกรรม และวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ¹⁰⁵

102 หจข. ศธ. 0701.29/35 รัฐนิยม : โดยหลวงวิจิตรวาทการ .

103 หจข. ศธ. 0701.29/15 หนังสือจากจอมพล ป. นายกรัฐมนตรี ถึงหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร 16 ตุลาคม 2484 .

104 พริยะ ไกรฤกษ์ และเผ่าทอง ทองเจือ, ศิลปกรรมไทยหลัง พ.ศ. 2475 (คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ. 2525), หน้า 25, 28.

105 แถมสุข นุ่มนนท์, ฟื้นอดีต (พระนคร ก้องเกียรติการพิมพ์, 2522), หน้า

สิ่งที่รัฐบาลบังคับให้ประชาชนปฏิบัติในระยะนี้ เช่น การแต่งกาย เลิกนุ่งโจงกระเบน มาแต่งสากลนิยม สวมหมวก สวมรองเท้า บังคับการใช้สรรพนาม บังคับการใช้ภาษาทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน รวมทั้งเข้าไปควบคุมรูปแบบเนื้อหาของศิลปกรรม โดยออกระเบียบการขออนุญาตการแสดง และการควบคุมการแสดงไม่ว่าจะเป็นละคร โขน ลิเก ฯลฯ

ทางการเมือง รัฐบาลจอมพล ป. ยังกรุยทางไปสู่การผูกขาดอำนาจและจัดตั้งรัฐราชการเมือง เช่น กำนันจรัลราชการที่นิยมเจ้าและปรีภักซ์ทางการเมืองจอมพล ป. โดยการจัดตั้งศาลพิเศษสั่งลงโทษประหารชีวิตประชาชนถึง 18 คน ยกเลิกกระทรวงวัง เพื่อลดอำนาจพระมหากษัตริย์และเจ้านาย ห้ามคิดพระบรมฉายาลักษณ์ รัชกาลที่ 7 ยิ่งกว่านั้นยังฟ้องร้องพระองค์ท่านในข้อหาทรงใช้เงินของรัฐบาลโดยมิชอบ จำนวนหกล้านบาท และให้ศาลอายุภัทรพิสัยสินส่วนพระองค์¹⁰⁶

นโยบายทางการเมืองของจอมพล ป. เห็นได้ชัดว่า เป็นการพยายามสร้างความเป็นศูนย์กลางมาไว้ที่ตัวผู้นำ หลังจากคัดถอนและลดพระราชอำนาจและสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์เช่น พระบรมรูป ออกไป แล้วแทนที่ด้วยการให้ประชาชนเคารพรูปจอมพล ป. แทน เช่น ตามโรงภาพยนตร์ เป็นต้น และสร้างคำขวัญใหม่ คือ เชื้อผู้นำชาติพ้นภัย จากนั้นก็มีการเอาทั้งชาติและท่านผู้นำมารวมกันเป็นสัญลักษณ์แทนที่พระมหากษัตริย์ ดังสะท้อนจากข้าหลวงจังหวัดซึ่งมีบทบาทในการนำนโยบายรัฐบาลไปใช้กับประชาชน เช่น "...ถ้าเราพร้อมเพรียงทำตามรัฐบาลหรือผู้นำของเราว่าอะไรก็ตามกันชาติไทยจะไม่เป็นอันตราย การฝ่าฝืนคือถึงไม่ปฏิบัติตามที่ชาติขอร้องเพื่อความเจริญของชาติแล้วย่อมเป็นเหตุที่น่ามาต้องใช้อำนาจแล้วจะไปโทษใครไม่ได้...ส่วนมากกว่าอะไรก็ เราก็ต้องติดตาม..."¹⁰⁷

¹⁰⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "รัฐบาลสมัยแรกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม," จุลสารโครงการตำราฯ (มกราคม 2518), หน้า 57.

¹⁰⁷ หจข., มท. 2.2.14/12 คำปราศรัยของข้าหลวงประจำจังหวัดตราด, 24 มิถุนายน 2486.

การแสดงออกถึงการสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจของจอมพล ป. ยังแสดงออกอย่างเด่นชัดในค่านิยมการทหาร สถาบันทหารของไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทหารเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน "...กองทัพไม่เพียงแต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับป้องกันเอกราชของชาติเท่านั้น หากแต่ยังจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเครื่องมือค้ำจุนพระราชอำนาจและพระราชบัลลังก์... ดังนั้นพระมหากษัตริย์ควรมีกองทัพที่เข้มแข็ง และซื่อสัตย์ คอยหนุนพระราชอำนาจ..."¹⁰⁸

คณะราษฎรได้ออกกฎหมายหลายฉบับเลิกระบบระเบียบในกองทัพ และจัดระเบียบโครงสร้างที่สำคัญคือ กฎหมายประกาศกำหนดหน้าที่รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม 29 กรกฎาคม 2475 มีผลให้ทหารของพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนมาเป็นทหารของรัฐธรรมนูญ เนื้อหาในกฎหมายฉบับนี้ระบุแน่ชัดว่า "จะไม่มีใครเป็นเจ้าของทหารแต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไป" เพราะอำนาจในการโยกย้ายวางอัตรากำลังรบ อยู่ในอำนาจของคณะกรรมการกลางกลาโหม 14 คน โดยต้องได้รับคำวินิจฉัยเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีจึงจะปฏิบัติได้ จากนั้นจึงมีการปลุกฝังอุดมการณ์ใหม่ว่าทหารเป็นของรัฐธรรมนูญ ทหารมีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญเมื่อถึงยุคสมัยจอมพล ป. สร้างชาติและพยายามสร้างสัญลักษณ์ความเป็นศูนย์กลางมาอยู่ที่ตัวผู้นำ ทหาร ก็เริ่มถูกดึงมาเป็นทหารของผู้นำ คำขวัญของทหารจึงเริ่มเปลี่ยนไปจาก "จงบำรุงกองทัพสยามไทย เพื่อความเป็นไทยของชาวไทย" หรือ "ทหาร คือความเป็นเอกราชของประเทศ" มาเป็น "หากชาติขาดผู้นำผู้เข้มแข็งแกร่ง เอกราชแห่งชาตินั้นอยู่ได้โดยไหน"

¹⁰⁸ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิควังปารุสก์ (พระนคร : คลังวิทยา, 2501), 1 : 342-343.

¹⁰⁹ ไพรคภูรายละเอียดยุคใน อุกฤษณ์ บัณฑิต, "คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงสังคม : ค่านิยมการทหาร" คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเกริก, 2528) หน้า 22-30.

การเขียนประวัติศาสตร์ แบบชาตินิยมรุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการ

ความรู้สึกชาตินิยมได้รับการปลุกฝังในจิตใจของมนุษย์ชาติ โดยผ่านกลไกของรัฐ โดยเฉพาะในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 บทพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรมของลัทธิชาตินิยมนี้ ปรากฏในการขยายอาณาเขตความยิ่งใหญ่ของชาติและเผ่าพันธุ์ โดยมีกระบวนการตอกย้ำจิตสำนึกด้วยการอ้างอิงอดีตแห่งความยิ่งใหญ่และความชอบธรรมของประเทศชาติ

สำหรับประเทศไทย ลัทธิชาตินิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468) จุดมุ่งหมายของการสร้างความรู้สึกชาตินิยม ซึ่งสะท้อนผ่านบทพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ทั้งการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ เป้าหมายการโจมตี เน้นที่อิทธิพลทางเศรษฐกิจของคนจีน การแสดงความกตัญญูที่เน้นสถาบันกษัตริย์เป็นจุดศูนย์กลาง เริ่มลดความสำคัญลงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ผู้นำกลุ่มใหม่ตระหนักในความสำคัญของการสร้างจิตสำนึกใหม่ เพื่อรองรับศูนย์อำนาจที่เปลี่ยนแปลงไป กระบวนการสร้างศรัทธาและความชอบธรรมของกลุ่มผู้นำใหม่ถูกเน้นผ่านระบบการศึกษา และการสื่อสารแทบจะทุกรูปแบบ ตัวอย่างของอดีตอันเกรียงไกรแห่งชาติไทย นับแต่ก่อร่างสร้างตัวได้รับการโยงโยงกับผู้นำที่เข้มแข็ง และเรื่อยมาสู่ผู้นำในยุคสมัยหลัง การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เน้นผู้นำแบบทหาร เช่น จอมพล ป. และจอมพลสฤษดิ์ การแสดงความกตัญญูทั้งหมดนี้ปรากฏ ในเนื้อหาทั้งที่เป็นงานเขียน การบรรยายและบทละคร ด้วยฝีมือของนักชาตินิยมมือฉมัง "หลวงวิจิตรวาทการ"

ภูมิหลังของหลวงวิจิตรวาทการ

ประวัติความเป็นมาของนายгимเหลียง วัฒนปฤคว ก่อนที่จะมาเป็นหลวงวิจิตรวาทการนั้น นับว่าน่าสนใจในแง่ของสามัญชนตัวอย่างอีกท่านหนึ่งที่ฝ่าฟันอุปสรรคในชีวิต จากเด็กชายชาวอุทัยธานีที่อาศัยการ เรียนรู้ด้วยตนเองในเยาว์วัย และใช้ชีวิตสมณเพศตั้งแต่เณรจนถึงพระสังกัควิมหาธาตุ เล่าเรียนวิชาธรรมในเวลา

เดียวกันก็ฝึกปรือและหาประสบการณ์ในโลกกว้าง ในชีวิตการทำงานในเวลาต่อมา วิถีชีวิตของเขายู้นี้ผันแปรไปตามสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมือง โดยมีความเพียรพยายามเป็นปัจจัยที่สำคัญในการฟันฝ่าอุปสรรคทุกชนิดที่ขวางหน้า ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยว่า ทำไมสามัญชนอย่างหลวงวิจิตรฯ จึงสามารถก้าวจากจุดเริ่มต้นที่เป็นเพียงเสมียนกระทรวงต่างประเทศ จนมาถึงตำแหน่งสูงสุดทางราชการ คือ ปลัดว่าราชการสำนักนายกรัฐมนตรี (สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) ซึ่งเปรียบเสมือนเสนาธิการของนายกรัฐมนตรี

บทบาทของหลวงวิจิตรวาทการ ในฐานะผู้จุดไฟความรู้สึกราชาชาตินิยม ให้สังคมไทย เริ่มเป็นผลอย่างชัดเจน เมื่อครั้งที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร (พ.ศ. 2477 - 2484) เขาได้รับมอบหมายจาก "ท่านผู้นำ" ในสมัยนั้น (จอมพล ป.) ให้กระทำการ "ปลุกถิ่นรักชาติในหมู่ประชาชน" จากจุดเริ่มของผู้รู้ของระบบราชการได้กลายเป็นบันไดที่ทำให้หลวงวิจิตรฯ ได้เผยแพร่ความคิดเรื่องชาตินิยม โดยผ่านระบบการศึกษา ควบคู่สถานภาพทางสังคมที่ได้รับการยอมรับในชื่อตำแหน่งต่าง ๆ กันเช่น อธิบดีกรมศิลปากร เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน อาจารย์วิชาประวัติศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์ บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ข้อคิดและผลงานที่ตีพิมพ์และที่แสดงหรือออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงนั้น มีผลช่วยสร้างสำนึกของคนไทยในระยะดังกล่าวอย่างมาก ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาติและบทบาทที่พึงมีต่อชาติไทย

พื้นฐานความคิดของหลวงวิจิตรวาทการก่อนที่จะรับงานชาตินิยม

จากภูมิหลังและงานเขียนก่อนปี 2475¹¹⁰ อันเป็นช่วงที่เขาผู้นี้ยังมีใ้ก้าวเข้าสู่แวดวงการเมือง และใช้เวลาว่างกับการค้นคว้าอ่านเขียนวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ สารจากข้อเขียนเหล่านั้นสะท้อนความคิดรวมทั้งเป้าหมายในชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการ ได้เป็นอย่างดี ๘ ผลงานที่อธิบายความคิดอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ เรื่องมหาบุรุษ และประวัติศาสตร์สากล เรื่องมหาบุรุษนั้นแม้ผู้เขียนจะออกตัวว่า "มิได้ประสงค์จะให้ผู้อ่านใช้หนังสือเล่มนี้เป็นหลักศึกษาประวัติศาสตร์ แต่เมื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกบางอย่างนั้นไม่ละเสียใจ" แต่เจตนาในการเลือกบุคคลในประวัติศาสตร์ขึ้นเป็น "มหาบุรุษ" ในทัศนะของหลวงวิจิตรวาทการ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นตัวแทนของกลุ่มความคิดเผด็จการและอำนาจนิยม เช่น นายพลปวงกาเร ชีซาร์ นโปเลียน โบนาปาร์ต ทลอคจน มุสโสลินี หลวงวิจิตรวาทการ อธิบายว่าที่เลือกบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลตัวอย่างที่สร้างคุณความดี และนำความเจริญมาสู่ประเทศชาติก็ เพราะบุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีความวิริยะอุตสาหะต่อสู้กับความยากแค้น ลำเค็ญในชีวิต จนประสบผลสำเร็จ ได้เป็นผู้นำแห่งชาติในที่สุด ขณะเดียวกัน หลวงวิจิตรวาทการปฏิเสธอย่างชัดเจนว่า ผู้นำคนอื่น ๆ ที่โลกยกย่อง เช่น ครอมเวลล์ หรือ ทุนยัคเซน นั้นมิใช่มหาบุรุษ ในทัศนะของท่าน เพราะเป็นผู้ที่ได้อำนาจด้วยการทำลายล้างผู้ที่เคยเป็นนายของตน โดยสรุปหนังสือเรื่องมหาบุรุษ นอกจากจะเป็นตัวอย่างของการสร้างจุดมุ่งหมายในชีวิตของผู้ที่หวังความสำเร็จ

¹¹⁰งานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการก่อนปีพ.ศ. 2475 มีดังนี้
 พุทธานุภาพ (2471) วิชาแปดประการ (2471) มหาบุรุษ (2471)
 มั่นสมอง (2471) ความฝัน (2471) ประวัติศาสตร์สากล (2472)
 ปาฐกถาเรื่องต่างๆ (2473) ไ้แก่ กำเนิดหนังสือพิมพ์ อารยธรรม
 ความรัก ชีวิตของนักประพันธ์ ความเจริญ ความเชื่อในศาสนา
 ธรรมวิภาค ลักษณะของคน

แล้วงานเขียนนี้ยังสะท้อนภาพ ความคิดเรื่องผู้นำของผู้เขียน ซึ่งจะกลายเป็น
แม่บทของหนังสือเล่มอื่น ๆ ต่อมา กล่าวคือ ผู้สร้างประวัติศาสตร์ชาติ ผู้สร้าง
สรรค์อารยธรรมของโลก ตลอดจนผู้นำแห่งความรุ่งเรืองของรัฐล้วนแล้วแต่เป็น
"มหาบุรุษ" ที่เอ่ยถึงหนังสือเล่มนี้ แทบทั้งสิ้น

หลวงวิจิตรฯ มีความเชื่อมั่นว่า ความเจริญรุ่งเรืองของชาติต้อง
อาศัยผู้นำที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ ความคิดในเรื่องนี้ปรากฏในหนังสือชุด
ประวัติศาสตร์สากล¹¹¹ โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ประเทศไทย
ซึ่งแต่งขึ้นในระยะหลัง พ.ศ. 2475 นั้น สะท้อนความเชื่อเรื่องผู้นำแบบ
พ่อขุนและผู้นำที่กอบกู้บ้านเมือง เจก เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช ซึ่งมหาบุรุษทั้งสองท่านนี้ถูกจำลองแบบเป็น พ่อขุน
และนักการทหารแบบท่านผู้นำในช่วง 2475 ซึ่งหลวงวิจิตรฯ มีบทบาทอยู่
เบื้องหลังยุคใหม่ทั้งสองรูปแบบนี้

ความคิดชาตินิยมรุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการ : กรณีศึกษาจากงานเขียน

ความคิดชาตินิยมรุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการนั้น อาจพิจารณาได้จาก
งานเขียนทางประวัติศาสตร์ รวมถึงผลงานที่ปรากฏในรูปบทละคร - เพลง โดย
พิจารณาจากสองประเภทหลังว่า เกิดจากพื้นฐานความคิดทางประวัติศาสตร์ชาตินิยม
รุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการ นั้นเอง

ในงานเรื่องประวัติศาสตร์สากล ซึ่งเป็น งานทางประวัติศาสตร์
ชุดใหญ่ประกอบด้วยงานเขียน 8 เล่ม เล่ม 1, 2 ว่าด้วยประวัติศาสตร์โลก
และประเทศตะวันตก เล่ม 3 (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) เป็นประวัติศาสตร์ไทย เริ่มต้น

¹¹¹ หนังสือประวัติศาสตร์สากลนี้ แม้จะมีเพียงเล่ม 1 เพียงเล่มเดียว
ที่เขียนขึ้นก่อนปี 2475 นอกนั้นเขียนขึ้นช่วงหลัง แต่สาระเนื้อหาทั้งหมดก็ถือได้ว่า
เป็นแม่บทของการสร้างงานชาตินิยมของหลวงวิจิตรฯ ไม่ว่าจะ เป็นบทละคร
คำบรรยาย ตลอดจนปาฐกถาในระยะหลัง

ทั้งแคตั้น จนถึงเสียดรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 และมีต่ออีกในเล่ม 6 ถึง 8 (ตีพิมพ์ พ.ศ. 2473) อันเป็นเล่มขยายความและให้รายละเอียดปลีกย่อยอื่น ๆ

ส่วนที่ควรพิจารณาและถือได้ว่าเป็นงานที่แสดงออกถึงความคติชาตินิยมรุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการ ได้แก่ ประวัติศาสตร์สากลเล่ม 3 อันว่าด้วยเรื่องของชาติไทย งานชิ้นดังกล่าว แสดงให้เห็นการขยายตัวของความคิดของหลวงวิจิตรวาทการที่พัฒนาการจากชาตินิยมไปเป็นชาตินิยมที่รุนแรง โดยเฉพาะในเรื่องการยืนยันถึงเรื่องแหล่งกำเนิดของคนไทย ที่หลวงวิจิตรวาทการ ปฏิเสธความเชื่อเรื่องที่มาของชนเผ่าไทยในระยะดังกล่าวที่เห็นว่าคนไทยมาจากจีน เช่น งานของขุนวิจิตรมาตรา ขุนวิจารณ์โกษากรรณ หรือพระยาอนุমানราชธรรมาธิบดีมาแล้ว หลวงวิจิตรวาทการกลับเสนอว่า "คนไทยมิได้อพยพมาจากจีนตรงกันข้าม จีนนั้นไปจากไทย"¹¹² เหตุผลก็คือการที่จีนก้าวหน้าเร็วก็เพราะจีนไม่ต้องทำอะไรใหม่ เพราะจีนแทรกซึมเข้าไปในชนชาติอื่น ใ้ทำผลประโยชน์เป็นแหล่งทำมาหากินไว้เสร็จแล้ว นอกจากนี้ หลวงวิจิตรวาทการ ยังยกย่องข้อมูลของชาวต่างประเทศที่ได้ค้นคว้าไว้แล้ว ซึ่งค้นพบว่า จีนเป็นอันมากไปจากไทย

ความคิดเรื่องชาตินิยมรุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการ ยังแสดงออกในความคิดเรื่องความพยายามที่จะยกย่องให้ชนชาติไทย มีความยิ่งใหญ่ มีความเจริญรุ่งเรือง ด้วยเหตุผลง่าย ๆ คือ คำเรียกชื่อชนชาติไทยว่า "ไท" ซึ่งแปลว่า "ใหญ่" และยกกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรือง เป็นชาติอารยะอันยิ่งใหญ่ของไทย จากประวัติศาสตร์สมัยพระเจ้ารามาคำแหง ซึ่งมีอักษรไทยเป็นชนของตัวเอง มีถนนหลายสาย มีพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความมุ่งมั่นให้ประชาชน

¹¹²หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล (พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2492) 3: 5

เกิดความรู้สึกขื่นข้นแข็ง คอเกิน คอทำงานอยู่ตลอดเวลา พอชุมนุมค่าแห่ง
จึง เป็นตัวอย่างของผู้นำ

ความคิดชาตินิยมที่รุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการ ขยายตัวออกไปสอดคล้อง
กับแนวความคิดเรื่องการขยายเขตแดนของชาติไทย ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม
ในแผนการรวมเฒ่าไทย (Pan - Thai) ด้วย หลวงวิจิตรวาทการแสดงความคิด
เรื่องขอบเขตของชาติไทยไว้ว่า

"คำว่าชาติไทยในที่นี้ข้าพเจ้ามิได้หมายแต่เฉพาะพวกเราที่อยู่ในประเทศ
ไทยบัดนี้ เท่านั้น ข้าพเจ้าหมายตลอดถึงพี่น้องของเราทั้งฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและใน
กรุงกัมพูชาคด้วย... "113

นอกจากนี้ ความคิดเรื่องแผนการรวมเฒ่าไทย ยังปรากฏอยู่อย่าง
ชัดเจนในงานละครและเพลงของหลวงวิจิตรวาทการเอง โดยเฉพาะในละครเรื่อง
เลือกสุพรรณ ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นความเป็นมิตรต่อกันระหว่างไทยกับพม่า ละครเรื่อง
มหาเทวี ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เชียงใหม่เป็นเชื้อชาติไทย เชียงใหม่จะอยู่รอดได้ก็ต้อง
ด้วยการรวมกับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นชนเชื้อชาติไทยเหมือนกัน ในละครเรื่อง
เจ้าหญิงแสนหวี ก็พยายามชี้ให้เห็นว่าชนชาติไทย มีหลายเผ่ากระจายอยู่ตาม
ที่ต่าง ๆ 114

กล่าวโดยสรุป จะเห็นว่า พัฒนาการทางความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ
ไปสู่แนวชาตินิยมรุนแรงนี้ เป็นขั้นตอนของการขยายความคิดออกมาจากกระแสการ
เขียนประวัติศาสตร์ชาตินิยม ซึ่งกำลังแพร่หลายอยู่ในระยะนี้ แต่ครั้งเมื่อถึงสมัย

113 หลวงวิจิตรวาทการ, "ปาฐกถาและคำบรรยายเรื่องชาติไทยจะชนะ :
บรรยายทางวิทยุกระจายเสียง" 15 ธันวาคม 2483 ใน วิจิตรอนุสรณ์ (จัดพิมพ์โดยคณะ
รัฐมนตรี , 2505), หน้า 26.

114 ประจักษ์น บุนนาค, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์,
หน้า 85 - 87.

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นบริหารประเทศและมีนโยบายรุนแรง কেনชัค หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งทำงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างใกล้ชิดกับจอมพล ป. ก็ได้พัฒนาความคิดชาตินิยมไปสู่ชาตินิยมที่รุนแรงขึ้น โดยเฉพาะในช่วงสงครามอินโดจีน ที่หลวงวิจิตรวาทการพยายามชี้ให้เห็นว่า ชาตินิยมนั้นหมายถึง การสร้างความยิ่งใหญ่ของชาติ โดยการขยายอาณาเขต เรียกร่องดินแดนจากฝรั่งเศส ด้วยเหตุผลทางประวัติศาสตร์ว่าดินแดนเหล่านี้เคยเป็นของไทยมาก่อน และโดยเหตุผลตามหลักชาตินิยมรุนแรงที่ว่าดินแดนนี้เป็นที่อยู่ของ "คนไทย" ทั้งสิ้น ศักดิ์ศรีของชาติไทย จะยิ่งใหญ่ ๆ ไม่ได้หากไม่ได้รวมแผ่นดินของชนชาติเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ หลวงวิจิตรวาทการ จึงชี้ให้เห็นว่า

...แผนที่เกี่ยว ความสถานการณ์ที่เราได้เห็นอยู่ในบัดนี้ เรามองเห็นประตูเปิดอยู่ใกล้ๆ ถ้าเราไม่รีบปลุกความรู้สึกถึงชาติ ไทรุนแรงขึ้นจริงๆ ในบัดนี้แล้ว อีกไม่ช้าชาติไทยจะทองสูญโดยมีทองสูงสย ความจริงกรุงสยามไม่เคยสิ้นคนดี แต่ถ้าเรามั่นอยู่ในคำพูดเท่านั้น โดยไม่ทำอะไรกันบ้างแล้ว... เมื่อนั้นเราก็จะเหลือแต่น้ำตาสำหรับร้องไห้รักชาติของเรา...¹¹⁵

ความคิดชาตินิยมรุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการนั้น เห็นได้ชัดว่าปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของยุคสมัย ครั้นเมื่อถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นบริหารประเทศ หลวงวิจิตรวาทการ รับตำแหน่งปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี เนื่องจากอุดมการณ์ของรัฐในยุคนี้ ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ หลวงวิจิตรวาทการ ได้นำเอาหลักการชาตินิยมรุนแรงของตนมาใช้อธิบายในฐานะ เครื่องมือสำคัญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วย คือ

¹¹⁵หลวงวิจิตรวาทการ, "เพลงดนตรีประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2481" ใน วิจิตรอนุสรณ์, หน้า 17

เพลงดนตรีประวัติศาสตร์เป็นรายการกระจายเสียงของกรมศิลปากร อันเนื่องมาจากความสำเร็จของการแสดงละครประวัติศาสตร์ทางเวที เพลงดนตรีประวัติศาสตร์ออกกระจายเสียงสัปดาห์ละ 2 ครั้ง

...ชาตินิยมเป็นพวกเดียวกับคอมมิวนิสต์แล้ว ประเทศชาติเป็นป้อมปราการอันสำคัญ
ยิ่งสำหรับต่อสู้ต้านทานก๊กกั๊กการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ ฮิตเลอร์ กับมูสโสลินี จะ
เป็นคนดีหรือร้ายก็ตามที แต่โลกจะคงยอมรับว่า คนทั้งสองนี้ได้ช่วยป้องกันยุโรป
ตะวันตกให้รอดพ้นอำนาจครอบครองของคอมมิวนิสต์... 116

กล่าวโดยสรุปจะพบงานประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ รวมทั้ง
ทั้งบทละครและเพลงต่าง ๆ อันเป็นผลสะท้อนความคิดทางประวัติศาสตร์ ได้สะท้อน
ให้เห็นถึงพัฒนาการของความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ จากความคิดชาตินิยม
ขึ้นไปสู่ความคิดชาตินิยมรุนแรง อันหมายรวมทั้งการยกย่องเกียรติภูมิ ความยิ่งใหญ่
ของชนเชื้อชาติไทย รวมทั้งความพยายามในการขยายขอบเขตอำนาจของชนเผ่าไทย
อันแผ่กว้างไกล กาลังอำนาจและความสามารถของผู้นำ นอกจากนี้ ความรู้สึกชาติ
นิยมของหลวงวิจิตรวาทการ ยังมีการคลี่คลายตัวเองไปตามสถานการณ์ของเมืองของ
ยุคสมัยอีกด้วยกล่าวคือ ชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการในทศวรรษ 2480 จะเน้นความ
ยิ่งใหญ่ของชาติ แต่ในทศวรรษ 2500 จะเน้นถึงความรักชาติที่แสดงออกในด้าน
ความจริงรักภักดีต่อประเทศชาติ และราชบัลลังก์ และยังขยายตัวของความคิดชาตินิยม
กับการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในระยะต้นทศวรรษ 2500 ดังกล่าวมาแล้ว และโดยนัย
นี้จะพบว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของหลวงวิจิตรวาทการ มีนัย เพื่อการตอบสนองจุด
ประสงค์ทางการเมืองอย่างชัดแจ้ง ด้วยเหตุนี้ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ของหลวงวิจิตรวาทการ
จึงละเอียดระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์ ในหลาย ๆ ประเด็น โดยเฉพาะการใช้
หลักฐานอย่างเลื่อนลอย ปราศจากการอ้างอิงที่ถูกต้อง แต่เป็นเพียงเพราะหลักฐานน้อย
สอดคล้องกับการสนับสนุนความคิดเรื่องชาตินิยมอันรุนแรงของหลวงวิจิตรวาทการ
เท่านั้น

116 หลวงวิจิตรวาทการ, "คำบรรยายเรื่องโลกปัจจุบันในแง่ประวัติศาสตร์
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สิงหาคม 2504" ใน วิจิตรอนุสรณ์.

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลัก : เฉพาะกรณีศึกษา

แม้ว่ากระแสการเขียนประวัติศาสตร์แบบที่เน้นศูนย์กลางที่รัฐชาติ-กษัตริย์ จะลดความโดดเด่นลงในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามบริหารประเทศ โดยเฉพาะสมัยแรก (พ.ศ. 2481-2487) อันส่งผลให้การเขียนประวัติศาสตร์ มุ่งเน้นแนวทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เน้นรัฐชาติและตัวผู้นำ คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เองเข้ามาแทนที่ประวัติศาสตร์แบบรัฐชาติและกษัตริย์ แต่การกลับเข้ามาบริหารประเทศของ จอมพล ป. ในสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2490-2500) ก็มีสภาพการณ์ที่ต่างไปจากสมัยแรก การตั้งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยใน พ.ศ. 2495 รวมทั้งการเกิดนักประวัติศาสตร์อาชีพ เช่น ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ศาสตราจารย์จร สุกพานิช รวมทั้งนักประวัติศาสตร์สมัครเล่น เช่น ณัฐฉิ สุทธิสงคราม ที่นิยมแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์สกุลกว้าง ราชานุกาพ และการเขียนแนวทฤษฎีมหาบุรุษ ซึ่งมาประจวบเหมาะกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อเริ่มศตวรรษใหม่ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ยึดอำนาจทางการเมืองจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี 2500 กระแสดังกล่าวได้มีส่วนช่วยอย่างมากต่อการฟื้นคืนของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบเน้นรัฐชาติ-กษัตริย์ กล่าวคือ

การที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ก้าวขึ้นสู่อำนาจปกครองประเทศโดยใช้ อำนาจเผด็จการอย่างรุนแรง โดยเฉพาะภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2501 มีผล ทำให้จอมพลสฤษดิ์ ต้องพยายามสร้างอุดมการณ์รัฐแบบใหม่ขึ้นเพื่อให้คนทั่วไปยอมรับการใช้ อำนาจเด็ดขาดของตน ส่วนสำคัญของอุดมการณ์ รัฐใหม่ของจอมพลสฤษดิ์ คือ การต่อต้าน ลัทธิคอมมิวนิสต์ และการพยายามยกย่องเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ขึ้นมาให้สูงเด่นใน สังคมไทย (โดยจอมพลสฤษดิ์ ระบุแน่ชัดว่ากษัตริย์จะต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ดังเช่น จกหมายที่จอมพลสฤษดิ์ มีไปถึงหลวงวิจิตรวาทการ ลงวันที่ 28 กันยายน 2501) ใน ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 8/2501 ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2501 อันเป็นหนังสือกราบบังคมทูล จากจอมพลสฤษดิ์ ไปยังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น จอมพลสฤษดิ์ได้ประกาศเจตนารมณ์ อันแจ่มชัดต่อการคงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์ในชาติว่า

.... คณะปฏิวัติขอกราบบังคมทูลถวายปฏิญาณว่า ในการปฏิวัตินี้ ถึงหากจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงสถาบันแห่งชาติในทางหนึ่งทางใดบาง แต่สิ่งหนึ่งซึ่งคณะปฏิวัติจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงคือ ระบบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ คณะปฏิวัติจะยืนยันคุ้มครองรักษาระบบนี้ต่อไป คณะปฏิวัติได้ให้ความันสัญญาในเรื่องนี้แก่ประชาชนในประกาศ หลายแห่งหลายตอนที่โคประกาศไปแล้ว และขอถวายคำมั่นสัญญานี้เป็นการส่วนพระองค์อีกครั้งหนึ่ง รัฐธรรมนูญที่จะจัดทำขึ้นใหม่ก็จะคงรักษาระบบนี้ไว้อย่างมั่นคง..¹¹⁷

ด้วยบรรยากาศทางการเมืองที่ส่งเสริมเกื้อหนุนความคิดเกี่ยวกับการยกย่องเชิดชูสถาบันกษัตริย์ ควบคู่กับรัฐชาติคั่งกล่าวที่ชัดเจนในต้นทศวรรษ 2500 งานประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวรัฐชาติ-กษัตริย์ที่เคยลดบทบาทลงไปในทศวรรษ 2480-2490 จึงเริ่มกลับฟื้นตัวขึ้นใหม่ งานที่เห็นเด่นชัดที่สุดคือ งานของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยในช่วงนี้ คั่งกล่าวมาแล้ว

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของฉัตรวุฒิ สุทธิสงคราม¹¹⁸

ฉัตรวุฒิ สุทธิสงคราม เกิดเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2461 ที่ อ.ระโนด จ.สงขลา บิดาชื่อ นายรัง มารดาชื่อนางสวย ประกอบอาชีพทำนา ในวัยเด็กได้เริ่มเรียนหนังสือตามแผนโบราณคือ ก.ข. และ นโม จากบิดา เมื่อบิดาสิ้นชีพิตจึงเข้าเรียนต่อกับพระอาจารย์ยอด สมภารวัดโรง วัดประจำตำบลที่เกิดของฉัตรวุฒิ นั้นเอง ต่อมาได้เข้าศึกษาระดับประถมศึกษาที่บ้านเกิดและเมื่อมีการเปิดโรงเรียนประถมศึกษาขึ้น ฉัตรวุฒิ ได้ย้ายโรงเรียนอีกหลายแห่ง ตั้งแต่โรงเรียนประจำอำเภอระโนด โรงเรียนประจำจังหวัดสงขลา โรงเรียนเตรียม ม.ช.ก. (รุ่นแรก) และในปี 2481 ก็สามารถสอบผ่าน

¹¹⁷"ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 8/2501, 20 ตุลาคม 2501," อ้างใน ศักดินา ฉัตรกุล ณ ออยุธยา, "รัฐและอุดมการณ์ในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2500-2506)" (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 223.

¹¹⁸โปรดดูรายละเอียดใน ฉัตรวุฒิ ธนะรัชต์, "งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของฉัตรวุฒิ สุทธิสงคราม" วารสารธรรมศาสตร์ 10(มิถุนายน 2524) : 41-57.

มีชัยมปีที่ 8 ค่ายการสมัครสอบ แล้วสมัครเรียนกฎหมายและสามารถสำเร็จการศึกษา
ระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในปี พ.ศ. 2487

ชีวิตการทำงาน ๗รัฐฉิมี่ชีวิตการทำงาน 4 ประเภทคือ รับราชการ หนายความ
ผู้แทนราษฎรและนักเขียน ประสบการณ์ทำงานนี้มีผลต่อการผลิตงานทางประวัติศาสตร์
ของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ารับราชการ เป็นเสมียนในกรมราชเลขาธิการคณะ
รัฐมนตรี และเป็นข้าราชการชั้นตรีประจำแผนกราชกิจจานุเบกษา ในปี พ.ศ. 2485
เขารับราชการอยู่ 4 ปีจึงลาออกไปประกอบอาชีพหนายความ การรับราชการมีส่วน
สำคัญที่ทำให้รัฐฉิมี่ได้รับหลักฐานประเภทเอกสารชั้นต้นจำนวนมาก ได้แก่ พระราชหัตถ
เลขาของรัชกาลที่ 5 ตั้งแต่ จ.ศ. 1236-1248 (พ.ศ. 2417-2429) เพราะเป็นผู้ทำ
หน้าที่คัดพระราชหัตถเลขาจากต้นฉบับเดิม เอกสารเหล่านี้ได้เป็นหลักฐานสำหรับงาน
เขียนทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ของรัฐฉิมี่

ในช่วงที่รัฐฉิมี่ ประกอบอาชีพหนายความก็ได้ใช้เวลาเขียนงานทางประวัติศาสตร์
งานทางประวัติศาสตร์นี้ล้วนเป็นงานเกี่ยวกับชีวประวัติของคนไทย ซึ่งเป็นความสนใจ
ของรัฐฉิมี่ที่มีตั้งแต่วัยเยาว์

เมื่อพิจารณางานเขียนทางประวัติศาสตร์ของรัฐฉิมี่ ตั้งแต่แรกจนถึงปี 2516
พบว่า เป็นงานเขียนประเภทชีวประวัติของบุคคลชั้นนำแทบทั้งสิ้น และเป็นงานเขียนใน
ลักษณะของการยกย่องว่าเป็นผู้สร้างคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง ดังที่รัฐฉิมี่เคยกล่าว
ไว้ว่า

.... หนังสือชีวประวัติ เป็นหนังสือประเภทที่มีความสำคัญในค่าน
การศึกษาชีวิตและหาความรู้ในคานต่าง ๆ เป็นอันมาก ไม่น้อย
ไปกว่าหนังสือประเภทอื่น หลังประกอบคุณงามความดีให้แกชาติ
บ้านเมืองอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ควบเป็นเรื่อของคณจริง ๆ
เป็นเรื่อชีวิตจริง เป็นแกนสารแห่งชีวิตซึ่งควรคองคึกษาเป็นอยางยิ่ง ¹¹⁹

¹¹⁹ รัฐฉิมี่ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระนางเรือล่ม (พระนคร : โอเคียน
สโตร์, 2510) ดูจากค่านำในการพิมพ์ครั้งที่ 2 อ่างใน เรื่อเดียวกัน, หน้า 46.

ความสนใจเกี่ยวกับประวัติบุคคลและความปรารถนาที่จะให้ทีมงานเขียนเกี่ยวกับชีวประวัติของคนไทย เช่นเดียวกับที่ชาติตะวันตก เป็นแรงผลักดันให้ฉวีรุจิ ผลิตงานค่านี้ออกมาเป็นจำนวนมาก ประกอบกับทัศนคติที่เห็นว่าชนชั้นนำในสังคมไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ขุนนาง เป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือกำหนดความเป็นไปของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีมหาบุรุษ และจากการที่ฉวีรุจิ เคยมีโอกาสเข้าไปสัมผัสกับชนชั้นนำของสังคมในช่วงระยะที่เขาได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้แทนราษฎร จังหวัดสงขลา สิ่งเหล่านี้ส่งเสริมให้ขอบข่ายความสนใจของเขาจำกัดอยู่ในเรื่องดังกล่าวเสียเป็นส่วนใหญ่

เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับลักษณะการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ พบว่า งานของฉวีรุจิมีลักษณะของการนำเสนอเรื่องราว ในทำนองเล่าเรื่องอย่างเป็นลำดับเวลา เช่น เกี่ยวกับการนำเสนอของการเขียนพงศาวดาร แต่ก็มีลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ อยู่บ้าง อีกทั้งยังอาศัยหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองประกอบการเขียนเป็นจำนวนมากเพื่อบรรยายให้เห็นภาพของบุคคลต่าง ๆ อย่างละเอียดในแง่มุมต่าง ๆ และมียกหลักฐานประกอบในลักษณะที่เรียกว่า "หิ้งฉบับ" อย่างไม่คัดลอกเพื่อให้ผู้อ่านพิจารณาทั้งหมด ทำให้งานเขียนของฉวีรุจิ ประกอบด้วยเอกสารจำนวนมาก โดยอาศัยการบรรยายอย่างไต่ตรวนสืบกล่าวร้อยหลักฐานเหล่านั้นเข้าด้วยกัน นอกจากนั้นความสามารถในเชิงวรรณศิลป์ของเขา ก็มีส่วนทำให้งานเขียนมีชีวิตชีวาในแง่ของการนำเสนอหลักฐานนั้น ๆ หิ้งฉบับด้วยตนเอง แต่ในส่วนของการใช้วรรณศิลป์ ในงานเขียนนั้น เป็นเรื่องที่ยังถกเถียง หากการบรรยายนั้นให้ความรู้สึกที่เกินจริงไป จากหลักฐานข้อเท็จจริง

สำหรับแนวคิดที่ปรากฏในงานเขียนของฉวีรุจินั้นอาจสรุปได้ว่า เป็นงานเขียนที่สะท้อนอิทธิพลของทฤษฎีมหาบุรุษ ที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญแก่ชนชั้นนำในสังคม ในฐานะผู้มีบทบาทกำหนดความเป็นไปของสังคม อีกทั้งยังปรากฏแนวคิดชาตินิยมที่ยกย่อง เชิดชูมหาบุรุษของชาติไทย ในส่วนนี้อาจสืบเนื่องมาจากความนิยมชมชอบพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพของฉวีรุจิ ซึ่งเขามักอ้างถึงพระวินิจฉัยจากพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านเสมอ ๆ ทำให้ฉวีรุจิได้รับอิทธิพลแนวคิดและวิธีการเขียนความแนวพงศาวดารของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ

เมื่อประเมินคุณค่างานเขียนของฉวีรุจิ จะเห็นว่า ฉวีรุจิประสบความสำเร็จในการเขียนชีวประวัติบุคคลเพื่อเชิดชูคุณงามความดี แต่ในคุณค่าความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของหลักฐานข้อเท็จจริงบางส่วนยังมีข้อเคลือบแคลง กล่าวคือแม้ว่าฉวีรุจิจะยกหลักฐานทั้งฉบับมาอ้างอิง แต่เนื่องจากหลักฐานเหล่านั้นจำนวนหนึ่งไม่อาจตรวจสอบประวัติและที่มาของหลักฐานนั้นจากแหล่งข้อมูลอื่น เพราะตัวผู้เขียนเป็นเพียงผู้เดียวที่มีหลักฐานนั้น อย่างไรก็ตาม ผลงานของฉวีรุจิ ได้เป็นแหล่งเอกสารข้อมูลชั้นต้นที่พิมพ์เผยแพร่ เป็นประโยชน์และสะดวกสำหรับการค้นคว้าของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์

เราสามารถพิจารณางานเขียนทางประวัติศาสตร์ของฉวีรุจิ ในฐานะตัวแทนของนักประวัติศาสตร์ "สมัครเล่น" คนอื่น ๆ เช่น ประยูร สุขธิพันธ์ ประพันธ์ ตรีณรงค์ นายหนวย ไทน้อย ฯลฯ กล่าวคือ นักเขียนเหล่านี้ได้สร้างผลงานเขียนประวัติศาสตร์จำนวนมาก ที่มีอิทธิพลบทบาทและเผยแพร่สู่ประชาชนคนอ่านอย่างกว้างขวาง เพราะเป็นงานเขียนที่อ่านสนุก มีชีวิตชีวาน่าประทับใจ ซึ่งนับเป็นค่านิยมของผลงานประเภทนี้ แต่อีกด้านหนึ่งงานเขียนของนักประวัติศาสตร์สมัครเล่นเหล่านี้มักไม่ชัดเจน เกรงคราคือข้อมูลหลักฐานหรือความเป็นจริง จึงมีผลในการให้ภาพที่บิดเบือนผิดเพี้ยนแพร่ไปในหมู่ผู้อ่าน ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อความรู้ทางประวัติศาสตร์ของคนในสังคม

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ (พิเศษ) ขจร สุขพานิช

ขจร สุขพานิช เกิดเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2456 ที่ตำบลหนองแค จังหวัดสระบุรี ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2521 สำเร็จการศึกษาสูงสุดในระดับปริญญาตรี จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในด้านการทำงาน เคยเป็นครูสอนที่โรงเรียนอัสสัมชัญในระหว่างที่ยังไม่สำเร็จการศึกษามัธยมปีที่ 8 และเคยไป สอนที่โรงเรียนมงฟอร์ต จ. เชียงใหม่ เพื่อใช้ทุนค่าเล่าเรียนของโรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้วได้เข้ารับราชการระยะหนึ่ง แล้วลาออกจากราชการไปประกอบอาชีพส่วนตัว

จนประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างดี¹²⁰ อันเป็นพื้นฐานให้มีความพร้อมที่จะศึกษาประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง.

ท่านได้ทุ่มเทชีวิตให้กับการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง เช่น การไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมที่มหาวิทยาลัยลอนดอนและมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ในระหว่างนั้นก็พยายามชวนช่วยอย่างอุทิศหาหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยที่อยู่ในต่างประเทศ เช่น ค้นพบพระราชพงศาวดารฉบับบริติช มิวเซียม ที่พิพิธภัณฑ์สถาน ที่ลอนดอนและถ่ายมาจากสมุดข่อย¹²¹ ทั้งยังมีผลงานเผยแพร่เป็นจำนวนมากในรูปของบทความในวารสารต่าง ๆ เช่น ชุมชุมจุฬาฯ สยามสมัย ศิลปากร อนุสารอ.ศ.ท. ฯลฯ นอกจากนี้ที่จัดพิมพ์เป็นเล่มก็มีจำนวนไม่น้อย¹²²

ความสนใจและศึกษาประวัติศาสตร์อย่างจริงจังทำให้ขจร เป็นผู้ที่มีคนมาปรึกษาหาความรู้ด้วย นอกจากนี้ยังเป็นกรรมการในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ประกอบกับมีผลงานทางวิชาการประวัติศาสตร์อย่างแพร่หลาย จึงได้รับปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี 2514

ขจร สุขพานิช นับเป็นนักประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่งที่มีผลงานโดดเด่นและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายในบรรดานักประวัติศาสตร์เก่าและใหม่ เพราะนอกเหนือจากการเป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก่อนที่ท่านจะถึงแก่กรรม ผลงานของท่านเรื่อง "ฐานันครไพร่" (พิมพ์ครั้งแรกปี 2502 ในวารสารชุมชุมจุฬาฯ) เป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์นำมาอ้างอิงเสมอ

¹²⁰โปรดดูรายละเอียดใน "คำนำ" ใน อนุสรณ์ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), วรณบุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และวุฒิชัย มูลศิลป์, บรรณาธิการ.

¹²¹ แถมสุข นุ่มนนท์, "ประวัติศาสตร์" ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์ หน้า 38.

¹²² โปรดดูรายละเอียด นงลักษณ์ ชายหาค นิรมล คุณาพงศ์ศิริ และ รณพ ประวิติงาม, "รวบรวมผลงานของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช", ใน อนุสรณ์ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช, หน้า 180-190.

เมื่อต้องศึกษาเกี่ยวกับระบบสังคมไทยโบราณ สังคมศักดินา หรือระบบไพร่ งานเขียนเรื่องนี้ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่หลายครั้ง

ลักษณะเด่นในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของขจรก็คือ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อย่างเอาจริงเอาจัง เพื่อให้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องแม่นยำ เช่นบทความเรื่อง "สอบศักราชปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ" ซึ่งเห็นว่า พงศาวดารไทยกำหนดปีรัชกาลของ พระเอกาทศรถผิดไปถึง 10 ปี ทั้งนี้ขจร อาศัยการตรวจสอบจากเอกสารประวัติศาสตร์ของฮอลันดา หรือการพิสูจน์ว่า พระยาละแวก ไม่ได้ถูกประหารกรรมในบทความเรื่อง "พระยาละแวกไม่ได้ถูกประหารกรรม" ขณะเดียวกันขจรก็ให้ความสำคัญกับเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อันเป็นแหล่งที่มาของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ดังกรณีการค้นพบพงศาวดารอยุธยาที่ไค้กล่าวมาแล้ว และเห็นได้ชัดจากบทความเรื่อง "เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์"¹²³ ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญของชาวต่างประเทศที่กล่าวถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยกล่าวสรุปเป็นเชิงแนะนำว่าเอกสารเหล่านั้นกล่าวถึงเรื่องไค้บ้าง การทำงานในลักษณะนี้ของขจรทำให้มีผู้กล่าวว่า "นักประวัติศาสตร์สกุลนี้ (หมายถึงสกุลคำรงราชานุภาพ - ผู้เขียน) ที่ค่าเป็นคามวิธีการของสมเด็จพระนารายณ์ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ อย่างมีประสิทธิภาพที่เด่นที่สุดคือ ขจร สุขพานิช"¹²⁴

งานเขียนของขจร อาศัยการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานเก่าและใหม่ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ แต่เรื่องที่ท่านศึกษามีผู้สรุปว่า เป็นเรื่องที่ "มีความ

¹²³ ขจร สุขพานิช, "เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์" ใน ข้อมูลจากอดีต (พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2518), หน้า 98-117. (พิมพ์ครั้งแรก 2509 ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์).

¹²⁴ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร, "การศึกษาประวัติศาสตร์ของสกุลคำรงราชานุภาพ" ใน ประวัติศาสตร์ : นักประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 38.

สำคัญก็เด่นในตัวเองเป็นพิเศษ"¹²⁵ ทำให้เรื่องนั้นได้รับความสนใจและสร้างชื่อเสียงให้แก่วรรณคดีอาจะจะเป็นเพราะสาเหตุข้างต้นบวกกับการให้ความสำคัญกับข้อมูลรายละเอียดปลีกย่อย ทำให้เห็นว่างานประวัติศาสตร์ของขจรส่วนใหญ่นั้นเป็นงานที่อยู่ในรูปแบบบทความมากกว่าจะเป็นหนังสือที่มีเรื่องราวต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามงานเขียนของขจรนั้นแม้จะมีรายละเอียดมากมาย แต่ก็มีข้อเสนอนิยาม ๆ ที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในวงวิชาการประวัติศาสตร์ทั้งในลักษณะตอบโต้และเห็นตาม เช่น การเสนอเรื่องราววงศ์ศรีธรรมมาไสกราช ว่าเป็นราชวงศ์แรกของไทย การเสนอความเห็นเรื่อง "ไพร่ฟ้าข้าไท" โดยเฉพาะคำว่า "ไท" ว่ามีความหมายว่าทาส โดยอ้างคำของยอร์ช เซเคส์¹²⁶

นอกจากนั้นยังอาจกล่าวได้ว่าท่านเป็นนักประวัติศาสตร์รุ่นแรกที่ทำให้ความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์และความเป็นมาของการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย อันจะเห็นได้จากบทความเรื่อง "วิชาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย" (พิมพ์ครั้งแรก 2507) ซึ่งได้กล่าวถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ในต่างประเทศและการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยพร้อมทั้งได้เสนอความเห็นที่แสดงให้เห็นความสนใจของผู้เขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์บางช่วงเวลาที่ยังไม่อาจหาค้นคว้าได้อย่างชัดเจน เช่น ประวัติศาสตร์ไทยก่อนหน้าสมัยสุโขทัย การอพยพของชนเชื้อชาติไทย และท่านยังมีความเห็นเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย (เมื่อปี 2507) ว่า

...นับแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2487 เราไม่มีนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่พอที่ใคร ๆ จะเคารพเชื่อถือฟัง พระมติของพระองค์ในเรื่องเนื้อหาเมื่อมีอยู่อย่างไร เช่น เรื่องพม่ารามคำแหง เสด็จไปเมืองจีน เรื่องพระมหาจักรพรรดิถูกนำไปเป็นเชลยคู่ราชกุมารเรณูนาง แมแต่เรื่องประวัติศาสตร์คานสังคัม เช่น ขุนนางผู้ใหญ่มีสิทธิในที่ดินมาก

¹²⁵ คำเนิร เลขะกุล, "งานด้านประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ขจร สุธพานิช", ใน อนุสรณ์ศาสตราจารย์ขจร สุธพานิช, หน้า 49.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

จำนวนไร่มากกว่าขุนนางผู้น้อย จนเป็นเหตุให้การเมืองนำมาใช้
เสียคดี "ระบบศักดินา" กัน¹²⁷

ในบทความเกี่ยวกับพงศาวดาร เช่น "ใครคือผู้แต่งราชพงศาวดารกรุงศรี
อยุธยา" "พงศาวดารยุคอยุธยา" (2514) "พระราชพงศาวดารกรุงสยาม-ความเป็น
มาและการจัดลำดับความสำคัญ" (2515) ก็ได้แสดงความเห็นเรื่องนี้เช่นกัน โดยได้
ตั้งข้อสงสัย ขณะเดียวกันบทความอีกจำพวกหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกชาตินิยม
ของท่าน ในอันที่จะตอบคำถามให้ได้ว่าคนไทยมาจากไหน มีเทือกเขาเหล่านี้อะ
อย่างไร เช่น บทความเรื่อง "ชนชาติไทยเข้ามาตั้งรกรากในประเทศสยามเมื่อใด"
(2499) "ชนชาติไทยเริ่มมีอำนาจปกครองกันเองเมื่อใด" (2500) "การค้นหาค้น
กระดูกไทย" (2502) "ถิ่นกำเนิดและแนวอพยพของเผ่าไทย" (2514) และ
บทความเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของท่าน ในการแสวงหาข้อเท็จจริง
ต่าง ๆ เพื่อตอบคำถามดังกล่าว ดังเช่นเมื่อเสนอบทความเรื่องถิ่นกำเนิดและแนว
อพยพของเผ่าไทย ท่านกล่าวไว้ว่า "เรื่องนี้เท่ากับหยิ่งน้ำลึก ผู้เขียนใช้เวลาร่วม
สิบปีที่แสวงหาหลักฐาน และที่เขียนเสนอนานี้ ไม่ใช่เพราะได้หลักฐานบริบูรณ์แล้ว
แต่เพราะถูกเร่งเร้าจากกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยของท่าน กระตุ้นเตือนให้
เขียนขึ้นเสียที จึงจำใจต้องกระทำ...."¹²⁸

สำหรับ "ฐานันดรไพร่" ซึ่งเป็นงานชิ้นหนึ่งที่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย
ในวงวิชาการประวัติศาสตร์นั้น เดิมเป็นบทความในวารสารชุมนุมจุฬา พิมพ์เมื่อปี
2502 เป็นการกล่าวถึง "ไพร่" ในสังคมไทยโบราณที่ขจรชี้ให้เห็นว่า แตกต่างไป
จากคำว่า serf ในสังคม feudalism ของยุโรป กล่าวคือ ถ้าเทียบกันแล้ว
ไพร่ไทยมีความเป็นอิสระมากกว่า serf ของยุโรป และมองว่าศักดินาเป็นเรื่องของ
การกำหนดตำแหน่ง สิทธิและหน้าที่ มิใช่เป็นเรื่องของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และเป็น

¹²⁷ ขจร สุขพานิช, "วิชาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย" ใน
ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 128.

¹²⁸ ขจร สุขพานิช, "ถิ่นกำเนิดและแนวอพยพของเผ่าไทย", ใน
อนุสรณ์ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช, หน้า 1.

ความเห็นที่แตกต่างไปจากที่ สมสมัย ศรีศุทรพรหม (จิตร ภูมิศักดิ์) ศึกษาไว้ในหนังสือเรื่อง โฉมหน้าศักดินาไทย (พิมพ์ครั้งแรก 2500)¹²⁹ ประกอบกับงานของชจร เล่มนี้ตีพิมพ์เผยแพร่ภายหลัง โฉมหน้าศักดินาไทย ทำให้ได้รับการพิจารณาว่า ชจร เขียนขึ้นเพื่อโต้แย้งโฉมหน้าศักดินาไทย นั้นเอง

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของ ศาสตราจารย์ รong ศยามานนท์³⁰

รong ศยามานนท์ เกิดเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ที่ อ.พระนคร กรุงเทพมหานคร บิดาคือพระยาราชบุณยวิบูลย์ภักดีพิริยะพาหะ (รื่น) มาราคือ คุณหญิงเลื่อน ศยามานนท์ รong ได้รับการศึกษาทางประวัติศาสตร์โดยตรง หรือเรียกได้ว่า เป็นนักประวัติศาสตร์อาชีพ โดยเป็นนักเรียนทุนกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ และได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยมทางประวัติศาสตร์ ปริญญาโทจากประเทศอังกฤษ ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ก้านการทำงาน รong เข้ารับราชการตั้งแต่ปี 2478 ที่คณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ (ชื่อขณะนั้น) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนเกษียณอายุในปี 2515 แต่ก็ทำงานในฐานะศาสตราจารย์ลูกจ้าง-อาจารย์พิเศษต่อมาอีกจนถึงปี 2522 และถึงแก่กรรมในปี 2528

ในขณะที่รับราชการอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น นอกจากเป็นผู้บรรยายวิชาประวัติศาสตร์ต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท นอกเหนือจากงานประจำดังกล่าวแล้ว รong ยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการในคณะกรรมการต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ เช่น เป็นสมาชิกราชบัณฑิตยสถาน ประจำสาขาประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ปี 2485 กรรมการในคณะกรรมการชำระ

¹²⁹ สมเกียรติ. วันทะนะ, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่, หน้า 130.

¹³⁰ ไปรคคูรายละเอียดยใน วรพิน ชัยรัชนิกร, "วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของ ศาสตราจารย์ รong ศยามานนท์" วารสารธรรมศาสตร์ 10 (มิถุนายน 2525) : 74-91.

ประวัติศาสตร์ (ต่อมาได้เป็นรองประธานและประธานในที่สุด) และกรรมการในคณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี (และเป็นประธานในที่สุด) คณะกรรมการสองชุดหลังนี้ได้รับการแต่งตั้งตั้งแต่วันที่ 2505¹³¹

เมื่อพิจารณาจากหน้าที่การงานและบทบาทในวงวิชาการประวัติศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่า ในฐานะของผู้บรรยายวิชาประวัติศาสตร์และผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ความคิดทัศนคติ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของรองย่อมมีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของบรรดาคณาจารย์ทางประวัติศาสตร์ทั้งหลาย ในส่วนของการเป็นกรรมการในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นย่อมส่งผลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในวงกว้าง

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่จะเป็นงานเขียนที่ทะยอยพิมพ์ลงในวารสารแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี ซึ่งเป็นวารสารของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ เช่น เรื่องประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา พระยาราชภักดี ความสัมพันธ์ไทย-ลาว เหล่านี้เป็นงานที่แต่งขึ้นเอง ส่วนบันทึกเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นบทความแปล าลา มีหนังสือที่แต่งขึ้น คือ A History of Thailand (พิมพ์ปี 2513) และประวัติศาสตร์ไทยในระบบรัฐธรรมนูญ (พิมพ์ปี 2520) และแต่งร่วมกับคนอื่น เช่น ประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (เป็นบทความที่เคยลงพิมพ์แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารและโบราณคดี) และประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ฉบับร่าง

รอง ศยามานนท์ แม้จะเป็นนักประวัติศาสตร์อาชีพที่ได้รับการศึกษาและฝึกฝนทางประวัติศาสตร์มาโดยตรง แต่เมื่อพิจารณาแนวความคิด วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ แล้วพบว่า งานประวัติศาสตร์ของรองดำเนินตามรอยสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

¹³¹ ไปรคกูรายละเอียดยใน "ประวัติศาสตร์อาจารย์รอง ศยามานนท์" ในรวมบทความวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2488-2527. (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโครงการจัดตั้ง "กองทุน รอง ศยามานนท์", 2528) หน้า 9-12. (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์, สิงหาคม, 2528) 18.

กล่าวคือ เนื้อหาไม่ก้าวพ้นไปจากประวัติศาสตร์ราชสำนัก พระมหากษัตริย์ ผู้นำทาง
การเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของ ทฤษฎีมหาบุรุษ กรณีนี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็น
ผลสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางสถานภาพสังคมของพระองค์ ซึ่งจัดอยู่ในตระกูล
ขุนนางชั้นสูงและใกล้ชิดกับพระราชวงศ์ ขณะเดียวกันงานเขียนของพระองค์เสนอเน้นข้อมูล
รายละเอียดอย่างถี่ถ้วน รวมถึงเกร็ดความรู้ต่าง ๆ

ด้วยลักษณะของงานเขียนที่ให้ความสำคัญกับผู้นำในสังคม การเสนอราย
ละเอียดข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ มีการกล่าวอ้างอิงพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า
กรมพระยาคำรงราชานุภาพอยู่เสมอ จึงทำให้มีผู้จัดงานเขียนประวัติศาสตร์ของพระองค์ให้
เป็นหนึ่งในงานเขียนประวัติศาสตร์สกุลคำรงราชานุภาพ เช่นเดียวกับชจร สุขพานิช
และ ม.ร.ว. แสง โสม เกษมศรี ที่เน้นความสำคัญของรายละเอียดข้อเท็จจริงมาก
กว่าจะมุ่งเน้นศึกษาและอธิบายถึงสาเหตุและผลทางประวัติศาสตร์หรือปัจจัยทาง
ประวัติศาสตร์ที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ก่อตั้งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์
ไทย ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2495 โดยจุดมุ่งหมาย เพื่อสอบสวนประวัติความเป็นมาของชน
ชาติไทย มีพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เป็นกรรมการที่ปรึกษา ประกอบ
ด้วย คณะกรรมการอีก 9 ท่าน ส่วนใหญ่เป็นท่านผู้รู้ระดับอาวุโส เช่น หม่อมเจ้าหญิง
สิรินทิพย์สารเสนอ โสณกุล พระยาอนุমানราชชน ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิ์กุล รอง
ศยามานนท์ ชนิศ อยู่โพธิ์ และตรี อมาตยกุล ฯลฯ

จุดมุ่งหมายของการตั้งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยขึ้นครั้งนี้
แสดงให้เห็นถึงท่าทีของรัฐบาลที่มีต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยอย่างชัดเจน อันที่จริง
ช่วงระยะเวลานี้เป็นระยะการเมืองช่วงปลายของ จอมพล ป. เพราะหลังจากนี้อีก
5 ปี คือ ปี พ.ศ. 2500 จอมพล ป. ก็ถูกกลุ่มทหารภายใต้การนำของ จอมพลสฤษดิ์
ชนะรัชต์ ยึดอำนาจและอาจนับเป็นช่วงกลางของการครองอำนาจระยะยาวภายหลัง
ที่ จอมพล ป. รัฐบาล ปี 2490 ซึ่งเป็นการยุทูปบาทของคณะราษฎร การที่รัฐบาล

ลุกขึ้นมาจัดตั้งคณะกรรมการ เพื่ออธิบายปัญหาประวัติศาสตร์ในยามนี้ ย่อมมีความหมาย
กับรัฐบาลในแง่ของการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมืออันหนึ่งในการรวมความรู้ลึกเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติไว้ด้วยสำนึกและความรับรู้ในอดีต ซึ่งเป็นสำนึกร่วมกัน
ของผู้คนในสังคม ระยะเวลา จอมพล ป. พยายามสร้างความยอมรับในกลุ่มผู้ปกครองใหม่
โดยสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมที่แน่นทึบ จอมพล ป. เป็นสำคัญขึ้นหน้าแทนอุดมการณ์ชาตินิยม
ที่เน้นเรื่อง ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ดังที่เคยกล่าวถึงมาแล้วก่อนหน้านี้

เหตุผลในการตั้งตัวเองเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวแทนสถาบันสำคัญที่เคยใช้อ้าง
จนมารวมศูนย์อยู่ที่ตัวบุคคลอย่างเปิดเผย นโยบายตามผู้นำชาติพันธุ์ และนโยบาย
ทางวัฒนธรรมรวมทั้งการใช้ประวัติศาสตร์มาเสริมศูนย์กลางอำนาจที่ผู้นำจึงสร้างขึ้น
เพื่อเสริมฐานะและการกุมอำนาจรัฐของ จอมพล ป. เป็นสำคัญ การก่อตั้งคณะกรรมการ
ชำระประวัติศาสตร์ไทยของ จอมพล ป. แทนที่จะขึ้นอยู่ในหน่วยงานราชการอื่นที่น่า
จะเกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์มากกว่า เช่น กระทรวงศึกษาธิการ หรือกรม
ศิลปากรปรากฏว่า คณะกรรมการชุดนี้ขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี

บรรยาการการศึกษาค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ซึ่งก่อกระแสมาก่อนหน้านี้
ดังได้อธิบายมาแล้ว รวมทั้งการกระเพื่อมสร้างแนวคิดชาตินิยม โดยมีตัว จอมพล ป.
เองและหลวงวิจิตรวาทการเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ ดังนั้น การตั้งคณะกรรมการ
ชำระประวัติศาสตร์ไทยครั้งนี้จึงดูเป็นกระแสต่อเนื่อง และแสดงออกชัดเจนว่า รัฐบาล
ต้องการกำหนดแบบแผนของการอธิบายตามที่รัฐบาลเห็นว่า ควรจะเป็นหรือต้องการ
ให้เป็น การตั้งชื่อคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ สะท้อนทัศนคติบางอย่างในจารีต
ประวัติศาสตร์ไทย สมัยอำนาจกษัตริย์สมบูรณ์ภายใต้ทิวราชย์ กษัตริย์จะชำระพงศาวดาร
เพื่อแก้ไขให้เป็นไปดังพระราชประสงค์ เมื่อจอมพล ป. ตั้งคณะกรรมการชำระประวัติ
ศาสตร์ไทยขึ้นครั้งนี้ จึงเป็นปฏิบัติการเทียบเคียงกับการชำระพงศาวดารในอดีตนั่นเอง
ส่วนเนื้อหาของผลงานที่คณะกรรมการชุดนี้วางแผนการจะเขียนด้วยการแบ่งประวัติศาสตร์
ไทย ออกเป็น 8 สมัย¹ คือ สมัยก่อนไทยเข้ามาในแหลมเอเซียอาคเนย์ไทยสมัยเข้ามา

¹³² "สรุปผลการดำเนินงานของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย"

ในแหลมเอเชียอาคเนย์มีเนื้อหาอาณาจักรสุโขทัยต่อกับสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยจลาจล และกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคแรก ฯลฯ กล่าวโดยสรุปแล้วเนื้อหาหลักในโครงการนี้คือ การอธิบายเรื่องชาติไทย ซึ่งใช้หลักอธิบายเช่นเดียวกับประวัติศาสตร์ชาตินิยมที่ดำรงอยู่ในเวลานั้น คือ ประวัติศาสตร์ชาติไทยมีความเป็นมายาวนาน อพยพจากตอนใต้ของจีน เคยยิ่งใหญ่เกรียงไกรเป็นเจ้าของแคว้นสำคัญ ๆ แล้วเข้าสู่ดินแดนดินในแหลมเอเชียอาคเนย์ โดยสามารถตั้งศูนย์กลางที่สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตามลำดับ การแบ่งยุคสมัยใช้หลักการแบ่งตามลำดับรัชกาล ผลงานที่สามารถเขียนได้เสร็จในโครงการนี้ และพิมพ์เป็นหนังสือเล่มออกมาเผยแพร่ เช่น ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาตอนต้น และประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์¹³³ นอกนั้นปรากฏเป็นผลงานเขียนทยอยลงในวารสารแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี และงานในโครงการยังไม่ลู่วาง แม้เมื่อถึงปี 2516 ยังมีการปรับโครงสร้างเดิมที่กำหนดเมื่อปี 2495 ด้วย การเพิ่มบทอาณาจักรสุโขทัยอีกบทหนึ่ง คือ เศรษฐกิจและสังคม ด้วยเหตุผลว่า เพื่อความเหมาะสม หลังปี พ.ศ. 2516 แล้ว มีการปรับคณะกรรมการชุดนี้ โดยขยายวงไปสู่อาจารย์ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น ธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศรีนครินทรวิโรฒ เป็นต้น รวมทั้งกรรมการคนเก่า ๆ ก็เสียชีวิตหรือหายไปเป็นระยาระดับที่ปรึกษา คือ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พญาอนุমানราชชน สุกิจ นิมมานเหมินทร์ จันทิชัย กระแสสินธุ์ รอง ศยามานนท์ ฯลฯ สภาพการณ์ของคณะกรรมการชุดนี้ หลังปี 2516 จะไม่ขอพูดถึง เพราะอยู่นอกเหนือขอบเขตของการศึกษา อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาบทบาทผลงานของคณะกรรมการชุดนี้แล้ว จะเห็นว่า มีบทบาทจำกัดอยู่ในวงแคบ เป็นกลุ่มนักประวัติศาสตร์สูงอายุ การทำงานล่าช้า และล้มลุกคลุกคลานไปตามการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งเมื่อเปลี่ยนนายกรัฐมนตรีในแต่ละครั้งก็ต้องพิจารณาปรับประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการกันใหม่ ในส่วนของแนวคิดและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ บุคคลในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยนี้ส่วนใหญ่ยังยึดมั่นในแนวทางเขียนตามกรอบแบบแผนของพงศาวดาร เอกสารข้อมูลที่ใช้คือ ผลงานค้นคว้าจากพงศาวดาร ผลงานของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และนักเขียนรุ่นอาวุโส รวมทั้งเอกสาร

133 เรื่องเดียวกัน, : 6.

และผลงานของชาวต่างชาติ ประเด็นของเนื้อหาจะแวดล้อมเรื่องราวของศูนย์กลาง ให้นำหนักกับเรื่องการเมืองมากกว่าเศรษฐกิจและสังคม ให้นำหนักกับเรื่องราว พระราชกรณียกิจ พระราชพิธีมากกว่าเรื่องราวของประชาชนทั่วไป เชิดชูวีรภาพของ บุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และชนชั้นนำในสังคม

อย่างไรก็ตาม ผลงานที่นับว่ามีผลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ต่อไปในอนาคต คือการรวบรวมเอกสารทั้งในประเทศและจากต่างประเทศมาพิมพ์ หรือแปลพิมพ์ลงไว้ ส่วนใหญ่เป็นเอกสารจากจารึก จดหมายเหตุ พระราชพงศาวดาร หนังสือนิพนธ์เขียน จดหมายเหตุ หมายรับสั่ง ฯลฯ ซึ่งหลาย ๆ ชิ้นกำลังชำรุดทรุดโทรมพร้อมกับหาค่า อธิบายและตรวจสอบวินิจฉัย

หากจะวิเคราะห์ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการชุดนี้ จะพบว่า เนื่องจาก ลักษณะโครงสร้างของการเป็นคณะกรรมการสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จึงเป็นองค์กร วิชาการอันหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดว่า แม้รัฐบาลไทยในยุคหลัง 2475 ก็มีลักษณะของการใช้ ประวัติศาสตร์ เช่นเดียวกับรัฐบาลสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อประวัติศาสตร์แบบ พงศาวดารอยู่ในมือราชสำนัก ศูนย์กลางอำนาจเป็นผู้วางแบบแผนว่า ประวัติศาสตร์ จะต้องเป็นเช่นไร และสิ่งที่ยูนอกเหนือแบบแผนนี้ของรัฐถือว่าไม่ใช่ประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้น ในแง่นี้รัฐบาลแสดงบทบาทในฐานะผู้กำหนดประวัติศาสตร์ เป็นผู้อธิบาย ประวัติศาสตร์ เป็นผู้อธิบายประวัติศาสตร์ตามจุดมุ่งหมายของรัฐบาล ในกรณีของ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ จอมพล ป. เป็นผู้ก่อตั้งก็ต้องการจะใช้บทบาทใน ฐานะผู้อธิบายประวัติศาสตร์ของชาติและกำหนดแบบแผนประวัติศาสตร์ไทยตามที่ต้อ กการ เมื่อ จอมพลสฤษดิ์ รัฐประหาร ยึดอำนาจจาก จอมพล ป. ในปี พ.ศ. 2500 แล้ว ก็มีเหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้ กล่าวคือ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2505 นิตยสาร Reader's Digest ได้ตีพิมพ์บทความเรื่อง Angkor- Lost City of the Jungle เขียนโดย Mr. Clarence W. Hall ซึ่งกล่าวหาพิงถึง ประเทศไทยว่า เคยเป็นทาสเขมรมาก่อน แต่ต่อมาได้รุกเข้าปล้นสะดมนครขม อันเป็นราชธานีของเขมร และได้ทำลายนครนี้ ทำให้เขมรสลายตัวลงโดยเร็ว จอมพลสฤษดิ์ เห็นว่าเรื่องนี้เป็นการกล่าวร้ายป้ายสีประเทศไทยโดยไม่มีเหตุผล

เป็นการกล่าวหาที่บิดเบือนความจริง จึงได้สั่งให้นักประวัติศาสตร์ไทยเขียนคัดค้านบทความนี้ โดยให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นโดยด่วน และได้สั่งให้ปลัดบัญชาการ สำนักนายกรัฐมนตรี ดำเนินการเขียนคัดค้าน ซึ่งปลัดบัญชาการได้มอบให้นายฉันทิชย์ กระจ่างสินธุ์ ผู้ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เป็นผู้เขียน แล้วให้นายกนิษฐ์ ศุภมงคณ ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีฝ่ายต่างประเทศออกความเป็นภาษาอังกฤษ ส่งไปให้บรรณาธิการ หนังสือ Reader's Digest เพื่อแก้ไข

กรณีนี้เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่า รัฐบาลทำหน้าที่เป็นคนคัดค้านว่าเนื้อหาในประวัติศาสตร์ข้อใดที่เป็นจริงหรือเท็จ หรือบิดเบือนหรือไม่ มีเหตุผลหรือไม่ ทั้งนี้บุคคลผู้สมควรทำหน้าที่นี้น่าจะเป็นนักประวัติศาสตร์หรือนักวิชาการมากกว่า รวมทั้งการหยิบยกเอาเรื่องเขมรขึ้นมาครั้งนี้ มีลักษณะสืบทอดบรรยากาศการประท้วงกัมพูชาในคดีเขาพระวิหาร ซึ่งศาลโลกตัดสินให้เป็นของกัมพูชาไปเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2505 ในบรรยากาศเช่นนี้ ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย-กัมพูชา เป็นปัญหาที่ไวต่อความรู้สึกของคนไทย และรัฐบาลก็ได้นำปัญหานี้มาสู่ประเด็นการ เขียนประวัติศาสตร์ คัดค้าน

รวมความแล้ว ผลงานและบทบาทของนักประวัติศาสตร์และองค์กรทางประวัติศาสตร์ที่ยกมากล่าวนี้ มีลักษณะความเป็นตัวแทนของนักประวัติศาสตร์ ทั้งนักประวัติศาสตร์สมัครเล่น ซึ่งจัดไว้ว่าเป็นนักประวัติศาสตร์นอกระบบ กับนักประวัติศาสตร์อาชีพหรือนักประวัติศาสตร์ที่มีบทบาทอยู่ระบบการศึกษาหรือวงวิชาการประวัติศาสตร์

แนวการเขียนประวัติศาสตร์ของบุคคลเหล่านี้ยังคงดำรงลักษณะแนวการเขียนตามแบบพงศาวดารแนวใหม่ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ราชานุภาพเป็นสำคัญ แม้จะลักษณะเป็นวิชาการมากขึ้นในผลงานของนักประวัติศาสตร์บางคน และแม้บางคนจะผ่านการศึกษาด้านประวัติศาสตร์มาโดยตรง แต่ก็ไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากกรอบแนวการเขียนพงศาวดารแนวใหม่นี้ มีข้อน่าสังเกตว่า อาจจะเป็นเพราะผ่านการศึกษาในระบบที่รักษาแนวคิดอนุรักษนิยม หรืออาจเป็นเพราะหลายท่านเป็นลูกศิษย์ลูกหาของอาจารย์ รุณทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิษย์ของแนวการเขียนประวัติศาสตร์

แบบพงศาวดารแนวใหม่มาอีกชั้นหนึ่ง อิทธิพลแนวการเขียนแบบพงศาวดารแนวใหม่ปรากฏให้เห็นทั้งในส่วนของแนวคิด วิธีการในการเขียนและการค้นคว้า การนำเสนอ และเนื้อหา ที่ยังคงเน้นความเป็นศูนย์กลางที่พระมหากษัตริย์ และมีความคิดชาตินิยม ซึ่งเป็นผลจากกระแสความคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย หลายนคนในกลุ่มนี้นับได้ว่า เป็นปัญญาชนที่เป็นผลผลิตของสังคมในยุคก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลง 2475 แม้เงื่อนไขภายในสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป ทั้งค่านิยม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม แต่คงได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า การเปลี่ยนแปลงทางความคิดมักจะก้าวไปช้ากว่าการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ราวความคิดเก่า อิทธิพลของทัศนคติอุดมการณ์เก่า ยังเกาะยอกอยู่หนาแน่นทั้งนี้จะมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเฉพาะของชีวิตทางสังคมของบุคคลนั้น ๆ ประกอบด้วย เช่น เงื่อนไขของชาติกำเนิด พื้นฐานการศึกษา ฐานะทางชนชั้นในสังคม บทบาทหน้าที่ในสังคม ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป จะเห็นว่าผลงานทางประวัติศาสตร์ของบุคคลต่าง ๆ ที่ยกมาพิจารณาในหัวข้อนี้ได้ช่วยเสริมให้เห็นว่า แนวการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักยังคงเป็นแนวการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่พระมหากษัตริย์ และรัฐชาติหรือชาตินิยม ตลอดเวลาหลายสิบปีอิทธิพลแนวการเขียนประวัติศาสตร์นี้ยังคงอิทธิพลครอบงำเป็นกระแสหลัก แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในสาระรายละเอียด แต่ก็มีได้มีผลให้แนวกระแสหลักนี้แตกแขนงกิ่งก้านหรือแตกต่าไหมดั้งแต่จะเติบโตเป็นต้นใหม่ได้

แนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่ยกมาพิจารณาในบทนี้ ได้แสดงให้เห็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักในช่วงปี 2475-2516 คือ แนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่รัฐชาติ กษัตริย์ ชาตินิยม ในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ลักษณะการเน้นความเป็นศูนย์กลาง อาจจะมีลักษณะเด่นของการเน้นความเป็นรัฐชาติขึ้นหน้า บางครั้งก็เน้นทั้งรัฐชาติและกษัตริย์ควบคู่กันไป หรือบางระยะก็เน้นความเป็นชาตินิยม ในขณะที่มีการเน้นลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง ก็ไม่ได้หมายความว่าความเป็นศูนย์กลางอื่น ๆ จะหายไปจากสังคม ลักษณะความเป็นศูนย์กลางที่นำมาใช้เป็นอุดมการณ์หรือแนวคิดในการอธิบายประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักยังคงดำรงอยู่ จนเห็นได้ชัดว่า

ผลงานการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงที่ศึกษา ส่วนใหญ่อยู่ในแนวการศึกษาประวัติศาสตร์
ความเป็นศูนย์กลางนี้ แม้นักประวัติศาสตร์บางคนจะมีลักษณะแนวคิดหรือวิธีการศึกษา
บางประการที่แตกต่างออกไปบ้าง ก็เป็นเพียงลักษณะปลีกย่อยที่ไม่อาจลบลักษณะการ
อธิบายประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางไปได้

การก่อตัวและการดำรงอยู่ของแนวการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เกิดขึ้น
มีปฏิสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและกฎหมาย ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเป็นการแสดงออกทาง
ความคิด กฎหมายรูปแบบหนึ่งของสังคม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทาง
ความคิดอื่น ๆ กล่าวคือ ในบรรดาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งหมด การเปลี่ยนแปลง
ทางความคิดต้องอาศัยระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลง และมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่
เห็นได้ไม่ชัดเท่ากับการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ เพราะฉะนั้นในขณะที่การเปลี่ยนแปลงทาง
สังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด การ
เปลี่ยนแปลงทางความคิดอาจก้าวไปไม่ทัน และแสดงออกช้ากว่า แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า
ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางความคิด เพราะเหตุนี้ แม้สังคมไทยหลังการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง 2475 จะมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างที่เห็นได้ชัดในหลายประการ
แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแสดงออกถึงการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ชัดเจน ในเวลาเดียวกัน
กลับแสดงออกอย่างชัดเจนว่า มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสืบเนื่องมาจากแนวการเขียนที่
เกิดขึ้นในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนทำให้ลักษณะประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแส
หลักมีลักษณะเน้นความเป็นศูนย์กลางที่รัฐชาติ ชาตินิยม ซึ่งเป็นความสืบเนื่อง
จากการเน้นความเป็นศูนย์กลางในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพียงแต่มีการพัฒนา
ขยายตัวเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามเงื่อนไขทางสังคมในแต่ละระยะ กระนั้นก็ตาม กล่าว
อย่างถึงที่สุดแล้ว ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักยังคงความสืบเนื่องของการเขียน
ประวัติศาสตร์ไทยที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่รัฐชาติ ชาตินิยม มาตลอดระยะ
2475-2516

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่กษัตริย์

งานเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่พระมหากษัตริย์มีอยู่จำนวนมาก ในที่นี้จะเลือกผลงานของนักเขียนประวัติศาสตร์บางท่านที่พอจะเป็นตัวแทนของแนวทางเขียนดังกล่าวนี้ได้

ผลงานเด่นๆที่นับว่ามีลักษณะเน้นความเป็นศูนย์กลางที่พระมหากษัตริย์ ที่น่าสนใจ และมักจะเป็นงานที่นักประวัติศาสตร์นำมาใช้อ้างอิงกันเสมอคือ ผลงานของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระองค์มีภูมิหลังที่มีผลอย่างยิ่งแนวทางเขียนประวัติศาสตร์ นั่นคือ ทรงเป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กับมารดาชาวรัสเซีย คือ ศักริน ณ พิษณุโลก ทรงสำเร็จการศึกษาสาขาวิชาประวัติศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ พระองค์ท่านมีผลงานประวัติศาสตร์ทั้งประวัติศาสตร์ต่างประเทศและประวัติศาสตร์ไทย

ผลงานประวัติศาสตร์ไทยที่มีชื่อเสียง คือ เจ้าชีวิต และ เกิดวังปารุสก์ แนวทางเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่เด่นชัด คือการเน้นศูนย์กลางที่พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชวงศ์จักรี เช่น ทรงกล่าวว่า "...ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นว่า พระบรมราชวงศ์จักรีเป็นพระราชวงศ์ที่สามารถที่สุดวงศ์หนึ่ง ไม่ว่าจะเปรียบกับราชวงศ์ในยุคไหน ในชาติอะไรก็ตาม..."¹³⁵ หรือการแสดงท่าทีแสดงความสำคัญของพระราชวงศ์นี้ว่า "...ผู้ที่ไม่ทราบเรื่องราวในตอนก่อนๆ ย่อมไม่มีระดับอะไรที่จะหยั่งวัดงานสำคัญใหญ่หลวงของพระมหากษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี..."¹³⁶

การที่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงเขียนประวัติศาสตร์ไทยทั้งสองเรื่องนี้เห็นได้ชัด เพราะทรงมุ่งจะเขียนถึงพระเกียรติคุณความดีของพระราชวงศ์จักรี แม้ว่าจะทรงออกตัวว่า "...พยายามจะแต่งหนังสือเรื่องนี้โดยนักประวัติศาสตร์ซึ่งวางตัวเป็นกลาง

¹³⁵ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระชนก: คลังวิทยา, 2517) หน้า ก.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า ง.

ไม่ต้องการให้เห็น เบนการโฆษณาหรือ เข้ากับไทยเรื่อยไป พยายามที่จะไม่พูดถึงเรื่องตัว
ข้าพเจ้าเองเลย..." 137

ในส่วนวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงใช้วิธีการทาง
ประวัติศาสตร์ตามหลักวิชาการของตะวันตก จะเห็นได้ชัดในคำนำหนังสือของพระองค์
ได้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับหลักฐานหลายประเภท ทั้งที่พิมพ์แล้วและเอกสาร
ที่ยังไม่ได้ออกพิมพ์...ข้าพเจ้าเองได้เห็นได้ฟัง กิจการเรื่องราวหลายอย่างด้วยหูตาของ
ตนเองในรัชกาลที่ 6 และที่ 7 ทั้งได้ทราบเรื่องโดยเอกสารเดิมก็มาก..." นอกจากนี้พระ
องค์ยังชี้แจงว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ต้องวิเคราะห์ตรวจสอบหลักฐานด้วยวิธีการที่เป็น
วิทยาศาสตร์ รวมทั้งมีการอ้างอิงหลักฐานแหล่งข้อมูล 138

ผลงานเขียนที่โดดเด่นและได้รับการเผยแพร่ในหมู่มัธยมศึกษาของนักเขียนในเวลานั้นซึ่ง
ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์หนึ่งของสังคมไทย คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งมีพื้น
ฐานชีวิตจากการเป็นพระราชวงศ์ ได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ มีบทบาททางการ
เมือง ด้วยการเป็นหัวหน้าพรรคการเมือง เคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นนักคิดนัก
เขียนที่เป็นที่นิยมและเป็นที่ยอมรับในความสามารถ ผลงานประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ คือ
ฝรั่งคึกคึก "ระบอบคึกคึกในประเศไทย" นอกนั้นมีผลงานจากการปาฐกถา อภิปราย
อีกจำนวนมาก เช่น การปกครองสมัยสุโขทัย สังคมสมัยอยุธยา ฯลฯ ผลงานส่วนใหญ่
เขียนในช่วงทศวรรษ 2500

น่าสังเกตว่า ผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับ
ระบอบคึกคึกในสังคมไทย ด้วยท่าทีและการอธิบายเหตุผลสนับสนุนแนวคิดที่ว่า สังคมคึกคึก
ของไทยแตกต่างกับของฝรั่ง เพราะ "...ระบอบวิถีดัดของฝรั่งถือเอาที่ดินเป็นเกณฑ์ในการ
กำหนดความด้มพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆในสังคม ส่วนระบอบคึกคึกของไทยนั้นถือเอา
ศักดิ์ของคนเป็นเกณฑ์กันอย่างเดียว..." 139 นอกจากนี้ยังอธิบายปัญหาสังคมของอยุธยาว่า
เป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น ทุกคนในสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นไม่ว่าจะเป็นเจ้า เป็นขุนนาง
หรือเป็นไพร่ ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกันหมด

137 เรื่องเดียวกัน, หน้า ง.

138 เรื่องเดียวกัน, หน้า ง.

139 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "สังคมสมัยอยุธยา", ประวัติศาสตร์และ
การเมือง (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2518) หน้า 54.

ในส่วนของการให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น ผลงานประวัติศาสตร์ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงถึงการให้ความสำคัญกับความเป็นศูนย์กลางของสถาบัน แม้บางกรณีจะเป็นที่เข้าใจของคนทั่วไปแจ่มชัดไปในทางอื่นก็ตาม เช่น กรณีการสิ้นสุดของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์สรุปว่า "...ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชของประเทศไทยนั้น สิ้นสุดลงด้วยพระราชกฤษฎีกาแห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเอง หากได้สิ้นสุดลงด้วยการกระทำของบุคคลอื่นใดไม่..."¹⁴⁰

นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ในทัศนะของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีบทบาทในฐานะผู้กำหนดความเป็นไปการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น เห็นว่า สังคมอยุธยาเป็นสังคมที่ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยตรง ขึ้นอยู่กับพระราชอัชฌาศัยและพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์

ผลงานประวัติศาสตร์ของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ แสดงท่าทีประการหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การพยายามอธิบายเรื่องของศักดินา เรื่องของคนในสังคม ว่า นอกจากพระมหากษัตริย์แล้วคนไทยทุกคนเท่าเทียมกัน และสังคมไทยไม่มีการกดขี่ เช่น "...คำว่า "เจ้า" ไม่ได้หมายความว่าต้องปกครองด้วยการกดขี่ซ้ำ หรือสังคมไทยในระบบศักดินาไม่ได้แสดงถึงการขูดรีด หรือการแสดงออกว่าเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน เพราะเป็นเพียงเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของคนในสังคมเท่านั้น"¹⁴¹

การอธิบายในประเด็นต่างๆข้างต้น มีลักษณะที่เห็นได้ว่าเป็นการตอบโต้หรือปฏิกริยาโต้ตอบแนวการเขียนประวัติศาสตร์สังคมนิยม ที่เผยแพร่ผลการค้นคว้าประวัติศาสตร์ และอธิบายระบบศักดินาไทย ว่า เป็นสังคมที่มีการขูดรีดหลักอยู่ที่ปัจจัยการผลิตอันได้แก่ที่ดิน ผลงานประวัติศาสตร์ของกลุ่มที่ใช้นามวิถีสังคมนิยมนี้จะได้กล่าวถึงละเอียดในบทต่อไป การตอบโต้ผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์ นับว่าขยายตัวในวงกว้างพอสมควร มีนักเขียนประวัติศาสตร์อีกหลายท่านที่หยิบยกเอาประเด็นนี้มาค้นคว้าโต้แย้ง เช่น ชจร สุพรรณิช เป็นต้น

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

ข้อนำสังเขปในที่นี้คือ เมื่อพิจารณาถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักและประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสรอง ซึ่งจะพูดถึงรายละเอียดในบทต่อไป การดำรงอยู่ในสังคมไทยของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยทั้งสองกระแสนี้ เป็นการอยู่ร่วมกันของคู่ความขัดแย้ง ซึ่งมีปฏิริยาต่อกัน อันจะมีผลกระตุ้นความสนใจในการค้นคว้าหาคำตอบมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ วงการประวัติศาสตร์ไทยในทศวรรษ 2500 จึงปรากฏบรรยากาศของการเขียน การปาฐกถา เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวนี้อย่างเห็นได้ชัด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย